

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Tilintarkastuksen sääntely, ISA-standardit ja pienten yritysten tilintarkastus Suomessa - tilintarkastajien näkemyksiä

Laskentatoimi

Maisterin tutkinnon tutkielma

Olli Penttilä

2013

Laskentatoimen laitos
Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Tekijä Olli Penttilä

Työn nimi Tilintarkastuksen sääntely, ISA-standardit ja pienten yritysten tilintarkastus Suomessa – tilintarkastajien näkemyksiä

Tutkinto Kauppatieteiden maisteri

Koulutusohjelma Taloushallinto - laskentatoimi

Työn ohjaaja Lasse Niemi

Hyväksymisvuosi 2013

Sivumäärä 95

Kieli Suomi

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa haluttiin saada lisää tietoa siitä, miten tiukentuva tilintarkastusalan sääntely ja kansainvälistyminen vaikuttavat suomalaisten tilintarkastustoimistojen ja yksittäisten tilintarkastajien toimintaan ja millaisia uusia haasteita muuttunut sääntely-ympäristö asettaa. Muutoksilla tutkimuksessa tarkoitettiin ensisijassa ISA-standardien tuloa osaksi hyvää tilintarkastustapaa ja EU:n tavoitteita yhtenäistää tilintarkastusta alueellaan. Painopistealueeksi valittiin pienten yritysten tilintarkastus ja mielenkiinnon kohteena olivat täten myös pienet tilintarkastustoimistot.

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja empirian kerääminen valittiin tehtäväksi teemahaastatteluin. Haastateltaviksi valikoitui viisi auktorisoitua tilintarkastajaa, joilla oli taustaa eri tilintarkastustoimistoista. Näiden haastatteluiden perusteella koottiin saaduista vastauksista erilaisia teemoja.

Tutkimuksessa eriteltiin haastateltujen tilintarkastajien näkemyksiä ja nämä kerättiin suurempien teemojen alle tuloksissa. Merkittävimpiä tilintarkastajien esille tuomia seikkoja olivat tilintarkastuksen jatkuva muutos ja oman osaamisen ylläpitäminen kansainvälistyvässä toimintakentässä. Erityisesti pienten tilintarkastustoimistojen todettiin olevan suuren paineen alla jatkossa, kun niiden toimintaa arvioidaan ISA-standardien mukaisesti. Toisaalta standardien soveltaminen nimenomaan pienissä tilintarkastustoimeksiannoissa oli haastateltavien mukaan hankalaa. Myös tilintarkastajien kommunikointi asiakkailleen on uusien haasteiden edessä uuden sääntelykentän vuoksi.

Aikaisemmat käsitykset tilintarkastusalan alati monimutkaistuvasta sääntely-ympäristöstä ja sen aiheuttamista ongelmista sai vahvistusta tässä tutkimuksessa. Mielenkiintoisena seikkana voidaan tutkimuksen perusteella havaita, että tilintarkastus alana on haasteiden edessä säilyttääkseen houkuttelevuutensa pätevien työntekijöiden näkökulmasta. Toisaalta ala näyttää jatkossa keskittyvän entistä vahvemmin muutamalle suurelle kansainväliselle toimijalle, päinvastoin kuin Euroopan komissiossa on toivottu liittyen tilintarkastusyhtiöiden välisen kilpailun lisäämiseen.

Avainsanat: tilintarkastus, tilintarkastuksen sääntely, ISA-standardit, tilintarkastustoimisto, pienet yritykset, kansainvälistyminen

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
1.1.	Taustaa	1
1.2.	Ongelma ja tavoitteet	4
1.3.	Menetelmä, rajaukset ja rakenne	5
2.	Tilintarkastusinstituutio ja pienten yritysten tilintarkastus	7
2.1.	Tilintarkastajien auktorisointi ja valvonta	7
2.2.	Tilintarkastusmarkkinat	11
2.3.	Agenttiteoria tilintarkastuksessa	13
2.4.	Pienten yritysten tilintarkastus	14
2.5.	Hyvä tilintarkastustapa	20
3.	Säätelyn kehitys ja ISA-standardit	23
3.1.	Tilintarkastusstandardien tausta Suomessa	23
3.2.	EU -tason säätelyn kehitys	25
3.3.	Kansainvälistä vertailua	27
3.4.	Tilintarkastusdokumentaatio ISA-standardien mukaan	29
3.5.	Säätelyn ja standardien kritiikki ja puolustus	33
4.	Menetelmät	37
4.1.	Tutkimuksen luonne	37
4.2.	Aineiston kerääminen ja käsittely	41
5.	Tilintarkastajien näkemyksiä	46
5.1.	Hyvä tilintarkastustapa	47
5.2.	Pienten yritysten tilintarkastus	49
5.3.	Pienet tilintarkastustoimistot	57
5.4.	ISA-standardit	62
5.4.1	Perushaasteet	63
5.4.2	Kansainvälistyminen	68
5.4.3	Tilintarkastuksen odotuskuilu	71
5.4.4	Kehitysehdotuksia ja tulevaisuuden näkymiä	75
6.	Pohdinta ja loppusanat	79
6.1.	Tulosten analyysi	79
6.2.	Yhteenveto ja jatkotutkimusaiheet	86
	Lähteet	89
	Liitteet	94

Taulukot

Taulukko 1. Tutkimuksen haastattelut, sivu 46

Taulukko 2. Pienen tilintarkastustoimiston vahvuudet ja heikkoudet, sivu 62

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
HTM	Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
ISA	International Standards on Auditing
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
TILA	Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta
TIVA	Kauppakamarin tilintarkastuslautakunta
TTL	Tilintarkastuslaki (459/2007)
VALA	Valtion tilintarkastuslautakunta

Lait ja asetukset

Aktiebolagslag (551/2005, Ruotsin osakeyhtiölaki)

Asunto-osakeyhtiölaki (1599/2009)

Kirjanpitolaki (KPL 1336/1997)

Osakeyhtiölaki (OYL 624/2006)

Säätiölaki (109/1930)

Tilintarkastuslaki (TTL 459/2007)

Tilintarkastusasetus (735/2007)

1. Johdanto

1.1. Taustaa

Keskustelu yritysten tilinpäätösraportoinnin ja tilintarkastuksen kansainvälisestä yhtenäistämisestä on ollut 2000-luvun alun keskeisimpiä teemoja laskentatoimen problematiikassa sekä teoriassa että käytännössä. Yksityisen sektorin oman kehitystyön tuloksena toimijat ovat olleet luomassa alan itsesääntelyä niin tilinpäätös- kuin tilintarkastussektorillakin (Alakare ym. 2008, 15). IFRS-tilinpäätösstandardien merkitys ja kehittäminen sekä tilintarkastusyhtiöiden toiminnan sääntely ovat saaneet vauhtia toden teolla muun muassa suuryritysten laskentaskandaalien vuoksi sekä pääomamarkkinoiden muuttuessa entistä globaalimmiksi. Tästä kehitystrendistä ehkä tunnetuin esimerkki on Sarbanes-Oxley-lainsäädäntö 2000-luvun alusta Yhdysvalloissa, jonka seurauksia muun muassa Cullinan (2004) pohti. Tämä lainsäädäntö tuli voimaan pitkälti Enron-skandaalin jälkimainingeissa tarkoituksenaan paikata muun muassa tilintarkastuksen puutteellista sääntelyä. Tämän myötä sääntely alalla on eittämättä tiukentunut myös muualla maailmassa ja myös julkinen taho on kiinnostunut enemmän tilintarkastuksen sääntelystä. Yksi merkittävä ajuri taloudellisen raportoinnin luotettavuuden parantamiselle ja tilintarkastuksen sääntelyn lisäämiselle sekä kansainväliselle yhtenäistämiseksi on ollut viimeaikojen epävarmat taloudelliset markkinat, johon myös TEMin raportissa tartuttiin (TEM 2012, 97).

Tässä tutkimuksessa keskitytään tilintarkastuksen sääntelyyn. Monesti tilintarkastusalan sääntelyn kehittyminen on lähtöisin Yhdysvalloista, jossa on merkittävät pääomamarkkinat ja josta tulee runsaasti vaikutteita myös eurooppalaiseen sääntelyyn. EU:ssa sääntely on toistaiseksi ollut kuitenkin maltillisempaa ja sääntelyn liika yksityiskohtaisuus on herättänyt kritiikkiä (Alakare ym. 2008 ja Fraser, 2010). Samalla on esitetty myös vaihtoehtoja tilintarkastuksen sääntelyn keventämiseksi eri maissa erityisesti pienten yritysten kohdalla, jotta hallinnollinen taakka ei niille kävisi liian raskaaksi (Rehn 2009, 36). Tämä tilintarkastuksen kansainvälinen sääntelyn kehitys heijastuu vääjäämättä lopulta suomalaiseenkin tilintarkastuskäytäntöön globalisoituvassa maailmassa. Tämä luo edelleen paineita suomalaisten tilintarkastajien työn arvioimiseen uudella tavalla standardien kautta,

johon myös Kosonen (2005, 78) viittaa väitöksessään suomalaisen tilintarkastuksen kymmenien vuosien kehityksestä.

Tilintarkastusalalle on siis suunniteltu omat kansainväliset standardit. Näillä tarkoitetaan käytännössä tilintarkastajien kansainvälisen kattojärjestön IFAC:in julkaisemia ISA-standardeja (Alakare ym. 2008, 15). Tilintarkastuksen sääntely ja normitus on ISA-standardeja silmällä pitäen suunniteltu yleensä sopivan kaiken kokoisille yrityksille lähtökohtaisesti samanlaisina (Satopää, 2003). Ainakin Suomessa tämän järjestyksestä sen sijaan on keskusteltu aktiivisesti alan ammattikunnassa erityisesti Tilintarkastus - Revision-lehden sivuilla. Monesti on kuultu kysymys, tulisiko pienempien yritysten saada jonkinlainen erityiskohtelu tilintarkastuksen suhteen. Lähtökohtaisesti myös tilintarkastajan oletetaan toimivan samoja standardeja noudattaen riippumatta toimeksiantojen koosta tai tilintarkastusyhteisön koosta niin sanotun ”an audit is an audit”-periaatteen mukaan (Fraser, 2010). Tämä asettaa luonnollisesti haasteita myös pienimmille tilintarkastusalan toimijoille. Suomessa voimassa olevan tilintarkastuslain mukaan ISA-standardit ovat osa hyvää tilintarkastustapaa ja näin ollen lain kautta kaikkia tilintarkastajia velvoittavia (KHT-yhdistys, 2013). Ne ovat siis hyvin merkittävässä asemassa arvioitaessa, miten tilintarkastaja tehtävästään suoriutuu ja voidaanko tilintarkastuksen lopputulokseen luottaa suhteessa sille asetettuihin tavoitteisiin. Merkittävänä erona IFRS – tilinpäätösstandardeilla ja ISA-tilintarkastusstandardeilla onkin tosiaan se, että IFRS- raportointistandardeita ovat velvoitettuja noudattamaan pääsääntöisesti listatut pörssiyritykset, kuten esimerkiksi EU:ssa alettiin toimia vuodesta 2005. Sen sijaan, ISA-tilintarkastusstandardit eivät lähtökohtaisesti tunne rajoja yritysten koon suhteen niiden soveltamisessa käytännön tilintarkastukseen.

Kansainvälistyminen on yksi kaikkein näkyvimmistä kehityspiirteistä myös tilintarkastusalalla kuten Horsmanheimo & Steiner, (2008, 527) huomauttavat. Heidän mukaan nimenomaan uuden tilintarkastuslain säätäminen 2007, tilintarkastuksen laadunvarmistuksen sekä standardien ja suositusten kasvava merkitys ovat johtaneet siihen, että tilintarkastus on kehittynyt entistä vaativammaksi, kansainvälisemmäksi ja ammattimaisemmaksi kuin mitä se ennen oli. Erityisesti sääntelyn tiukentuminen on nostanut esiin ammattimaisemman tilintarkastuksen merkityksen (Alakare ym. 2008, 17).

Suomessa tilintarkastuksen sääntely koostuu nykyäänkin sekä sitovasta tilintarkastus- ja muusta lainsäädännöstä että ohjeellisesta normistosta. Yhtenä keskeisenä osana

tilintarkastuksen suorittamisessa on käsite hyvä tilintarkastustapa, jonka osana ISA-standardejakin nykyään pidetään (KHT-yhdistys, 2013). Tämän tutkimuksen taustalla on vahvasti myös Suomessa toteutettu tilintarkastuslain kokonaisuudistus keväällä 2007, joka paljolti juontaa juurensa alan kansainväliseen kehitykseen. Uusi tilintarkastuslaki astui voimaan 1.7.2007.

Viime vuosina on kirjoitettu runsaasti pienten yritysten tilintarkastuksista Suomessa. Usein nämä kirjoitukset kuitenkin rajoittuvat yhden tai kahden ihmisen yksittäisiin näkemyksiin tai mielipiteisiin, joten olisi toivottavaa, että näistä saataisiin syvällisempää vertailua aikaiseksi myös tieteellisemmän tutkimuksen valossa. Erityisesti vilkasta keskustelua on herättänyt ISA-standardien sopivuus suomalaisten pienyritysten tilintarkastuksiin sekä tilintarkastajien vaatimustason nouseminen standardien tuntemuksen suhteen.

Tilintarkastus - Revision -lehdessä Arnold Schilder laskentatoimen ammattilaisten kansainvälisestä kattojärjestöstä IFACista puhui kovasti ISA -standardien puolesta (Sviili 2009a, 35–38). Hänen mukaan standardit sopivat kaiken kokoisiin toimeksiantoihin, eikä tarvetta erillisille pienyritysten standardeille ole. Toisaalta olisi hyvä pohtia tilintarkastusasiakkaan näkökulmaa standardien mukaan suoritetusta tilintarkastuksesta (Sviili 2009b, 46), mutta myös pienten tilintarkastustoimistojen roolia. Onko laajojen ISA-standardien käyttö aina tarkoituksenmukaista pienimpien toimeksiantojen kohdalla ja kohtaavatko odotukset? Standardien soveltamisala onkin erittäin haasteellinen kysymys (Rehn 2009, 37).

Tieteellisempien julkaisujen saralla ISA-standardien käytön seuraukset pienten yritysten tilintarkastuksiin ei ole vielä saanut merkittävällä tavalla huomiota. Sen sijaan on enemmän tarkasteltu muun muassa tilintarkastuksen merkitystä pienille yrityksille (esimerkiksi Niskanen et al. 2010) sekä tilintarkastuksen laatua suhteessa tilintarkastustoimiston kokoon (muun muassa DeAngelo 1981). Aiemmassa tutkimuksessa on myös pureuduttu pienten yritysten tilintarkastuksen vapaaehtoiseen kysyntään (muun muassa Collis et al. 2004). Suomessa on varsin alhaiset tilintarkastuspakon rajat verrattuna moneen muuhun maahan. Esimerkiksi Ruotsissa on hiukan korkeammat tilintarkastuspakon rajat kuin Suomessa Ruotsin osakeyhtiölainsäädännön mukaan, joten vapauksia tilintarkastuksen suhteen ei yrityksille Suomessa tässä suhteessa monesti jää, ellei yritys ole todella pieni.

1.2. Ongelma ja tavoitteet

Tämän tutkimuksen tarkoitus on syventyä lisääntyneen kansainvälisen sääntelypaineen ja erityisesti ISA-standardien tuomiin muutoksiin suomalaisten pienyritysten tilintarkastuksissa sekä tilintarkastajan että tarkastettavan yrityksen kannalta. Keskeisenä teemana tutkimuksessa kulkee taustalla myös hyvä tilintarkastustapa aiheen lähestymisessä. ISA-standardien velvoittavuus osana hyvää tilintarkastustapaa lienee keskeisimpiä muutoksia viime vuosina, joka koskettaa koko suomalaista tilintarkastusalaa vuoden 2007 tilintarkastuslain myötä. ISA-standardit ja niiden vaikutus tilintarkastajien työhön pienten yhtiöiden tilintarkastuksissa on siis aihe, johon kannattaa pureutua.

Nykyiset käsitykset ja kirjoittelu aiheesta perustuvat hyvin pitkälti ammattilehtikirjoitteluun. Ideana on tavoittaa auktorisoitujen tilintarkastajien käsityksiä tutkittavasta aiheesta ja tarkastella niitä laadullisin menetelmin. On paikallaan vertailla tilintarkastajien käsityksiä ISA-standardeista riippuen muun muassa tilintarkastajan kokemuksesta alalta. Keskeistä on osoittaa myös mahdollisia kehityskohteita aiheen puitteissa. Voidaan siis miettiä, nouseeko tilintarkastajien näkemyksistä seikkoja, jotka poikkeavat nykyisistä käytännöistä ja tulisiko esimerkiksi valvovien viranomaisten tai lainsäätäjän reagoida tilintarkastuskentällä nousevien käytännön ongelmatilanteiden suhteen ja miettiä tehokkaammin ratkaisuja näihin tilanteisiin.

Aihepiiriä on tutkittu aiemmin myös erityisesti suurten toimistojen, valvontaelinten ja selvitysmiesten ääntä kuullen. Senpä tähden onkin mielenkiintoista lähteä tutkimaan aihetta tilintarkastustyötä ammatikseen tekevien pariin ja saada tietoa, miltä haasteet näyttävät siitä näkökulmasta. Lisäksi muutama gradutyö on pyrkinyt kartoittamaan ISA-standardien vaikutuksia tilintarkastukseen (muun muassa Hahl, 2010 ja Viljanen, 2011). Tämä työ tavoittelee uutta näkökulmaa niihin verrattuna ja asettaa katseen myös tulevaan. Miten siis toimialan tulevaisuus näyttäytyy tilintarkastajille.

Näistä lähtökohdista tämän tutkimuksen pääasiallisena tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. *Miten hyvä tilintarkastustapa tulkitaan nykyään Suomessa tilintarkastajien keskuudessa tiukentuneen sääntelyn valossa erityisesti pienten yritysten tarkastuksissa?*
2. *Miten tilintarkastuksen lisääntynyt sääntely ja ISA-standardien aiheuttamat muutokset näkyvät Suomessa tilintarkastustyössä erityisesti pienissä toimeksiannoissa?*
3. *Millaisia haasteita tilintarkastajat liittävätkin erilaisten tilintarkastustoimistojen toimintaan tulevaisuudessa?*

Ennen kuin päästään pureutumaan tuloksiin ja siihen miten tutkimus toteutettiin, käydään tässä kappaleessa seuraavaksi vielä läpi tarkemmin tutkimuksen rakennetta ja sisältöä. Sen jälkeen kappaleet kaksi ja kolme esittelevät tutkimuksen teoriaa niin akateemisesta kuin tilintarkastuksen sääntelyinkin näkökulmasta.

1.3. Menetelmä, rajaukset ja rakenne

Tämän tutkimuksen rakenne noudattaa varsin perinteistä tieteellisen tutkimuksen laadullisiin menetelmiin perustuvaa kulkua. Jotta saatiin mahdollisimman syvällinen tietämys aihepiiristä, tutustuttiin aiempaan tutkimukseen ja kirjallisuuteen perusteellisesti ennen empiirisen osion työstämistä. Tätä taustaa on luonnollisesti esitelty tutkimuksen toisessa pääluvussa ja se muodostaa pohjan aiheen empiiriselle tutkiskelulle, joka toteutettiin haastatteluin.

Haasteena teorian keräämisessä on tutkimuksen aiheeseen liittyvän aiemman tieteellisen pohdinnan niukkuus. Aihepiiriä käsitellään sen sijaan hyvin paljon erilaisissa viranomaisraporteissa sekä tilintarkastusalan ajankohtaisjulkaisuissa. Teoriaosion rungon muodostavatkin paljolti tämänkaltaiset lähteet. Luonnollisesti tutkimuksella on tieteellinen perusta, jotta myös empirian käsittely olisi perustelevissa ja sitä voitaisiin peilata aiempaan tietämykseen aiheesta (Hirsjärvi ym. 2005, 134–135). Joka tapauksessa teoria tulee olla

empiirisen analyysin pohjalla, jotta tutkimus olisi mielekäs vuoropuhelu empirian ja teorian välillä. Tässä asianmukaisesti kartoitettu teoriapohja on keskeistä. Lisäksi tässä tutkimuksessa on pikemminkin teoreettista käsitteistöä kuin teorioita. Agenttiteoriaa sivutaan tutkimuksessa tilintarkastuksen perimmäisenä ajurina. (Eskola & Suoranta 2008, 82–83).

Kansainvälistä tieteellistä tutkimusta tehdään hyvin usein laajemmista käsitteistä, mutta tilintarkastusalan hyvinkin yksityiskohtaiset ajankohtaisilmiöt saattavat olla mielenkiintoisia tutkimuksen kannalta niin teorian kuin käytännön suhteen. Ilmiöt voivat olla hyvinkin maakohtaisia, mutta toisaalta samoja ongelmia voi löytyä muista maista esimerkiksi sääntelyyn liittyen. On kuitenkin tehtävä muutamia rajoituksia tutkimuksen laajuudessa. Gradututkimuksen luonteen ja laajuuden suhteen voidaan tämänkaltaisen tutkimus nähdä usein niin sanottuna pilottitutkimuksena eli laajemman tutkimuksen esiasteena ja valitun ongelman alustavana tutkimisena laajempaa hanketta varten. Toisaalta on paikallaan teorian kartoittamisessa tehdä kansainvälinen vertailu aiheeseen, koska tietyt ilmiöt toistuvat varmasti monessa maassa myös tilintarkastuksessa.

Koska tarkoituksena oli nimenomaan tutkia tilintarkastajien näkemyksiä ja kokemuksia sekä tuoda näitä esimerkein mahdollisimman tehokkaasti esille, ainoa järkevä tutkimuksen toteutustapa tämän takia oli haastattelututkimus (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34). Tätä tutkimusta on lähestytty toiminta-analyttisestä näkökulmasta, jossa yrityksen taloustiede nähdään perusluonteeltaan ihmistieteenä ja todellisuus yrityksissä muodostuu ihmisten tekojen perusteella erilaisten prosessien kautta (Mäkinen 1980, 71). Toiminta-analyttisessä tutkimusotteessa tutkitaan reaalia maailmaa yleensä vain muutaman kohdeyksikön kautta (Neilimo & Näsi 1980, 67). Tässä tapauksessa kyseeseen tuli viisi auktorisoidulle tilintarkastajalle suunnattua haastattelua. Empiiristen tulosten esittely tehdään teemoittelun avulla (Eskola & Suoranta 2008, 174–180). Tutkimuksen toteutuksen menetelmät selitetään yksityiskohtaisemmin luvussa neljä.

Tässä tutkimuksessa keskitytään aiheen tarkasteluun suomalaisessa tilintarkastuskentässä. Käytännössä tämä rajaus on pakko tehdä, koska kansainvälinen tutkimus samasta aiheesta vaatisi huomattavasti enemmän resursseja. Lisäksi keskitytään ensisijaisesti pienten yritysten tilintarkastuksiin tutkimuksen asetelman mukaisesti. Suurista tilintarkastustoimeksiannoista ei kovin paljoa mainita. Tutkimuksessa käsitellään paljon pienten toimeksiantojen toteutusta ja niihin liittyviä käytännön haasteita, joita tilintarkastajat kohtaavat. Oli kuitenkin rajattava pois

tietoteknisten sovellusten tarkempi käsittely tässä tutkimuksessa, vaikka ne ovat merkittävä osa varsinkin Big Four -yhtiöiden tilintarkastusmetodologiaa. Niiden tarkempi käsittely olisi kuitenkin vaatinut hieman toisenlaista kysymyksenasettelua, joten niitä tutkiskellaan tekstissä vain pintapuolisesti sen mukaan kuin tulosten kannalta on relevanttia. Toinen merkittävä aihepiiri, joka on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, on tilintarkastuksen laatukysymykset. Haastatteluvastauksissa tilintarkastajat kyllä viittasivat laatuun aika ajoin, mutta sitä ei haluttu ottaa varsinaiseksi tutkimuskohteeksi, koska se lienee yleisesti tutkittu omana kokonaisuutenaan. Siitä riittäisi siis aihetta toiseen tutkimukseen hieman toisesta näkökulmasta. Esimerkiksi Hahl (2010) on omassa gradussaan valinnut tutkimuskohteekseen myös laatukysymykset.

Tutkimus etenee esitellen ensin teoriataustan aiheeseen, jonka jälkeen selvitetään miten tutkimus on toteutettu metodologisesti. Varsinaiset tulokset ja niiden pohdinta seuraavat metodologista osiota. Lopussa on yhteenveto, jossa tutkimuksen tulokset summataan ja jatkotutkimusehdotukset otetaan esille.

2. Tilintarkastusinstituutio ja pienten yritysten tilintarkastus

2.1. Tilintarkastajien auktorisointi ja valvonta

Nykyisin Suomessa tilintarkastajien hyväksymisestä eli auktorisoinnista sekä valvonnasta vastaa KHT tilintarkastajien osalta Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta eli TILA. HTM tilintarkastajien osalta auktorisoinnista ja valvonnasta vastaavat paikallisten kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat eli TIVAt. Rekisteriä kaikista hyväksytyistä tilintarkastajista ylläpitää TILA. JHTT tilintarkastajia valvoo sen sijaan JHTT lautakunta. Lisäksi valtion tilintarkastuslautakunta eli VALA vastaa tilintarkastuksen yleisestä kehityksestä, ohjauksesta ja valvonnasta muun muassa kannanotoin. VALA ei ole viime vuosina antanut järin montaa kannanottoa, mutta on huomionarvoista, että se on antanut kannanoton KHT-yhdistyksen pyynnöstä tammikuussa 2011 koskien johdon vahvistuskirjeitä. Tätä aihepiiriä käsittelee ISA-standardi 580 ja se vaikuttaa olevan sisällöltään varsin uutta

suomalaisessa tilintarkastuksessa, josta osittain on merkinä myös tämä VALAn harvinainen kannanotto. (TEM, 2013). VALA voi tehtäviensä mukaan myös peruuttaa tilintarkastajan hyväksynnän tietyin edellytyksin. (TEM, 2013). VALA toimii valvontaorganisaationa, mutta kuitenkin pääasiassa sen rooli on olla muutoksenhakuelimenä TIVOjen ja TILAn päätöksistä (TEM, 2012).

Tilintarkastajien auktorisointia ja valvontaa harjoittavien toimielinten kenttä on siis varsin monenkirjava nykyisin. Toisaalta on mielenkiintoista huomata, että tilintarkastajien valvontatehtävä siirrettiin vasta vuoden 2007 tilintarkastuslain myötä HTM- ja KHT-tilintarkastajien yhdistyksiltä TILAlle ja TIVOille (Alander & Taskinen, 2009, 112). Tilintarkastuslain 6 luvussa säädetään KHT- ja HTM-tilintarkastajien auktorisoinnin nykyisistä edellytyksistä. Käytännössä edellytykset on jaettu yleisiin ja erityisiin edellytyksiin. Yleisiin edellytyksiin kuuluu muun muassa millainen henkilö on kyseessä, eli onko riippumaton toimimaan tilintarkastajana yleisesti. Erityisiin edellytyksiin kuuluu sen sijaan muun muassa vaadittava koulutus, työkokemus ja KHT- tai HTM-tutkinnon suorittaminen, jotta voisi tilintarkastajana toimia. (TEM, 2012).

Kutila ja Ihantola (2009, 129) luokittelevat tilintarkastajien valvonnan Suomessa kolmeen osaan eli *kurinpidolliseen valvontaan, laadunvalvontaan ja laadunvarmistukseen*, joka käytännössä tarkoittaa laaduntarkastuksia. Valvontaelimien tehtäviin kuuluu muun muassa tilintarkastajien hyväksymisen edellytysten säilymisen seuraaminen ja lakien sekä säädösten noudattamisen seuraaminen. *Kurinpidollisen valvonnan* ei ole tarkoitus opastaa tilintarkastajia, joka erottaa sen laadunvalvonnasta ja laadunvarmistuksesta (Kutila & Ihantola, 2009, 130). Kurinpidollisen valvonnan suhteen tilintarkastajien valvonnassa sovelletaan rinnakkain seuraavia säännöksiä (Halonen & Steiner, 2010, 25):

1. Hyvä tilintarkastustapa
2. Ammattieettiset periaatteet
3. Kansainväliset tilintarkastusstandardit

Kurinpidollisessa valvonnassa on tarkoitus miettiä, onko tilintarkastajan toiminta ollut moitittavaa. Sanktiot ja niiden tunnusmerkit tulevat myös tilintarkastuslaista. Ne vaihtelevat varoituksesta ja huomautuksesta aina hyväksynnän peruuttamiseen saakka, josta päättää käytännössä VALA. Myös vahingonkorvausvastuu on osa tilintarkastajan vastuuta kurinpidollisen vastuun lisäksi. (Halonen & Steiner, 2010, 25).

Laadunvalvonta on sen sijaan määritelmältään tilintarkastajien omavalvontaa, joka ei perustu lakiin vaan ISA-standardeihin (Kutila & Ihantola, 2009, 130). IFAC on antanut laadunvalvonnasta standardin ISQC 1, joka ohjaa oikeanlaiseen laadunvalvontaan eli siihen, miten sisäinen laadunvalvonta tulisi oikealla tavalla järjestää tilintarkastusyhteisöissä. Lisäksi tilintarkastuslain 4 luvun 23§ mukaan tilintarkastajan on itse huolehdittava työnsä laadusta ja osallistuttava tarvittaessa ulkoiseen laaduntarkastukseen. IFACin laadunvarmistusstandardi ISQC 1 määrittelee varsin seikkaperäisesti mitä sisäisen laadunvalvontajärjestelmän tulisi käsittää toimiakseen oikein. On selvää, että pienen tilintarkastustoimiston on paljon hankalampaa järjestää vedenpitävää ja kattavaa laadunvarmistusta (Halonen & Steiner 2010, 27), mutta toisaalta IFACin laatimassa standardien soveltamisohjeessa pieniin tilintarkastuksiin on selvitetty myös miten tähän tulisi suhtautua (IFAC, 2011).

Valvovat elimet puolestaan valvovat tilintarkastusyhteisöjen omaa laadunvalvontaa ja tästä käytetään usein, niin kuin myös tässä tutkimuksessa, sanaa *laadunvarmistus*. Käytännössä laadunvarmistus tarkoittaa esimerkiksi TILAn suorittamaa laaduntarkistusta siitä, onko jokin tilintarkastusyhteisö järjestänyt asianmukaisella tavalla oman sisäisen laadunvalvontansa (Kutila & Ihantola, 2009, 130).

Professori Edward Andersson tutki suomalaisen tilintarkastusjärjestelmän uudistamismahdollisuuksia työ- ja elinkeinoministeriön toimeksiannosta ja raportti tästä valmistui vuonna 2010. Anderssonin mukaan tilintarkastajien auktorisointi tulisi muuttaa kaksiportaiseksi. Uuden alemman tutkinnon vaatimustasoa vastaisi nykyinen HTM tutkinto, jonka jälkeen voisi erikoistua vielä suorittamalla nykyisiä KHT tai JHTT tutkintoja vastaavat testit. Tällöin ei myöskään tarvittaisi Anderssonin mukaan useaa eri tilintarkastajia edustavaa yhdistystä vaan ne voitaisiin yhdistää. Edelleen tämä johtaisi valvonnan uudelleen järjestämiseen siten, että valvontaa varten perustettaisiin uusi itsenäinen toimielin nykyisen TILAn pohjalta, mutta jossa olisi lisäksi TEMin asettamia jäseniä. (TEM, 2010a).

Anderssonin raportti lähti lausuntokierrokselle ja siihen saaduista vastauksista, joita tuli 51 kappaletta, koottiin yhteenveto. Vastauksissa uudistusehdotuksista pidettiin laajalti hyvänä sekä tutkintorakenteen uudistamista että valvonnan keskittämistä. Toisaalta vastauksissa pidettiin hyvänä, että valvontaviranomainen rakennetaan TILAn pohjalle, mutta oltiin myös sitä mieltä, että on turvattava ennen kaikkea valvontaviranomaisen riippumattomuus suunniteltaessa sen kokoonpanoa ja hallinnollista sijoituspaikkaa. (TEM, 2010b).

Edelleen, TEM asetti keväällä 2011 selvitysmies Pekka Timosen tutkimaan tarkemmin professori Anderssonin raportissa esille nousutta kysymystä tilintarkastajien valvontajärjestelmän vaatimuksista, jos ja kun sitä lähdettäisiin uudistamaan. Tarkoitus oli siis täsmentää Anderssonin ehdotusten toteuttamistapoja. Timosen raportti ”Tilintarkastajien auktorisoinnin ja valvonnan yhtenäistäminen” julkaistiin huhtikuussa 2011. Raportissaan Timonen tuli siihen tulokseen, että ennen kaikkea tilintarkastajien valvonnan uskottavuus, riippumattomuus ja oikeusturva ovat seikkoja, jotka puoltavat sitä, että valvontaa ei voi enää uskottavasti järjestää elinkeinoelämän edunvalvontajärjestön yhteydessä toimivan TILAn kautta. Timonen esitti täten TILAn toimintojen uudelleen organisoimista patentti- ja rekisterihallituksen alaiseksi tilintarkastajien uudeksi valvontaviranomaiseksi. (TEM, 2011).

Työ- ja elinkeinoministeriö asetti lisäksi tammikuussa 2011 erillisen työryhmän valmistelemaan tilintarkastusjärjestelmän uudistamista. Yhtenä osana tässä oli valvonnan uudelleen suunnittelu. Työ- ja elinkeinoministeriölle marraskuussa 2012 osoitetussa Tilintarkastajien tutkinnot ja valvonta- raportissa, työryhmä päätyi niin ikään esittämään valvonnan siirtämistä Patentti- ja rekisterihallituksen hoidettavaksi, jolloin siitä käytännössä tulisi uusi tilintarkastajia valvova viranomaiselin entisten TIVOjen sekä TILAn ja VALAn sijaan. Työryhmän raportti oli muotoiltu hallituksen esityksen muotoon, eli se sisälsi perustelut ja tarvittavat lakiehdotukset, jotka tässä tapauksessa olivat tarvittavat muutokset tilintarkastuslakiin tilintarkastusjärjestelmää koskevin osin. Perustelut käytiin huolella läpi raportissa. Yksi keskeinen taustalla oleva syy, miksi valvonta haluttaisiin siirtää yhdelle valvontaviranomaiselle, on EU- tason sääntelyn kehitys, jossa valvonta halutaan siirtää yhdelle viranomaistaholle. (TEM, 2012).

Vaikka edellä selitetyissä raporteissa on esitetty kritiikkiä nykyistä TILA- keskeistä valvontamallia kohtaan, toisaalta tilintarkastuksen kansainvälinen tiivistyvä valvontayhteistyö on jo nykyisessä TILAssa otettu huomioon. Se solmi helmikuussa 2013 sopimuksen valvontayhteistyöstä Yhdysvalloissa toimivan viranomaisen eli PCAOB kanssa (TILA, 2013a). Näin ollen Suomessakin ollaan siis menossa jo selvästi kansainvälisen yhtenäisen valvonnan suuntaan, joka lienee myös Euroopan komission tavoitteena yhtenäisistä sisämarkkinoista myös tilintarkastuspalveluissa. Voidaan melkein olettaa TILAn jo ennakoivan uutta asemaansa Patentti- ja rekisterihallituksen alaisena uutena viranomaistahona.

2.2. Tilintarkastusmarkkinat

Suomessa on ollut tähän päivään saakka verrattain pienet tilintarkastusmarkkinat tilintarkastajien määrällä laskettuna verrattuna moneen muuhun Euroopan maahan. Tilintarkastajien tutkinnot ja valvonta- työryhmän raportin mukaan Suomessa oli vuoden 2011 alussa yhteensä 1667 hyväksyttyä eli auktorisoitua tilintarkastajaa, jotka siis kuuluivat yhteen kolmesta nykyisistä tilintarkastajakategorioista. Näistä KHT tilintarkastajia oli 745, HTM tilintarkastajia 694 ja JHTT tilintarkastajia 228. Näiden kolmen luokan muodostamia tilintarkastusyhteisöjä oli vuoden 2011 alussa yhteensä 86. (TEM, 2012). Vuoden 2013 alkuun mennessä tilanne oli muuttunut siten, että KHT tilintarkastajia oli 756 ja HTM tilintarkastajia 636 (TILA, 2013b). Tästä voitaneen päätellä, että HTM tilintarkastajien joukko on jokseenkin pienenevä. HTM tilintarkastajista oli vuoden 2013 alussa jopa 52 % yli 60 vuotta täyttäneitä (TILA, 2013b) eli varsin lähellä hyväksynnän lakkaamisen ikärajaa, joka on tilintarkastuslain 6 luvun 35 § mukaan 70 vuotta. Sen sijaan KHT tilintarkastajien joukko on parissa vuodessa hieman kasvanut. JHTT tilintarkastajia oli vuoden 2013 alussa 219, joten heidän määränsä on parin viime vuoden aikana pysynyt jokseenkin stabiilina, vaikka pientä vähenemistä myös tässä ryhmässä on siis ollut havaittavissa (VM, 2013).

Tilintarkastusalalta on siis poistunut enemmän tarkastajia kuin mitä uusia tutkinnon hyväksytysti suorittaneita on ollut. Edelleen, vertailun vuoksi on mielenkiintoista ottaa luvut vielä Niemen (2004) tekstistä, jossa hän mainitsi, että vuonna 2002 Suomessa toimi 660 KHT tilintarkastajaa ja jopa 845 HTM tilintarkastajaa (Niemi, 2004). Tästä voitaneen sanoa, että HTM tilintarkastajien määrä on todella ollut laskemaan päin viime vuosien aikana melko dramaattiseen tahtiin. Syitä voi olla monia, mutta on mielenkiintoista havaita, että suurin osa HTM tilintarkastajista toimii itsenäisinä ammatinharjoittajina kuten Niemi (2004) huomautti. Perinteisesti HTM tilintarkastajien asiakaskuntaa ovat olleet pienet ja keskisuuret yritykset kun KHT tilintarkastajat ovat keskittyneet pörssiyritysten tarkastuksiin (Näsi 2009, 22). Myös TEMin arviomuistiossa 2008 oltiin huolestuneista tilintarkastusalan houkuttelevuudesta jatkossa. Siinä huomautettiin, että viime vuosina myös uransa keskivaiheilla olevia tilintarkastajia on jättänyt alan ja siirtynyt muihin tehtäviin (TEM, 2008). Täten pelkästään tilintarkastajien korkea keski-ikä ei selitä alan haasteita kuten muun muassa houkuttelevuutta.

Toisaalta osana TEMin asettaman työryhmän uudistusehdotuksia, pohdittiin mahdollisuutta poistaa tilintarkastajien yläikäraja 70 vuotta, jolloin olisi periaatteessa mahdollista jatkaa toimessa vielä sen jälkeenkin halutessaan (TEM, 2012). Työryhmä ei lähtenyt arvioimaan kuinka tämä vaikuttaisi tilintarkastajien määrään.

Suomen tilintarkastusmarkkinat ovat kehittyneet käytännössä siis kahden tilintarkastajia edustavan kategorian ympärille. Tilintarkastajana voi Suomessa toimia tällä hetkellä vain hyväksytty tilintarkastaja tilintarkastuslain mukaan. Näitä ovat juuri HTM- ja KHT-tilintarkastajat ja HTM- ja KHT-yhteisöt. Lisäksi tähän kuuluvat julkisen puolen tilintarkastajia edustavat JHTT-yhteisöt JHTT tilintarkastajineen. Ennen uuden tilintarkastuslain siirtymäkauden päättymistä 31.12.2011 tilintarkastajana oli mahdollista toimia myös maallikkona vanhan tilintarkastuslain mukaan. (Halonen & Steiner, 2010, 23). Kuten TEMin asettaman työryhmän raportissa ehdotettiin (TEM, 2012), on myös kategorioiden omien edustajien parissa ollut ajoittain keskustelua siitä, että näiden kahden tilintarkastajia edustavan ammattikunnan olisi hyvä yhdistyä, jotta ne voisivat toimia tehokkaammin tilintarkastuksen edistämiseksi (Iivonen, 2011)

Jo TEMin arviomuistiossa, joka valmistui 2008, pohdittiin tilintarkastusmarkkinoiden eri toimijoiden roolia sekä toisaalta Big Four -toimistojen asemaa verrattuna pienempiin toimistoihin. Muistiossa huomautettiin, että nimenomaan Big Four -toimistojen palvelukseen on hakeutunut tilintarkastajia, joilla on laajaa osaamista suurten yhtiöiden vaativasta tilintarkastusosaamisesta. Toisaalta myös nuoremman polven on helppoa ja luonnollista hakeutua töihin suuriin tilintarkastustoimistoihin pienten toimistojen sijaan jo pelkästään senkin vuoksi, että niillä on runsaasti enemmän paikkoja tarjottavanaan. Lisäksi havaittiin, että tilintarkastusmarkkinat ovat keskittyneet muutamalle suurelle toimistolle niiden fuusioiden kautta. Kun tarkastettavat kohteet ovat kasvaneet ja kansainvälistyneet, on myös niitä tarkastavien toimistojen täytynyt yhdistyä. Toisaalta pieniä toimistoja on runsaasti jäljellä niiden tarkastaessa pienempiä kohteita, mutta tältä väliltä on vaikea löytää keskikoon tilintarkastustoimistoja. (TEM, 2008).

2.3. Agenttiteoria tilintarkastuksessa

Tämän tutkimuksen kannalta on olennaista lyhyesti selostaa agenttiteorian taustaa, koska se liittyy tilintarkastuksen tarpeeseen kaikissa tilanteissa. Tilintarkastuksen pakollisuudesta pienissä yrityksissä sekä tilintarkastajan roolista pienissä tilintarkastustoimeksiannoissa on keskusteltu kauan ja monestakin näkökulmasta. Tilintarkastuspakon rajat ovat varsin merkittävä asia monen maan lainsäädännössä ja tähän on vastattu eri maissa monella eri tavalla.

Perinteisesti tarve tilintarkastukselle on tullut johdon ja omistajien eriytyneisyyden aiheuttamasta agenttiteoriaproblematiikasta, joka ei tunne lähtökohtaisesti mitään kokorajoja kohdeyrityksen taloudessa, kuten vaikka liikevaihdossa. Tilintarkastuksen perimmäinen tarve on yleensä nähty muodostuvan agenttiteorian kautta. Agenttiteorian määritelmien mukaan yritys nähdään sopimusten verkostona, jossa päämies eli omistaja valtuuttaa agentin eli yrityksen johdon hoitamaan varallisuuttaan. Tästä syntyy muun muassa valvonnan kustannuksia, koska agentti toimii omaa etuaan tavoitellen. Riippumattoman tilintarkastuksen avulla voidaan tehokkaasti vähentää näitä valvonnasta syntyviä kustannuksia ja varmentaa taloudellisten resurssien allokaatiossa tarvittava informaatio (Niemi, 2004). Tämä on yleensä ajatusmalli suurten yritysten kohdalla, jossa omistus ja johto ovat tosiasiallisesti eriytyneet. (Jensen & Meckling, 1976).

Pienissä yrityksissä tämä ongelma saattaa olla kuitenkin erilainen, koska johto ja omistaja ovat usein sama taho tai vähintäänkin lähestulkoon. Saattaa olla siis kenties hiukan erikoista osoittaa tilintarkastuskertomus osakkeenomistajille tilintarkastuksesta, jonka kohteena on ollut käytännössä sama taho. Olettama kuitenkin lienee, että omistaja tietää toimintatavat yrityksessä, jota itse johtaa. Kaikissa maissa tilintarkastus ei olekaan pakollista pienimpien yritysten kohdalla, käytännöt vaihtelevat jonkin verran (Rehn 2009, 35). Myös Suomessa pienimmät yhtiöt on vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta uusimman tilintarkastuslain nojalla. Silti myös näissä pienissä yhtiöissä on mahdollista valita vapaaehtoisesti tilintarkastaja. Tällöin tilintarkastus täytyy suorittaa pakottavaa lainsäädäntöä noudattaen ja tilintarkastajan on oltava hyväksytty eli auktorisoitu HTM- tai KHT-tilintarkastaja tilintarkastuslain mukaan.

Tässä on agenttiteorian ja tämän tutkimuksen yhtymäkohta. Kysymys siis on, toimiiko agenttiteoria eri tavoin kun kyseessä on pienet tilintarkastuskohteet, verrattuna isoihin yrityksiin. Toteutuuko hyvä tilintarkastustapa myös pienissä yhtiöissä ja painottuuko niiden tilintarkastuksissa eri asiat, jos agenttiteoria ei pädekään niihin? Onko pienten yritysten tilintarkastus ja hyvä tilintarkastustapa jotain aivan muuta kenties? Toisaalta pienen yrityksen tai yhden henkilön omistaman yrityksen tilintarkastus voi olla tarkoituksenmukaista esimerkiksi silloin, kun yrityksen taloudellinen tila heikkenee tai sitä ollaan myymässä. Tällöin agenttiteoria saattaa taas ollakin paremmin selitettävissä myös pienen yrityksen tilintarkastuksessa.

2.4. Pienten yritysten tilintarkastus

Pienten yritysten tilintarkastuksiin liittyy eittämättä niihin kuuluvia erityispiirteitä. Toisaalta voidaan ajatella, että nämä erityispiirteet johtuvat tarkastettavasta kohteesta ja sen sisäisistä prosesseista ja toisaalta siitä, että pienen yrityksen tilintarkastus hoidetaan luonnollisesti nopeammin kuin suuren yrityksen tarkastus ja näin tarkastustoimenpiteitä suoritetaan vähemmän. Toistuvasti tilintarkastuksen ammattikirjoittelussa on myös keskusteltu tilintarkastuksen hyödyistä pienille, omistajajohtoisille yrityksille, joissa perinteinen agenttiteorian problematiikka saattaa olla erilainen. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen mielekkyyttä on pohdittu useaan otteeseen. Lisäksi usein keskustelun kohteena on ollut pienen tilintarkastustoimiston kyky tuottaa laadukasta tilintarkastuspalvelua. Tutkimuksen painopisteet ovat ehkä hieman muuttuneet viime vuosina. Nykyään uutena haasteena on erityisesti vuoden 2007 tilintarkastuslain myötä kansainväliset ISA -tilintarkastusstandardit, joita tulisi soveltaa yrityksen ja tilintarkastustoimiston koosta riippumatta, siis myös pienimpien tilintarkastusvelvollisten tilintarkastuksiin.

Ennen ISA -standardien käyttöönottoa hyvän tilintarkastustavan lähteenä, KHT-yhdistys laati ohjeita pienen yhtiön tilintarkastukseen Suomessa. KHT-yhdistyksen laatimassa teoksessa Tilintarkastusalan standardit ja suositukset annettiin soveltamisohje 1005 ”Pienen tarkastuskohteen (pienyhtiön) tilintarkastuksen erityispiirteitä” (KHT-yhdistys, 2009). Soveltamisohjeen päällimmäisenä tarkoituksena oli kuvata pienyhtiön yleisesti liittyviä erityispiirteitä sekä sitä, kuinka nämä piirteet voivat vaikuttaa varsinaisten

tilintarkastussuosituksen soveltamiseen. Satopään (2007, 45) mukaan juuri tämän soveltamisohjeen 1005 asema ja tulevaisuuden käsittely oli tuolloin suomalaisen pienyritystarkastuksen erityismielenkiinnon kohteena.

Soveltamisohje 1005 sisälsi pääpiirteittäin pienyhtiöiden tilintarkastusten erityispiirteiden esittelyä, ohjeita tilintarkastussuosituksen soveltamisesta ja ohjeita siitä, miten tilintarkastajan pienyhtiölle suorittamat muut palvelut vaikuttavat tilintarkastustyöhön. Tosin viimeksi mainittuun kohtaan ohje otti kantaa varsin suppeasti. Keskeistä lienee jo se tosiseikka, että ohje antoi siis varaa tilintarkastajalle käyttää ammatillista harkintaa suositusten soveltamisessa. Ohjeessa todetaan, että mikäli jokin tilintarkastussuositus on sellaisenaan sovellettavissa pienyhtiön tarkastukseen, ei erillistä ohjeistusta soveltamisesta ole tarvetta antaa. Tilintarkastajan liikkumavara lienee siis suurempi niiden suositusten kohdalla, jotka soveltamisohjeessa 1005 on mainittu. Ohje 1005 muodosti eräänlaisen viitekehyksen hyvän tilintarkastustavan määrittämiseksi pienyhtiöiden tarkastuksiin. Ohjeen 1005 mukaan pienyhtiöllä tarkoitettiin yleensä yhtiötä, jossa johto ja omistus ovat sama taho. Tällöin onkin tapana puhua omistajajohtajasta. Vaikka johto ja omistus olisivatkin eri henkilöitä, osallistuu omistaja kuitenkin usein aktiivisesti yrityksen päivittäiseen johtamiseen.

Uudessa ISA-standardien tilintarkastusympäristössä ei ole enää erillistä suositusta tai standardia pienyritysten tarkastuksista sisällytetty IFACin laatimaan standardistoon, jonka KHT-yhdistys on kääntänyt suomeksi (IFAC, 2010). Sen sijaan, niin ikään suomeksi käännetty ohje siitä, miten ISA-standardeja tulisi soveltaa pienten yritysten tarkastuksiin, on laadittu IFACin toimesta (IFAC, 2011).

Pienten yhtiöiden tilintarkastus on perinteisesti siis erotettu suurten yritysten tilintarkastuksesta, koska pienten yhtiöiden tarkastuksiin liittyy tiettyjä erityispiirteitä, jotka on otettava niiden tarkastuksissa huomioon. Toisaalta näitä piirteitä ei voine luetella tyhjentävästi. Myös Horsmanheimo & Steiner (2008) käsitelivät näitä pienyrityksen tarkastuksiin liittyviä erityispiirteitä teoksessaan. Vaikka kaikkein pienimmät yritykset on vapautettu tilintarkastuslain nojalla tilintarkastusvelvollisuudesta, saattaa juuri näissä yrityksissä olla kaikkein suurin tarve tilintarkastukselle. Usein kyseisten yritysten johtohenkilöt eivät ole talouden tai juridiikan ammattilaisia, vaan keskittyvät ainoastaan liiketoimintaan ja tarvitsevat näin ollen tukea kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvissä

asioissa. Lisäksi pienyrityksissä tilintarkastajan neuvonantorooli korostuu (Horsmanheimo & Steiner, 2008).

Toisaalta pienyrityksen tarkastettavaa materiaalia saattaa olla niin vähän, että kyseeseen voi tulla myös koko aineiston kattava tositetarkastus. Tämä ei olisi mahdollista saati tarkoituksenmukaista suurissa yhtiöissä. Myös sisäisen valvonnan luonne on pienyrityksessä erilainen. Sisäinen valvonta saattaa olla olematonta ja väärinkäytösten riski kasvaa, mikäli omistajayrittäjä ei itse aktiivisesti pyri valvomaan esimerkiksi päätöksentekoa. Tyypillinen riski voi olla esimerkiksi puutteellinen tehtävien hajauttaminen. Edelleen Horsmanheimon & Steinerin (2008) mukaan tilintarkastusevidenssin riittävyys ja täydellisyyden vaatimuksen täyttymisen todentaminen on tyypillinen pienyritystarkastukseen liittyvä seikka. Tähän voi olla syynä nimenomaan riittävien sisäisten kontrollien puuttuminen.

Koskela (2005) käsitteli tyypillisiä pienyritysten taloudenpitoon liittyviä ongelmia laajemmin. Merkittäviä virheitä voi löytyä liittyen tilinpäätökseen ja verotukseen liittyen. Lisäksi väärinkäytökset voivat olla ongelmana. Tilinpäätökseen liittyviä virheitä voivat olla esimerkiksi pysyvien vastaavien jaksotusvirheet, vaihto-omaisuuteen liittyvät epäkuranttiudet, epävarmat myyntisaamiset, vakuudettomat lainasaamiset ja siirtyviin eriin sisältyvät virheelliset erät. Koskela (2005) väittää, että pieneen yhtiöön ei sen koon takia kovin helposti muodostu lainkaan asianmukaisia kontrollimekanismeja eikä johdolla ole resursseja valvoa kaikkea, muun muassa vaarallisia työyhdistelmiä. Näin saattaa aika ajoin syntyä väärinkäytöksiä raportoinnin tai varojen käytön suhteen puutteellisen kontrolliympäristön takia. Näitä tilanteita voivat olla esimerkiksi myynnin tulouttamatta jättäminen verojen välttämiseksi, kavallukset tositteita väärentämällä, selittämätön hävikki tai virheellinen palkanmaksu.

Vaikka Koskela (2005) antaa ymmärtää, että tilitoimiston pienyritykselle toimittama kirjanpito ja tilinpäätös ovat ensimmäinen askel luotettavuuden lisäämiseen, tulee tätäkin tarkastella kriittisesti. Tilitoimisto saattaa myös tulla sokeaksi asiakkaan väärinkäytöksille toimimalla aina asiakkaan toivomalla tavalla. Tilitoimistolla ei välttämättä ole samaa ammatillisen skeptisyyden vaatimusta kuin tilintarkastajilla.

Suomessa pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastusta on tutkittu aika ajoin tieteellisissä julkaisuissa. Koskelan (1990) tekemä kyselytutkimus pienten yritysten tilintarkastajille on

ollut merkittävä keskustelun herättäjä, koska siihen viitataan edelleen ahkerasti. Toisaalta Koskelan tutkimus on hyvin yksinkertaistettu, koska siinä ei pureuduta todellisiin syihin ilmiöiden taustalla, vaan tyydytään ainoastaan pelkistettyihin kvantitatiivisiin vastauksiin numeroiden valossa, joista sitten tehdään johtopäätökset. Tämä siis kaipaisi lisäselvityksiä mielekkäiden tulosten aikaansaamiseksi ja syvällisemmän tiedon tuottamiseksi. Senpä takia tässäkin tutkimuksessa keskitytään laadullisiin tekijöihin, joihin pureudutaan nimenomaan teemahaastattelun kautta. Haastatteluun pyritään löytämään ajankohtaisia seikkoja, jotka ovat tilintarkastajien näkökulmasta keskeisiä.

Keskeistä Koskelan selvityksessä (1990) oli tilintarkastajien merkittävä panos pienten yritysten konsultoinnissa. Hänen mukaansa tilintarkastajat näkevät johdon konsultoinnin todella keskeisenä osana työtään. Suurimman huomion konsultoinnissa saavat kirjanpidon, tilinpäätöksen ja verotuksen konsultointi. Lisäksi Koskelan mukaan tilintarkastuksen tarve kasvaa pienissä yhtiöissä, jos työntekijöitä on useampi, vaikka omistajana olisikin edelleen vain yksi taho. Edelleen, Koskelan mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuus kasvaa pienyrityksissä, jos sillä oli useampi omistaja. Ahjos (2010) tutki tilintarkastuksen hyötyä pk-sektorin yrityksille yrityksen päätöksentekijän näkökulmasta laadullisessa tutkimuksessaan. Tämä lienee puolestaan yksi tuoreimpia katsauksia aiheen käsittelyssä. Vaikka tieteellisiä julkaisuja suomalaisesta pienten yhtiöiden tilintarkastuskäytännöistä on vähän, ammattilehtikirjoittelu on puolestaan ollut hyvinkin vilkasta.

Olisi tärkeää myös pohtia, kuuluisiko tilintarkastuksen olla täysin samanlaista riippumatta tarkastettavan yrityksen koosta. Koskela (1990) väittää, että tilintarkastuksen tavoitteet ja vastuu sekä tilintarkastustyölle asetettavat laatuvaatimukset ovat yrityskoosta riippumattomia asioita. Tässä tulee vastaan mielenkiintoinen havainto. Niissä pienissä yrityksissä, joissa valitaan tilintarkastaja, joko lain takia tai ilman, tulisi tunnistaa vaatimus tilintarkastuksen suorittamisesta tiettyjä vaatimuksia noudattaen.

Esimerkiksi ISA-standardien laajuuskysymys saattaa yllättää monet, jotka tilintarkastusta ovat puoltamassa pienissä yhtiöissä. Tämä ei silti anna vastausta tilintarkastuksen sisällön tai laajuuden ongelmaan tai tilintarkastajan rooliin yrityskoon vaihtuessa. Koskela (1990) jatkaa, että tilintarkastajan rooli on automaattisesti erilainen pienissä yhtiöissä, koska näissä hän joutuu usein konsultoivampaan rooliin esimerkiksi laskentajärjestelmien hankintojen suunnittelussa. Lisäksi pienissä yrityksissä on usein puutetta asiantuntevasta

taloushenkilöstöstä, jolloin ainoa näiden asioiden tuntija on asianomainen tilintarkastaja. Tosin Koskelan tutkimus on jo yli 20 vuotta vanha, joten sen soveltuvuutta nykypäivään tulisi arvioida melko kriittisesti.

Tilintarkastusvelvollisuudesta tilintarkastuslaki Suomessa sanoo seuraavaa: ”Jollei muualla laissa toisin säädetä, tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täyttynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:”

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa, tai
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli 3 henkilöä

Lisäksi tilintarkastuslaki sanoo: ” Tilintarkastaja on kuitenkin aina valittava yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jolla on kirjanpitolain 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa. Jos yhteisöllä ei ole 1 tai 2 momentin mukaista velvollisuutta valita tilintarkastajaa, yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä voidaan määrätä tilintarkastuksesta sekä useamman tilintarkastajan valinnasta.” Pienten yritysten tilintarkastusta onkin usein tutkittu siitä näkökulmasta, miten tarkastettavat kohteet siitä hyötyvät ja miksi ne kenties vapaaehtoisesti valitsevat tilintarkastajan vaikka varsinaisesti tilintarkastuslain rajat eivät sitä vaatisi.

Yksi syy vapaaehtoisen tilintarkastuksen valitsemiseen löytyy Collis et al. (2004) tutkimuksesta. Heidän keskeinen havaintonsa on, että pienyritykset jotka tähtäävät kasvuun, valitsevat mielellään tilintarkastajan. Tässä on yhtymäkohta agenttiteoriaan, sillä mikäli yritys on tulevaisuudessa suurempi, siihen pätevät suuren yhtiön tilintarkastuksen tarpeen periaatteet ja voisi jopa väittää, että pitkästä tilintarkastushistoriasta saattaisi olla yritykselle hyötyä tällaisessa tapauksessa.

Keskeinen kysymys on siis tilintarkastuksen kysynnän ajurit. Muun muassa Niskanen ym. (2010) lähestyivät aihetta tutkimalla tilintarkastajan roolia pienissä perhey yrityksissä. Heillä oli taustalla aiempien tutkimusten käsitys, jonka mukaan ei ollut selkeää käsitystä siitä, olivatko agenttiteorian mukaiset epäsymmetrisen informaation kustannukset suuremmat vai

pienemmät perheyrityksissä verrattuna muihin yrityksiin (Niskanen ym. 2010, 242). Niskanen ym. (2010) tutkimus väittää, että perheyrityksillä on pienempi taipumus valita tilintarkastaja Big Four -yhteisöistä. Tämän perusteella he tulkitsevat, että perheomistajuus vähentää laadukkaan tilintarkastuksen tarvetta, eli perheyrityksissä epäsymmetrisen informaation kustannukset olisivat täten alhaisemmat. Collis ym. (2004) päätyivät osittain samankaltaisiin tuloksiin kuin Niskanen ym. (2010) edellä selostettuna. Collisin tutkimuksen mukaan keskeisimmät tekijät, jotka ennustavat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää ovat:

1. Yritysjohdon käsitys, että tilintarkastus parantaa taloudellisen informaation laatua.
2. Yrityksen johdon mahdollisuus oppia tilintarkastuksesta.
3. Yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna.
4. Yrityksen omistajuuden hajautuneisuus.
5. Yrityksen ja rahoittajien väliset agenttisuhteet.

Pienyrityksissä suoritettu tilintarkastus voi tuoda lisää uskottavuutta toiminnalle esimerkiksi asiakkaiden ja tavarantoimittajien silmissä. Lisäksi tekniset kysymykset pienyrityksen tilintarkastajalle voivat olla arkipäivää hänen työssään (Hyvönen, 2009). Waris (2008, 65) pohti, kannattaako aina valita pätevä tilintarkastaja, oli valinta sitten pakollista tai ei. Hänen mukaan onnistunut tilintarkastus tuo aina lisäarvoa sekä yhtiölle että omistajille tilanteessa kuin tilanteessa.

Tilintarkastuksen sisällön suhteen on esitetty eriäviä mielipiteitä. Koskela (1990) ehdotti, että tilintarkastuksen sisältö ja luonne voivat poiketa suurestikin yrityskoosta riippuen. Lisäksi hänen mukaan vaikuttavat omistus- ja johtosuhteet. Rehn (2009, 36) puolestaan oli sitä mieltä, että tarkastuksen sisältö tulisi aina olla samansisältöinen, riippumatta siitä onko kyseessä listaamaton vai listattu yhtiö. Rehn tosin muistutti, että ISA-standardit ovat periaatelähtöisiä ja niiden tulisi joustaa yhtiön koon mukaan. Kaiken kaikkiaan standardit eivät sittenkään mene Rehnin mukaan ammatillisen harkinnan edelle. Toisaalta Koskela (2005) muistutti, että tilintarkastajan velvollisuudet ja vastuu ovat aina samat riippumatta yrityksen koosta.

2.5. Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastukseen keskeisesti liittyvä käsite on hyvä tilintarkastustapa. Suomessa hyvä tilintarkastustapa ja sen noudattaminen perustuu lakiin mutta sitä ei ole varsinaisesti määritelty missään lähteessä yksioikoisesti. Hyvä tilintarkastustapa koostuu siis monesta eri osatekijästä. TILAn ja VALAn sekä tuomioistuinten päätökset, kannanotot ja muut lausunnot sekä alan ammattikirjallisuus ovat keskeisiä hyvän tilintarkastustavan lähteitä KHT-yhdistyksen mukaan (KHT-yhdistys, 2013). Hyvä tilintarkastustapa on siis erittäin moninainen käsite, koska siinä tulisi ottaa huomioon määritelmien mukaan niin paikallinen käytäntö kuin kansainvälinenkin standardipohja eli nykyään käytännössä ISA-standardit. KHT-yhdistys määrittelee tilintarkastusalan ammattikirjallisuuden yhdeksi hyvän tilintarkastustavan osa-alueeksi. Hyvästä tilintarkastustavasta on kirjoitettu muutamissa tilintarkastusta yleisesti käsittelevissä teoksissa, joissa luetellaan ja eritellään hyvän tilintarkastustavan sisältöä, merkitystä ja käytännön työssä tilintarkastajalta vaadittavia ominaisuuksia. Hyvä tilintarkastustapa on keskeinen tekijä, joka ohjaa ja määrittelee tilintarkastajien ammattikunnan työtä. (Halonen & Steiner, 2010). Hyvä tilintarkastustapa ei ole ainoastaan ammattikunnan kirjoittamaton normisto, vaan siihen viitataan siis myös tilintarkastuslaissa. Käsite on hyvin keskeinen osa suomalaista tilintarkastusjärjestelmää.

Halonen & Steiner (2010) selventävät edelleen hyvän tilintarkastustavan noudattamista. He muistuttavat, että hyvä tilintarkastustapa on tapaoikeutta, niin kuin esimerkiksi hyvä kirjanpito tapa. Täten käytännöt siis muuttuvat ja elävät jatkuvasti. Tilintarkastuslaissa luvussa 3 13 § huomautetaan, että silloin kun suoritettava tilintarkastus on tarkastuskohteen lakisääteinen tarkastus, tulee hyvän tilintarkastustavan täyttymiseksi noudattaa myös kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja.

Tilintarkastusta ohjaa Suomessa siis ylinnä tilintarkastuslaki ja tilintarkastusasetus sekä alan kansainväliset tilintarkastusstandardit. Muihin lakeihin sisältyy tarkentavia säännöksiä tilintarkastuksen suhteen, jotka eivät suoraan ilmene tilintarkastuslaista. Näitä säännöksiä on muun muassa osakeyhtiölaissa ja asunto-osakeyhtiölaissa. Säätiölaki määrää tilintarkastajan tarkastamaan esimerkiksi onko säätiön varat sijoitettu asianmukaisesti säätiön sääntöjen mukaan. Soveltuvien osin näitä lakeja tulisi hyvän tilintarkastustavan noudattamiseksi seurata.

ISA-standardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa. Koska hyvä tilintarkastustapa on alati muutoksen alla, on sitä hyvin vaikeaa normittaa yksityiskohtaisesti lainsäädännöllä. Näin myös ISA-standardien soveltamista on arvioitava varsin kokonaisvaltaisesti asiaan perehtyen, jotta voitaisiin ottaa kantaa hyvän tilintarkastustavan täyttymiseen. Suomen KHT-yhdistys on julkaissut suomenkielisen käännöksen kansainvälisistä IFACin laatimista tilintarkastusstandardeista ja eettisistä säännöistä vuoteen 2012 saakka. Uusi, vuoden 2012 painos ilmestyi vasta vuoden 2013 alusta. KHT-yhdistys julkaisi vuoteen 2009 asti teoksen Tilintarkastusalan standardit ja suositukset, jossa oli myös kansallinen osuus, jossa käsiteltiin suomalaisen tilintarkastuskäytäntöön liittyviä erityispiirteitä (KHT-yhdistys, 2009).

Hyvää tilintarkastustapaa on pyritty tutkimaan myös tieteellisessä tutkimuksessa Suomessa jonkun verran. Satopää (2003) tutki hyvää tilintarkastustapaa pienten suomalaisten yritysten tilintarkastuksissa lisensiaatintutkimuksessaan. Hänen keskeisiä havaintojaan oli kysymys siitä, onko suomalaisen pienyritystarkastuksen suorittamisella mitään tekemistä kansainvälisen tilintarkastusalan sääntelyn kehityksen kanssa, koska monet hänen haastattelemistaan tilintarkastajista eivät suhtautuneet kovin vakavasti kansainvälisiin suosituksiin tai pitivät niitä varsin vähässä arvossa oman työn kannalta (Satopää 2003, 110). Satopään tutkimustuloksista nousi jatkokysymys, tarvitaanko pienten yritysten tilintarkastuksiin erilaiset standardit tai pitäisikö näissä tapauksissa luopua standardeista kokonaan. (Satopää 2003, 124–125). Tässä on keskeinen ajatus, joka jalostuu edelleen tämän tutkimuksen puitteissa.

Satopään (2003) mukaan käytännössä monet pienten yritysten tilintarkastajat sivuuttivat voimassa olevien standardien noudattamisen tai edes soveltamisen monissa tapauksissa. Nämä olivat useimmiten HTM -tilintarkastajia, eli alemman tilintarkastusauktorisoinnin suorittaneita henkilöitä. Satopään tutkimus toteutettiin jo vuonna 2002, joten siinä ennakoitiin vahvasti tulevaa väittelyä ISA-standardien sopivuudesta pienyritystarkastuksiin, joka nousi toden teolla esille vasta uuden tilintarkastuslain myötä vuonna 2007 Suomessa. Tästä alkoikin vilkas keskustelu alan ammattikunnassa sääntelyn muutoksista ja vaikutuksista käytännön tilintarkastustyöhön.

Hyvää tilintarkastustapaa on tutkittu myös jonkun verran suomalaisissa Pro Gradututkimuksissa. Jenni Katz tutki Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakuntaa (TILA) ja sen

antamia päätöksiä hyvän tilintarkastustavan määrittelijänä (Katz, 2009). Hänellä oli perusaineistonaan TILA:n vuosien 1997–2006 aikana antamat valvontaratkaisut, joiden pohjalta hän tutki suomalaisen hyvän tilintarkastustavan muodostumista. Ratkaisut jaoteltiin hänen tutkimuksessaan teemoittain neljään pääluokkaan. Nämä olivat (1) dokumentaatio, (2) raportointi, (3) riippumattomuus, esteellisyys ja objektiivisuus sekä (4) ammattimaisuus. Muutamia mielenkiintoisia ja tämän tutkimuksen kannalta olennaisia tutkimustuloksia on hyvä ottaa tässä esille Katzin tutkimuksesta.

Katzin mukaan usein TILA:n ratkaisujen taustalla oli ollut valituksia asunto-osakeyhtiön tilintarkastuksista. Tässä on mielenkiintoista havaita, että tämän kaltaiset tilintarkastukset ovat hyvin lähellä pienten yritysten tilintarkastuksia laajuudeltaan. Valitus oli koskenut useimmiten olennaiseksi katsotun seikan raportoimatta jättämistä, joka lienee merkittävä riski myös muissa pienissä tilintarkastustoimeksiannoissa, joissa työ pyritään tekemään nopeasti pois alta, riskiltään ja kokoluokaltaan suurempien toimeksiantojen jo odottaessa tilintarkastajaa. Toiseksi Katz huomauttaa, että TILA nojautuu huolelliseen tilintarkastusdokumentaatioon evidenssinä asianmukaisesta tilintarkastuksesta.

Keskeistä on siis suorittaa riittävä dokumentaatio, vaikka kyseessä olisikin pieni tilintarkastus, jotta voidaan jälkepäin tarkastaa, mitä tilintarkastuksessa on tehty. Tämä seikka on myös pienten yritysten tilintarkastusten kulmakivi, vaikka niihin varattu aika olisikin lyhyempi. Suomen KHT-yhdistys on laatinut niinkin käytännönläheisen avun tähän kuin Tilintarkastuksen dokumentointimalli. Tämä IT-pohjainen työkalu on tarkoitettu tilintarkastajille varmistamaan riittävän dokumentaation tason jokaiseen toimeksiantoon (Juusela et. al 2011, 55). Haasteeseen on herätty ja vastattu myös IFAC:n tasolta, koska se on laatinut oppaan siitä miten tilintarkastusstandardeja tulisi soveltaa pienten yritysten tilintarkastuksiin. Tässä juuri dokumentaatio (muun muassa ISA 230) on erittäin keskeisessä roolissa (IFAC, 2011).

Edelleen, Katzin havaintona oli, että maallikotilintarkastaja ei joutunut kantamaan vastuuta, mikäli oli tehnyt tarkastuksen yhdessä auktorisoidun tilintarkastajan kanssa. Tässä on vahva liittymäkohta uuden tilintarkastuslain säätämiseen, koska siinä haluttiin nimenomaan ammattimaistaa tilintarkastusta, jotta se olisi tasalaatuisempaa kaikissa tapauksissa. Näin tilintarkastaja ei voi enää myöskään välttää vastuutaan, koska maallikotilintarkastus Suomessa lopetettiin kokonaan uudessa tilintarkastuslaissa 2007 ja tilintarkastuksen voi

suorittaa vain auktorisoitu tilintarkastaja. Myös tämän tutkimuksen keskeisenä asiana on selvittää mitä tilintarkastuksen ammattimaistumisen taustalla on ja miten esimerkiksi tilintarkastusstandardit tähän liittyvät. Kaiken kaikkiaan, Katzin tutkimuksen mukaan hyvä tilintarkastustapa muodostuu tapauskohtaisesti, eikä tyhjentävää luetteloa voitu Katzinkaan tutkimuksessa antaa siitä, mitä hyvä tilintarkastustapa loppujen lopuksi pitää sisällään.

3. Sääntelyn kehitys ja ISA-standardit

3.1. Tilintarkastusstandardien tausta Suomessa

Jo 1970-luvulla Pohjoismaissa alkoi yhteinen tilintarkastusstandardien kehittämistyö. Tilintarkastustyötä leimaa kuitenkin pitkän ajan kuluessa tapahtuva oppimisprosessi, joten mitään alan uusia suosituksia ei yleensä pystytä omaksumaan kovin nopeasti. Täten KHT-yhdistyskin katsoi tarpeelliseksi varata riittävästi aikaa ensimmäisten suositusten hyväksymisen jälkeen vuonna 1992 niiden omaksumiselle Suomessa. (Satopää 2003, 85).

Kosonen (2005, 78–82) on tutkinut väitöskirjassaan suomalaisen tilintarkastuksen kehitystä perinpohjaisesti. Euroopan Unioniin liittyminen merkitsi myös EU:n suurempaa vaikutusta suomalaisen tilintarkastuksen kehittymiseen. Kososen mukaan Suomi ei ollut 2000-luvun vaihteessa suinkaan ensimmäisiä EU:n jäsenvaltioita, joka noudattaisi kaikkia IFAC:n suosituksia. Monet maat olivat tässä vaiheessa Suomea edellä kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisessa.

Suomen KHT-yhdistys päätti jo vuonna 1996, että kansalliset suositukset yhdenmukaistetaan ISA-standardien kanssa. Tähän vaikutti nimenomaan markkinoiden ja tilintarkastusalan kansainvälistyminen sekä muiden maiden luoma paine EU:ssa. EU:n Committee on Auditing ilmoitti yhdeksi tavoitteekseen vuonna 1999 ISA-standardien vakiinnuttamisen jäsenmaihin ja KHT-yhdistys ottikin vuonna 2000 käyttöön uudet ISA-standardeihin perustuvat suositukset. Tästä alkoi vilkas keskustelu aiheesta alan ammattilehdissä. (Kosonen, 2005, 79-80). Kosonen (2005, 80) lisää, että mitä enemmän hyvästä tilintarkastustavasta kirjoitetaan, sitä

enemmän kansainväliset standardit sitovat suomalaisia tilintarkastajia ja niiden merkitys korostuu. Ne siis toimivat sekä hyvässä että pahassa tilintarkastajien työn laatua arvioidessa.

Vuonna 2007 Suomessa astui voimaan uusi tilintarkastuslaki, jolla korvattiin aiempi laki vuodelta 1995. Hallituksen esityksen 194/2006 pääasiallinen sisältö käsitteli ehdotusta uudesta tilintarkastuslaista ja siihen liittyviä lainsäädännön muutostarpeiden taustoja. Esityksessä otettiin huomioon sekä kansallisen että EU- tason lainsäädännön lähiaikojen kehitys ja lisäksi tilintarkastustoimialan kehitys. Uusi, vuonna 2007 Suomessa voimaan tullut tilintarkastuslaki perustuu pitkälti siis tähän hallituksen esitykseen sekä EU- tason tilintarkastusdirektiiviin (Euroopan parlamentti ja neuvosto, 2006). Tilintarkastusdirektiivillä haluttiin yhtenäistää tilintarkastuksen käytäntöjä kansainvälisesti. Suomessa on perinteisesti ollut varsin pitkälle ulottuva tilintarkastusvelvollisuus, mutta tähän periaatteeseen tuli selvä muutos uudessa tilintarkastuslaissa (Halonen & Steiner, 2010). Toisaalta, uuden tilintarkastuslain mukaan enää ei ole mahdollista valita maallikkotilintarkastajaa, vaan lain mukaan kaikkien tilintarkastajaksi valittujen tulee olla auktorisoituja tilintarkastajia.

Uuden tilintarkastuslain myötä kansainväliset tilintarkastusta säätelevät ISA-standardit tulivat osaksi Suomen kansallista lainsäädäntöä, mikäli ne ovat EU- lainsäädännön nojalla velvoittavia. Toistaiseksi EU lainsäädännön tasolla ei ole hyväksytty ainuttakaan ISA-standardia, joten tämän nojalla ISA-standardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa (KHT-yhdistys, 2009). Tilintarkastuslain 3 luvun 13 § velvoittaa noudattamaan ISA-standardeja.

Keskeistä on ollut myös KHT-yhdistyksen suorittama ISA-standardien käännoistyö. Alander & Taskinen (2009, 123) käsittelevät standardien suomenkielisen käännoksen haasteita. Heidän mukaan suora suomenkielinen käänno voi olla hankalaselkoinen erityisesti pienten yritysten tarkastuksiin tottuneen tilintarkastajan näkökulmasta. Sen sijaan pörssiyrityksiä tarkastavalle standardikäänno voi aueta helpommin, koska niiden tarkastamisessa on totuttu pakostakin ISA-standardien käyttöön. Myös Duisburg-Essenin yliopiston tutkimuksessa todettiin ISA-standardien käännoamisen saattavan aiheuttaa alkuvaiheessa ongelmia, mutta tätä ei nähty pysyvänä vaarana (University of Duisburg-Essen, 2009).

3.2. EU -tason sääntelyn kehitys

Osana Euroopan komission tavoitetta yksistä yhtenäisistä Euroopan sisämarkkinoista, on komissio asettanut myös tilintarkastuksen kehittämisen yhdeksi merkittäväksi osaksi tavoitteen toteutumista. Komissio ilmoittaa tilintarkastuksen kehittämisen strategiseksi suunniksi EU:ssa muun muassa tilintarkastajien vastuukysymykset, valvonnan ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. (Euroopan komissio, 2013).

Euroopan komissio julkaisi 13.10.2010 vihreän kirjan nimellä ”Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset” (suomennos). Vihreässä kirjassa komissio halusi aloittaa keskustelun muutamasta tämän tutkimuksen kannalta olennaisesta aiheesta. Siinä pohdittiin muun muassa tilintarkastajien valvontaa, tilintarkastuksen odotuskuilua, tilintarkastusmarkkinoiden rakennetta ja pienten tilintarkastustoimistojen toimintamahdollisuuksia isojen toimistojen pitkälti valtaamalla alalla sekä haluttiin avata näitä aihepiirejä avoimelle keskustelulle. Lisäksi mietittiin yhtenäisten kansainvälisten tilintarkastusmarkkinoiden luomista ja kansainvälistä valvontayhteistyötä. (Euroopan komissio, 2010a). KHT-yhdistys antoi lausuntonsa vihreästä kirjasta 8.12.2010 vastaten vihreässä kirjassa esitettyihin kysymyksiin. Kysymykseen tilintarkastuksen odotuskuilun pienentämisestä KHT-yhdistyksen vastineessa tultiin tulokseen, että odotuskuilua olisi hyvä pienentää ja tilintarkastuksen sisällöstä, tavoitteista ja vastuista tulisi kommunikoida enemmän tilintarkastuksen asiakkaalle. Sen sijaan tarkempia keinoja, miten tätä tulisi viedä eteenpäin, ei vastineessa juuri annettu. Kaiken kaikkiaan KHT-yhdistyksen vastineessa oltiin varsin skeptisiä monen ehdotuksen suhteen ja otettiin hyvin konservatiivinen kanta ehdotuksiin. (KHT-yhdistys, 2010).

Vihreässä kirjassa ehdotettiin lisäksi tilintarkastuksen kansallisen valvonnan organisoimista hoidettavaksi viranomaistaholta käsin, johon suuntaan nyt ollaan selvästi menossa. Valvonnan suhteen vihreässä kirjassa lähdetään liikkeelle siitä, että valvonta olisi järjestettävä tilintarkastajista riippumattomalla tavalla eli käytännössä viranomaisvoimin. Tällöin tilintarkastajat eivät saisi osallistua valvontajärjestelmän johtoon. Lisäksi valvonta olisi hyvä järjestää yhden viranomaistahon voimin eikä monen laitoksen kautta, jolloin valvonnan kontrolli ei välttämättä ole riittävän tehokasta. (TEM, 2012).

Euroopan komissio on tilannut erilaisia tutkimuksia liittyen ISA-standardien käyttöön ja käyttöönottoon. Duisburg-Essenin yliopistossa teetetty tutkimus avasi ISA-standardien mahdollisen käyttöönoton vaikutuksia EU:ssa. Tutkimuksen tuloksissa nähtiin, että ISA-standardien käyttöönotto parantaisi tilinpäätösten ja tilintarkastusten laatua ja standardien käyttöönoton hyöty ylittäisi niiden aiheuttaman lisäkustannuksen myös pienempien yhtiöiden tarkastuksissa. Toisaalta huomautettiin, että monet tilintarkastusyhteisöt ovat jo ottaneet standardit osaksi metodologiaansa, joten suurta muutosta ei sinänsä enää tapahtuisi, vaikka standardit tulisivat pakollisiksi muutenkin kuin välillisesti. Edelleen havaittiin, että yhtenäiset standardit Euroopassa tukisivat myös yhtenäisemmän valvonnan järjestämistä. (University of Duisburg-Essen, 2009).

Euroopan komissio järjesti myös julkisen kuulemisen ISA-standardien käyttöönottamisesta EU:ssa kesällä 2009. Siihen pyydettiin vastauksia alan eri toimijoilta, kuten tilintarkastustoimistoilta eri maissa, eri maiden viranomaisilta sekä tilinpäätösten laatijoilta ja sijoittajilta syyskuun puoleenväliin 2009 mennessä. Erityisesti haluttiin kartoittaa tilintarkastuksen lopputuotteen käyttäjien näkemyksiä. Kysely koostui erilaisista ISA-standardien käyttöönottoon liittyvistä kysymyksistä. (Euroopan komissio, 2010b). Maaliskuussa 2010 Euroopan komissio julkaisi tiivistelmän vastauksista, joita oli saatu määräaikaan mennessä 89 taholta. Valtaosa vastaajista kannatti ISA-standardien ottamista osaksi EU- tason lainsäädäntöä kaikenkokoisissa lakisäätteisissä tilintarkastuksissa sellaisinaan. Sen sijaan laadunvalvontastandardi ISQC 1 ei saanut yhtä laajaa kannatusta ja erityisesti pienten yritysten tilintarkastuksissa haluttiin pitää laadunvalvontamenetelmät ennallaan. Pienten tilintarkastustoimistojen edustajat olivat huolissaan siitä, että ISA-standardit tulevat lisäämään pienten yritysten tilintarkastusten kustannuksia ja nämä vastaajat halusivat myös pidentää ISA-standardien käyttöönoton aikataulua. (Euroopan komissio, 2010b).

EU:ssa ylin tilintarkastusta säätelevä säädös on Euroopan parlamentin ja neuvoston niin sanottu tilintarkastusdirektiivi 2006/43/EY. Euroopan komissio antoi marraskuun lopussa 2011 ehdotukset tilintarkastusalan sääntelyn uudistamiseksi EU:ssa, joka tarkoittaisi käytännössä tilintarkastusdirektiivin muuttamista muun muassa vihreästä kirjasta saadun palautteen perusteella (Euroopan komissio 2011a). Ehdotuksissa otettiin esille muutamia aiheita, joista on varmasti käyty keskustelua jo pidempään. Komission ehdotuksessa tilintarkastajan rotaatio tietyn ajan puitteissa tulisi pakolliseksi ja toisaalta saattaisi tulla

kahden tilintarkastajan pakko. Lisäksi kiristettäisiin muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen edellytyksiä. Toisaalta ehdotuksissa haluttiin myös parantaa tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota palveluitaan koko EU:n alueella ja pienimpien yhtiöiden tarkastuksiin haluttiin tuoda kevennyksiä standardien soveltamiseen. (Euroopan komissio, 2011b). Komissio arvioi omassa työpaperissaan uudistusten vaikutuksia. Arvioiden mukaan uudistusehdotusten toteutuessa saataisiin tilintarkastuksen hyödyt terävöitettyä monella osa-alueella, kuten pääomamarkkinoiden tehostuessa ja valvontakustannusten vähentyessä (Euroopan komissio, 2011a).

Kauppalehden Haastattelussa KHT-yhdistyksen puheenjohtaja Hannu Pellinen sanoi, että sääntelyn lisääminen pienten yritysten tilintarkastuksessa ei välttämättä olisi hyvä idea, koska se luo paineita kustannusten nousuun toiminnan hankaloitumiseen. Sääntelyn lisääminen tulisi siis eriyttää suurten ja pienten tilintarkastusten välillä (Asikainen, 2011). Edelleen Maj-Lis Steiner uumoili Kauppalehden haastattelussa, että tilintarkastus muuttuu säännellymmäksi viime vuosien finanssikriisin johdosta ja muun muassa kahden tilintarkastajan valitseminen voisi tulla jatkossa pakolliseksi koko EU:ssa, kuten Ranskassa jo toimitaan. Ajatuksena olisi antaa myös pienemmille tilintarkastustoimistoille paremmat toimintaedellytykset, jotta saataisiin kilpailua lisättyä. Riskinä on kuitenkin tilintarkastuskustannusten nousu (Hertsi, 2011).

3.3. Kansainvälistä vertailua

Tilintarkastuksen sääntely ja siihen liittyvät pulmat eivät toki ole ainoastaan suomalaisia ilmiöitä. Samaa asiaa on tarkasteltu muissakin maissa sekä yleisessä ammattikunnan debatissa että tieteellisissä julkaisuissa. Öhman & Wallerstedt (2012) tulivat muun muassa siihen tulokseen, että tilintarkastuksen sääntelyä Ruotsissa on usein sysännyt eteenpäin jokin merkittävä häiriö taloudessa, jolla on ollut laajamittaisia vaikutuksia. Usein sääntelyn lisääminen onkin ensimmäinen reaktio, jolla markkinoiden toimimattomuuteen ja kriiseihin vastataan (Hertsi, 2010). Työ- ja Elinkeinoministeriö on Suomessa julkaisussaan vertaillut kansainvälisesti tilintarkastuksen sääntelyä (TEM, 2012). Huomattavaa oli tämän TEMin julkaisun mukaan, että tilintarkastuspakon rajat ovat Suomessa hyvin alhaiset moneen vertailumaahan nähden. Toisaalta voidaan varmasti sanoa, että tähän vaikuttaa jo pelkästään

Suomen kansantalouden pienempi koko. Eri maissa on kohdattu tilintarkastuksen sääntelytiukentumisen takia samankaltaisia haasteita, mutta eri painopistein.

Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Centerin (MARC) tutkimuksessa 2009 vertailtiin ISA-standardien ja Yhdysvalloissa käytettävien PCAOBn julkaisemien standardien eroja. Tutkimus päätyi havaitsemaan näiden standardistojen välillä viisi merkittävää eroavaisuutta. Tämän tutkimuksen kannalta huomionarvoista oli että PCAOBn standardeissa oli jopa tiukemmat dokumentointivaatimukset kuin ISA-standardeissa. Sen sijaan riskien arvioinnissa ISA-standardit ovat paljon tiukemmat eli tilintarkastajan tulisi ISA-standardien mukaisessa tilintarkastuksessa suorittaa varsin kattava riskienarviointi. Muita eroavaisuuksia ilmeni siinä, että PCAOBn alaisten tilintarkastajien tulee ottaa kantaa tarkastettavan kohteen sisäisen valvonnan järjestämisestä. Edelleen ISA-standardien mukaan tilintarkastaja ei saisi viitata aiemman tilintarkastajan työhön. Toisaalta tutkimuksessa havaittiin myös, että ISA-standardien mukaan tilintarkastajan arvioidessa yhtiön toiminnan jatkuvuutta, tulee aikajänteen olla pidempi kuin 12 kuukautta, johon taas PCAOB sen asettaa. (MARC, 2009).

Euroopassa on hyvin monenlaisia tilintarkastuspakon rajoja eikä niitä ole tähän mennessä harmonisoitu juuri millään tavalla. Tilanne on se, että Suomessa on edelleen kaikista Euroopan Unionin maista alhaisimmat voimassa olevat tilintarkastuspakon rajat (ESPC Europe, 2011), jotka aiemmin esiteltiin kappaleessa kaksi. Tämä on mielenkiintoista, koska Suomessa tilintarkastuslakia uudistettiin vasta muutama vuosi sitten ja yksi idea oli vapauttaa pienimmät tilintarkastusvelvolliset tilintarkastuspakosta (HE 194/2006). Rajat jäivät siis kuitenkin varsin alhaisiksi kansainvälisellä mittapuulla tarkasteltuna.

Euroopan komissio tilasi vuonna 2011 ESCP Europe Business Schoolilta riippumattoman tutkimuksen, jossa selvitettiin miten eurooppalaisia tilintarkastusmarkkinoita voitaisiin tehostaa ja parantaa. Lupaus tutkimuksen tilaamisesta tehtiin vihreässä kirjassa 2010 ja sen haluttiin valmistuvan vuonna 2011 (Euroopan komissio, 2010a). Tutkimuksessa oli useita mielenkiintoisia havaintoja tilintarkastuksen nykytilasta Euroopassa, mutta pääasiallinen tavoite oli tutkia tilintarkastusmarkkinoiden rakennetta EU:ssa. Lisäksi haluttiin tietää, onko keinoja muuttaa varsin keskittyneitä tilintarkastusmarkkinoita avoimmiksi myös pienemmille tilintarkastustoimistoille. Tutkimuksen mukaan Big Four -tilintarkastustoimistojen markkinaosuus on varsin merkittävä monessa Euroopan Unionin

maassa liikevaihdolla mitattuna, mutta asiakkaiden määrällä mitattuna markkinaosuus pysyy kohtuullisena eli pienille tilintarkastustoimistoille riittää asiakkaita edelleen. Tilintarkastusasiakkaiden määrällä mitattuna vuonna 2009 yli 30 % markkinaosuus oli Big Four -toimistoilla Tanskassa, Ruotsissa, Luxemburgissa ja Iso-Britanniassa. Edelleen, 20–30 % vastaava markkinaosuus oli kahdeksassa EU maassa mukaan lukien Suomessa. Alle 20 % markkinaosuus Big Four -toimistoilla oli kolmessatoista EU maassa, joista suurin osa oli Itä-Euroopan maita. (ESPC Europe, 2011).

Tilintarkastuksen sääntelyn aiheuttamista muutoksista on tehty tutkimusta eri näkökulmista. Nagy & Cenker (2007) pohtivat miten Sarbanes-Oxley lainsäädäntö muutti tilintarkastusympäristöä ja tilintarkastustoimistojen strategisia haasteita Yhdysvalloissa. He tulivat siihen tulokseen, että kiristynyt sääntely on muuttanut tilintarkastajien työtä enemmän siihen suuntaan, että tilintarkastajat vain pyrkivät täyttämään lain vaatimukset ennen muita tavoitteita kuten asiakkaan neuvomista. Lisäksi alan houkuttelevuus on heidän mukaan tiukentuneen sääntelyn vuoksi laskenut ja on vaikea saada alalle uusia parhaita osajia. Burns & Fogarty (2010) muistuttavat, että standardien laatijoiden olisi hyvä pitää mielessään standardeja suunnitellessaan, että niiden tulisi kannustaa ammatilliseen harkintaan pikemminkin kuin antaa valmis ohje joka tilanteeseen, joka käytännössä olisi mahdotonta ja veisi tilintarkastuksen idean väärille teille.

3.4. Tilintarkastusdokumentaatio ISA-standardien mukaan

Kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFACin standardeja säätävä elin IAASB sai vuonna 2009 päätökseen yhteensä 36 ISA-standardia kattaneen Clarity -projektin (Immanen 2009, 51), jonka tarkoituksena oli uudistaa kansainväliset tilintarkastusstandardit entistä luettavampaan ja selkeämpään muotoon. Lisäksi haluttiin yhdenmukaistaa niitä. Lopulliset versiot standardeista julkaistiin IFACin internet- sivuilla maaliskuussa 2010. Projekti alkoi jo vuonna 2004 tavoitteenaan parantaa nimenomaan standardien kansainvälistä käytettävyyttä. Tämä on IAASB:n toiminnan kulmakivi. (IFAC, 2009).

IAASB:n mukaan projektin tuomat keskeisimmät muutokset voi tiivistää muutamaan kohtaan. Projektin myötä tilintarkastajalle on selkeämpää, mitä vaaditaan kun tilintarkastus suoritetaan

ISA-standardien mukaisesti. Myös tilintarkastajan vastuut liittyen kuhunkin standardiin on selvitetty selkeämmin. Yleensäkin projektin nimen mukaisesti epäselvyydet standardien mukaisissa tilintarkastajan vastuissa on pyritty karsimaan pois. Käytännössä projektissa standardien kieltä ja rakennetta muokattiin ja sekä tehtiin selväksi, mitkä asiat ovat tilintarkastajia velvoittavia ja mitkä ovat soveltamisohjeita. Osaa standardeista uudistettiin myös sisällöllisesti. Clarity -projektin mukaisesti uudistetut standardit tulivat voimaan niin, että niitä sovelletaan 15.12.2009 jälkeen alkavilta tilikausilta. (Alakare ym. 2008, 74).

Uuden tilintarkastuslain myötä ISA-standardit ovat siis osa kansallista lainsäädäntöä hyvää tilintarkastustapaa tulkittaessa. Suorat standardikäännökset voivat olla useasivuisia ja monesti vaikeaselkoisia. Ennen kuin IAASB oli aloittanut Clarity -projektinsa, silloinen KHT-yhdistyksen puheenjohtaja Hannu T. Koskinen huomautti Tilintarkastus – Revision- lehden haastattelussa, että standardeja voitaisiin entisestään selkeyttää ja sopeuttaa paremmin sopimaan yhteen pienyritystarkastusten kanssa. Koskisen mukaan oli vaarana, että tiukentuvat säännökset ajavat ylikorostettuihin dokumentointi- ja muotovaatimuksiin, eikä tilintarkastaja näin enää havaitsisi olennaisuuksia. (Sorsa, 2005). Myös Rehn (2005) arvioi, että ISA-standardit lisäävät tilintarkastustyötä merkittävästi verrattuna aikaisempaan tilintarkastuslakiin. Myös tilintarkastajien vastuukysymykset nousevat hänen mukaan esille entistä enemmän. Jos tarkastus ja raportointi eli toisin sanoen dokumentaatio ovat puutteellisia, saattaa tilintarkastajan vastuu aktualisoitua. Rehn povaa tästäkin aiheesta vilkasta debattia tuleville vuosille. Vastuukysymykset ovat siis hyvin pinnalla debatissa ISA-standardien soveltamisesta.

Koska tilintarkastuksen dokumentaatio on niin keskeinen osa tämän tutkimuksen problematiikkaa ja ISA-standardeja, käsitellään sitä hieman lähemmin. Dokumentaatiosta on teoksessa Kansainväliset tilintarkastusalan standardit annettu sanatarkka suomenkielinen käänös kansainvälisestä ISA-standardista tilintarkastusdokumentaatio (IFAC, 2010). Tämä on tilintarkastusstandardi ISA 230, joka on yksi Clarity -projektin tuloksena uudelleen muotoilluista standardeista. Erittäin merkillepantavaa tässä dokumentointia ohjaavassa standardissa on siihen sisältyvä harkinnanvaraisuuden eli niin kutsutun ammatillisen harkinnan käyttö. Tilintarkastajan tulisi siis aina ensin tietää olennaisuuden rajat ennen kuin sopiva tarkastuksen määrä ja täten myös dokumentaation määrä on perusteltavissa. Onkin mielekästä kysyä, millä muulla tavoin tilintarkastuksen voisi suorittaa kuin dokumentoimalla tarkastuksen vaiheet. Onko siis tilintarkastus suoritettu aikaisemmin jollain muulla keinolla,

kun dokumentaatiosta täytyy niin tarkkaan erikseen säädellä standardissa? Tilintarkastusdokumentaatio on tilintarkastajan laatima aineisto, josta ilmenevät tilintarkastuksessa suoritettut toimenpiteet, hankittu relevantti evidenssi sekä tilinpäätöksestä annettavan lausunnon pohjalla olevat johtopäätökset (Halonen & Steiner, 2010).

Standardi 230 ohjeistaa lisäksi dokumentaation luonteesta siten, että oikeanlainen dokumentaatio sisältää evidenssin tilintarkastajan johtopäätöksen perusteista sekä osoittaa, että tilintarkastus on suunniteltu ja suoritettu ISA-standardien vaatimusten mukaisesti (KHT-yhdistys, 2009). Tässä standardissa siis vedotaan kaikkien muiden standardien noudattamiseen. Lisäksi standardin mukaan dokumentaatio palvelee useita muitakin tarkoituksia, jotka saattavat jäädä niin sanotun pakollisen työn varjoon. Standardi antaa näistä esimerkinomaisen listan, se ei siis välttämättä ole edes kaikenkattava. Dokumentaatio voi palvella myös esimerkiksi tilintarkastuksen toimeksiantotiimiä suunnittelussa ja toteutuksessa ja se mahdollistaa sen, että tiimi voi vastata omasta työstään. Aiemmat tarkastukset pysyvät tallessa ja laaduntarkastukset ovat mahdollisia kun asiat on dokumentoitu. Edelleen tiimin jäsenillä on mahdollista käydä läpi ja tarkastaa toistensa työtä, kun se on suoritettu standardinmukaista dokumentointia noudattaen. Dokumentoinnissa tulisi standardin mukaan pitää mielessä tarkastettavan kohteen koosta riippumatta se, että dokumentaatio ei tule välttämättä ainoastaan tarkastajan omaan käyttöön. Pienen yhtiön tarkastuksessa voi sen sijaan olla tarkoituksenmukaista dokumentoida useampia asioita yhteen asiakirjaan, kuten esimerkiksi tilintarkastussuunnitelma ja arvioidut riskit sekä olennaisuus. (KHT-yhdistys, 2009).

ISA-standardi 230 ohjeistaa lisäksi dokumentaation muodosta, sisällöstä ja laajuudesta. Varsinkin nämä riippuvat hyvin paljon tilannetekijöistä ja vaativat täten ammatillista harkintaa. Tämä saattaa aiheuttaa hämmennystä tarkastajien keskuudessa. Edellä mainittuja seikkoja tulisi standardin mukaan arvioida liittyen yhteisön kokoon ja monimutkaisuuteen, tilintarkastustoimenpiteiden luonteeseen, olennaisiin virheellisyyden riskeihin, tilintarkastusevidenssin merkittävyyteen ja selkeyteen, poikkeamien luonteeseen ja laajuuteen sekä käytettyyn metodologiaan ja työkaluihin. Kaiken kaikkiaan standardin sisältö painottaa hyvin paljon merkittävyyden ja olennaisuuden arviointia, joka taas vaatii omaa harkintaa tilintarkastajalta. Toisaalta standardi ohjeistaa myös dokumentoimaan, milloin ammatillista harkintaa on käytetty ja millä perustein. (KHT-yhdistys, 2009).

Standardi 230 huomauttaa myös pienen yhtiön tarkastuksessa huomioitavista erityisheikoista. Keskeistä tässä on se, että yleensä pienen yhtiön tarkastuksen hoitaa päävastuullinen tilintarkastaja yksin ilman tiimin apua. Tällöin suuri osa sellaista tilintarkastuksessa suoritettua saattaa jäädä dokumentoimatta, joka suuremman yhtiön tarkastuksessa dokumentoitaisiin esimerkiksi muun tiimin informoimisen takia. Tähän saattaa kuitenkin kytkeytyä riski esimerkiksi laadunvalvonnan kannalta, mikäli jotain kriittistä tietoa on dokumentoimatta. Dokumentaatio onkin monesti kaikkien vaikein kohta tilintarkastusstandardien vaatimusten täyttämässä. Erityisesti kokeneemmille tilintarkastajille dokumentaation laatiminen voi tuntua tarpeettomalta, jos he ovat tarkastaneet samaa kohdetta useita vuosia ja tuntevat tarkastuskohteen hyvin tai toisaalta, jos mitään poikkeavaa ei tilintarkastuksessa ole havaittu (Alander & Taskinen 2009, 123-124).

TILA antoi 14.6.2011 huomautuksen KHT tilintarkastajalle hyvän tilintarkastustavan vastaisesta menettelystä. Käytännössä kyse oli puutteellisesta dokumentoinnista, jolloin ei voitu todentaa, oliko tilintarkastaja tehnyt mainitsemansa toimet tarkastuksessa. TILAn tiedotteen mukaan tilintarkastusdokumentaatio oli merkittävään tilinpäätöksen erään liittyvien tarkastustoimenpiteiden luonteen ja laajuuden sekä tarkastuksen tuloksen osalta ollut puutteellista ja täten hyvän tilintarkastustavan vastaista (TILA, 2011). Tässä lienee realisoitunut standardien velvoittaviksi tulon myötä tilintarkastajien lisääntynyt dokumentointitapa ja nimenomaan sen laiminlyöminen, jota muun muassa Satopää, (2003). ennakoi. Tilintarkastajien ammattikunnan pelko ei siis liene täysin aiheetonkaan. Tilintarkastaja pienentää siis aina omaa riskiään joutua vahingonkorvausvelvollisuuteen dokumentoimalla tarkasti. Tätä asiaa Satopää pohti myös 2007.

HTM-tilintarkastajat ry:n suomeksi julkaisemassa kirjasessa Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamisohje pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksiin ohjeistetaan myös ISA-standardien mukaisista dokumentointivaatimuksista. Teksti on siis käännös englanninkielisestä teoksesta, jonka on laatinut IFACin pk-tilintarkastusyrittysten toimikunta. Kirjasen nimi antaa suuret odotukset nimenomaan pienille yhtiöille suuntautuvien tarkastusten suorittamiseen. Kuitenkin, oppaan sisältö muun muassa tässä dokumentointia selittävässä kohdassa jää hyvinkin yleiselle tasolle käsitellessään dokumentointia kaikkien tilintarkastusten kannalta ja yrityksen pienen koon aiheuttamiin erityispiirteisiin pureutumatta. Dokumentointia käsittelevässä kohdassa luetellaan lähinnä ISA-standardien sisältö sen kummemmin selittelemättä muuta. Käytännöllistä hyötyä sen sijaan saattaa olla oppaaseen

laaditusta listasta, josta selviää mitä tilintarkastajan työpaperien tulisi sisältää dokumentoituna tilintarkastuksen kustakin vaiheesta. Lisäksi opas selostaa sähköisten asiakirjojen käytöstä sekä muun muassa dokumentaation säilyttämisestä. (IFAC, 2011).

3.5. Sääntelyn ja standardien kritiikki ja puolustus

Törnwal & Vahtera (2011) pohtivat Kauppalehdessä julkaistussa mielipiteessään, miten jatkuva sääntelyn ja laadunvalvonnan uudistaminen sekä lisääminen tekevät pienten tilintarkastustoimistojen aseman yhä turhauttavammaksi ja tukalammaksi paineen alla. He ihmettelevät, eikö heidän työnsä olekaan enää luotettavaa ilman mittavia uudistuksia liittyen esimerkiksi työn dokumentoinnin vaatimuksiin. Dokumentoinnin laatu on myös säännelty kansainvälisillä tilintarkastusstandardeilla. Lisääntynyt sääntely kasvattaa merkittävästi pienten yritysten tilintarkastusten kustannuksia muun muassa juuri aikaa vievillä dokumentointivaatimuksilla. Törnwalin & Vahteran pääväite on, että pienyritysten tilintarkastuksiin valuneet, mutta isoille yrityksille suunnitellut säädökset heikentävät pienten yritysten tilintarkastusten laatua eivätkä suinkaan edistä sitä.

Kansainvälisillä foorumeilla keskustellaan myös ISA-standardien vaihtoehtoista pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksiin. Myös IAASB on ottanut osaa tähän keskusteluun (Rehn, 2009). Käytännössä pk-sektorin tilintarkastusten ongelmina ovat ISA-standardeihin liittyen muun muassa liian suuret tarkastuskustannukset laajasta dokumentointivelvoitteesta johtuen sekä vastuukysymykset. Vaihtoehtona on esitetty yleisluontoisempaa tarkastusta, joka olisi siis joltain osin kevyempi verrattuna ISAn mukaiseen tarkastukseen. Lisäksi arvostelua on herättänyt se, että standardit jättävät vähemmän liikkumavaraa ammatillisen harkinnan käyttämiseen ja että standardeja suunniteltaessa olisi mietitty ainoastaan suurten yhtiöiden tarpeita. Rehn (2009) nostaa esille myös kysymyksen, onko liian raskas dokumentointitaakka ainoastaan pk- sektorin yritysten tarkastusten ongelma vai onko kyseessä pikemminkin koko alaa koskeva rasite, mukaan lukien suuret yhteisöt.

Myös hallitusneuvos Marja-Leena Rinkineva pohti ISA-standardien soveltamista suomalaisten pienyhtiöiden tilintarkastuksiin Tilintarkastus - Revision lehdessä. Hänen

mukaan on vaarana, että tilintarkastajan työssä kokonaisuuden hahmottaminen hämärtyy, jos mennään liian detaljoituihin säännöksiin. Rinkinevan mielestä tilintarkastajan harkinnalle on tärkeää antaa painoarvoa ja tilaa. Lisäksi Rinkineva tuo esille seikan, että ISA-standardien mielekkyyttä tulisi miettiä myös tilintarkastajan asiakkaan näkökulmasta. Asiakkaat saattavat punnita ISA-standardeista aiheutuvia kustannuksia niistä saatavaan hyötyyn nähden ja miettiä koko tilintarkastuksen tarpeellisuutta tämän valossa. Edelleen Rinkineva muistutti, että EU tasolla ei välttämättä ole kovin suurta innostusta puuttua pienten yritysten tilintarkastusten kysymyksiin standardien soveltamisesta. Tähän hän neuvoi jäsenmaita puuttumaan itse. (Sviili, 2009b, 45). Tämä on hedelmällinen lähtökohta tutkia aihetta tarkemmin myös tilintarkastajien näkökulmasta eli miten tilintarkastajat vastaavat moiseen väitteeseen.

Dokumentointiin läheisesti liittyvä käsite pienyritysten tilintarkastuksessa on näille tarkastuksille tyypillinen hiljainen tieto (Satopää, 2007). Tämä käsite voi tilintarkastajan osalta olla sellaista osaamista, joka ei sisälly lakeihin, suosituksiin, tai muihin ammatilähteisiin. Hiljainen tieto on siis käytettävyydeltään hyvin tapauskohtaista. Juuri hiljainen tieto saattaa muodostua ongelmaksi tiukentuvien dokumentointivaatimusten seurauksena. Mikäli tilintarkastaja on aina noudattanut esimerkiksi samantyyppistä tilintarkastussuunnitelmaa sitä kuitenkin dokumentoimatta, saattaa olla hyvin haasteellista uhrata sen dokumentointiin aikaa. Usein tilintarkastajat ovat saattaneet suoriutuakin pienten yritysten tarkastuksista ilman kirjallista suunnittelua (Satopää, 2007). Lisäksi itse tarkastustyön dokumentointi saattaa olla puutteellista laadunvarmistajien tarpeiden näkökulmasta.

Varsin haasteellinen käsite ISA-standardien kannalta on myös ammatillinen harkinta, joka liittyy vahvasti myös dokumentointivaatimukseen, koska ISA-standardi 230 dokumentoinnista painottaa tilannekohtaisia tekijöitä riittävän dokumentoinnin suorittamisessa. Käsite lienee hyvin tulkinnanvarainen ja tilannekohtainen yleisemminkin. Halonen & Steiner (2010) avaavat käsitteen saloja. Heidän mukaan ammatillinen harkinta tarkoittaa, että tilintarkastaja käyttää asiaankuuluvia tietojaan ja kokemustaan tilintarkastuksesta, laskentakäytännöistä ja tilinpäätösnormistoista sekä eettisistä ohjeista tehdessään päätöksiä asianmukaisista toimenpiteistä tilintarkastuksen kuluessa. Näin määriteltynä ammatillisen harkinnan käyttö vaatisi siis vähintäänkin kokemusta tilintarkastusalalta. Edelleen Halonen & Steiner (2010) ovat sitä mieltä, että käytettyä ammatillista harkintaa missä tahansa tietyssä tilanteessa

voidaan pitää asianmukaisena, jos toinen kokenut tilintarkastaja päätyy samaan lopputulokseen.

Satopään (2007) mukaan suomalaiset tilintarkastajat ovat usein pitäneet julkaistuja kansainvälisiä suosituksia tarkoituksettomina suomalaisiin pienyritysympyröihin. HTM-yhdistys ry on julkaissut suomennetun kansainvälisten ISA-tilintarkastusstandardien soveltamisohjeen pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksiin ensimmäisen kerran huhtikuussa 2009. Kirjasta tuli uusi päivitetty versio syksyllä 2011 (IFAC, 2011). Käännös on tehty IFACin luvalla. Soveltamisohjeessa sanotaan, että se on tarkoitettu opastamaan IFACin vahvistamien kansainvälisten ISA-tilintarkastusstandardien soveltamisessa pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksiin. Satopää (2007) pohtii tilintarkastussuosituksen merkitystä hyvän tilintarkastustavan noudattamisessa. Hänen mukaan usein esiintyvä ajatusmalli on, että kun tilintarkastajat noudattavat standardien mukaista tilintarkastustapaa, dokumentointi tilintarkastuksessa kasvaa, aikaa kuluu enemmän ja on perusteltua nostaa palkkiotasoa. Lisäksi Satopään mukaan kansainvälisiin standardeihin ja suosituksiin suhtaudutaan ainakin toisinaan erityisesti pienyritysten tarkastuksissa kielteisesti.

Duhovnik (2011) nostaa mielenkiintoisia havaintoja esille ISA-standardien käyttöönoton haasteista pienissä Euroopan maissa ja käyttää esimerkkinä Slovenian tilintarkastusmarkkinoita. Vaikka hän periaatteessa kannattaakin ISA-standardien käyttöönottoa EU:ssa ja pitää harmonisointia hyvänä asiana sinänsä, ei se ole täysin ongelmaton. Ensinnäkin ISA-standardien käännöstyö maiden omille kielille voi olla haastavaa, niin että standardien asiasisältö pysyisi mahdollisimman oikeana. Toiseksi sopivien tilintarkastuksen ISA yhteensopivien it-järjestelmien laatimien voi olla haastavaa pienillä markkinoilla, joka tekee pienten tilintarkastustoimistojen toiminnan vaikeaksi. Tällöin Big Four -toimistot hyötyisivät tilanteesta.

Burns ja Fogarty (2010) tulivat siihen tulokseen, että standardien laatijoiden tulisi aina pitää mielessä, että standardien täytyy palvella tilintarkastusta mahdollisimman tehokkaasti, eikä ainoastaan ohjata sitä. Toisin sanoen standardit ovat heidän mukaan hyvä renki, mutta huono isäntä tilintarkastajalle. Kaiken kaikkiaan Burns ja Fogarty loppupäätelmä oli se, että standardien tulisi kannustaa tilintarkastajaa enemmän ammatillisen harkinnan käyttöön. Toisaalta DeFondin ja Lennoxin tutkimuksessa (2011) otettiin hieman toisenlainen, ehkä tiukempi lähestymistapa sääntelyn kiristämiseen. Heidän mukaan tilintarkastuksen laatu

paranee toisaalta laadunvalvonnan myötä, mutta myös siten että laadunvalvonnan pelote jo sinänsä poistaa huonoa tilintarkastusta toimittavat toimijat markkinoilta. Täten heidän päätelmänsä ei ottanut huomioon tilintarkastuksen toimintaedellytysten kohtuullista säilyttämistä, vaan siinä pidettiin itsestään selvänä, että hyviä toimijoita markkinoilla riittää jatkossakin, vaikka sääntely kiristyy.

Fraser (2010) käsitteli laajasti ISA-standardien kansainvälisen käyttöönoton nykytilaa sekä esteitä ja etuja. Merkittäviä hänen mainitsemia haasteitaan niiden käyttöönotossa oli soveltuminen pienten yritysten tarkastuksiin ja kansainvälisen valvonnan vaikea toteuttaminen. Monessa maassa ei ole Fraserin mukaan haluttu tarttua haasteeseen ISA-standardien käyttöönotossa. Usein hänen mukaan ongelmana ja jarruna kehitykselle on jonkin keskusjärjestön tai muun vastaavan katto-organisaation kuten EU:n päättämättömyys asiassa.

Muutamassa gradutyössä on viime vuosina tutkittu ISA-standardien vaikutuksia tilintarkastukseen Suomessa hieman vaihtelevista näkökulmista niin tilintarkastajien kuin tilintarkastuksen asiakkaidenkin kannalta. Laura-Maria Viljanen (2011) havaitsi niin ikään haastattelututkimuksessa, että suurten tilintarkastustoimistojen on helpompi muuttaa tilintarkastusmetodologiaansa, joten ne pysyvät jatkuvan muutoksen tahdissa usein paljon paremmin kuin pienet toimistot. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin, että ISA-standardit eivät ohjaa pienten tilintarkastustoimistojen työtä kovin tarkasti. Tämä johtuu pitkälti siitä, että standardeja tulkitaan vain osana hyvää tilintarkastustapaa, joka on kovin tulkinnanvarainen käsite, kuten tässäkin tutkimuksessa on tullut esille. Keskeisenä huolenaiheena Viljasen tutkimuksessa nousi esille liiallisen dokumentoinnin tuomat uhat tilintarkastuksen järkevälle suorittamiselle. Tutkimuksessa tultiin myös siihen tulokseen, että standardien soveltaminen pienten yritysten tarkastuksissa ja jatkuva sääntelyn lisääminen vaativat vielä lisätutkimusta.

Markus Salonen (2010) päätyi haastattelututkimuksessaan siihen, että dokumentaatiovaatimukset kyllä lisäävät tilintarkastajien työmäärää, mutta toisaalta niiden tulo on merkittävästi ammattimaistanut alaa. Myös maallikkotarkastuksen poistuminen Suomessa on parantanut Salosen mukaan tilintarkastusta, koska nyt tilintarkastuksen lopputuote on samoja periaatteita noudattaen laadittu. Sari Hahl (2010) tutki miten tilintarkastajat kokevat ISA-standardien vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessa siis pureuduttiin laatuksymykseen, eli miten standardit ovat mahdollisesti muuttaneet tai muuttamassa tilintarkastuksen laatua. Hahl tuli tulokseen, että ISA-standardit parantavat

merkittävästi tilintarkastuksen laatua. Toisaalta myös hän havaitsi, että standardit lisäävät merkittävästi pienten yritysten tilintarkastuksen hallinnollista taakkaa nimenomaan suurilla dokumentoinnin vaatimuksilla. Tässä hänen tulokset olivat siis hyvin yhteneviä muiden tässä esiteltyjen gradujen kanssa. Edelleen Hahlin tuloksissa tuli ilmi, että olisi hyvin tärkeää lisätä EU -tason harmonisointia tilintarkastuksen sääntelyssä, jotta standardivaatimuksista saataisiin paras hyöty irti niiden tullessa osaksi tilintarkastuksen käytäntöjä mahdollisimman monessa maassa. Tällöin tilintarkastuksen vertailtavuus paranisi entisestään.

4. Menetelmät

4.1. Tutkimuksen luonne

Tässä luvussa käydään läpi empiirisen tutkimuksen menetelmällisiä lähtökohtia sekä varsinaisen empirian metodologisia valintoja. Lisäksi kerrotaan tutkimuksen aineiston keräämisprosessista eli miten se toteutettiin ja millaisia vaiheita tutkimuksen kulkuun kuului.

Tämä tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin tapaustutkimuksena. Valitsemalla laadullinen tutkimus lähtökohtaiseksi tutkimusotteeksi pyrittiin varmistamaan mahdollisimman validit tulokset tutkimuksen tavoitteisiin nähden. Käytännössä tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu viiden auktorisoidun tilintarkastajan haastatteluista. Tämän katsottiin olevan riittävä määrä empiiristä aineistoa, jotta saatiin kattava aineisto vertailua ja analyysia varten. Periaatteessa tämä haastattelututkimus olisikin hyvin haavoittuvainen vain yhden tapauksen varassa (Yin 2003, 53–54), koska tulokset eivät tällöin vastaisi välttämättä kovin hyvin tutkimuskysymyksiin. Tapaustutkimuksessa onkin ideana tutkia ilmiötä tosielämän kontekstissa, niin kuin tässä tutkimuksessa on toimittu (Yin 2003, 13) haastatteleamalla tilintarkastajia heidän työnsä arkipäiväisestä sisällöstä ja sen haasteista. Haastatteluiden lopulliseen määrään vaikutti myös, että merkittäviä uusia näkökulmia ei syntynyt enää viimeisessä haastattelussa, vaan aiheet, joita oli käsitelty aiemmissä haastatteluissa, alkoivat kertautua tässä vaiheessa. Tämä toisaalta vahvisti tutkimuksen tuloksia.

Neilimo & Näsi (1980) korostavat, että laadullisen tutkimuksen tavoite ei ole noudattaa tiettyjä säädöksiä, vaan kehittää käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään ilmiötä yritys-elämässä. Tässä on liittymäkohta myös tähän tutkimukseen, koska tavoitteena oli nimenomaan ymmärtää ajankohtaisia haasteita tilintarkastusalalla Suomessa. Tutkimuksen tavoitteena oli siis oppia ymmärtämään tutkittavia asioita syvemmin ja moniulotteisemmin laadullisen tutkimuksen keinoin, sen sijaan että tehtäisiin esimerkiksi numeerisen vastausdatan vertailua tai muuta vastaavaa kvantitatiivista analyysiä. Laadullinen tutkimusote oli siis näillä lähtökohdilla osuvin tässä tapauksessa vastaamaan tutkimusongelmiin.

Neilimo & Näsi (1980) sanovat edelleen, että kun ajatellaan laadullisesta perspektiivistä, kaikilla on oma näkemyksensä asioista ja myös tutkijalla on henkilökohtainen vapaus ajatella omalla tavallaan. Tämä täytyy toki aina ottaa huomioon laadullista tutkimusta tehdessä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija voi tehdä myös omia päätelmiä aineistosta, koska tieto on henkilökohtaista ja jossain määrin riippuvaista tutkijan näkökulmasta. Toisaalta laadullisen tutkimuksen metodeja hyödyntäen ja noudattaen voitiin tässäkin tutkimuksessa päästä asianmukaisiin tuloksiin. Laadullisissa tuloksissa kappaleessa viisi käsitellyt asiat valittiin pohjimmiltaan teoreettisin perustein ja aiemmassa kirjallisuudessa käydyn keskustelun pohjalta (Koskinen et al. 2005, 230-233).

Tämä tutkimus voidaan luokitella tutkimusotteeltaan toiminta-analyyttiseksi. Toiminta-analyyttisen tutkimusotteen piirteisiin kuuluu ilmiön ymmärtäminen ja selittäminen sekä joskus myös normatiivinen ote. Lisäksi toiminta-analyyttisen tutkimuksen kohteena on usein vain pieni määrä tutkittavia kohdeyksilöitä, kuten tässäkin tutkimuksessa, mutta tutkimusmenetelmät voivat olla ei-sidottuja ja monipuolisia. Tutkimuksen tuloksena saattaa syntyä erilaisia käsitejärjestelmiä, joilla maailmaa pyritään jäsentämään. Keskeistä toiminta-analyyttiselle tutkimukselle on myös ihmistieteiden korostaminen. (Neilimo & Näsi, 1980, 35).

Koska toiminta-analyyttisen tutkimusotteen taustalla on ilmiöiden ymmärtäminen, tämä sopii hyvin juuri tähän tutkimukseen, koska aiheesta ei ole olemassa suuria määriä aikaisempaa teorialtutkimusta, vaan pikemminkin viranomaisohjeita, mielipiteitä ja muita vastaavia tekstejä. Edelleen, Neilimon ja Näsin (1980) mukaan toiminta-analyyttisessä tutkimuksessa ei ole ensisijaisesti tarkoitus löytää yleisiä lainalaisuuksia, vaan yleisesti tutkiskella yritys-elämän valittua aihepiiriä.

Merkittävää toiminta-analyttisessä tutkimuksessa on tutkijan rooli. Tässäkin tutkimuksessa tutkija itse on merkittävällä tavalla oman työn kautta tutustunut muun muassa ISA-standardeihin ja täten niistä on jo ennen tutkimusta ja haastatteluiden tekemistä jonkin asteen ennakkokäsitys. Voisi jopa ajatella, että tämä on etu, koska toiminta-analyttisessä tutkimusotteessa on keskeistä juuri aiheen syvällinen ymmärtäminen myös tutkijan osalta. Tällöin oli mahdollista päästä pidemmälle meneviin keskusteluihin tilintarkastajien kanssa haastatteluissa eikä tarvitse tyytyä pintapuoliseen käsittelyyn.

Toisaalta, tässä tutkimuksessa on myös paljon konstruktiiivisen tutkimuksen aineksia. Ilmiöt ja tutkimuskysymykset ovat tosimaailman ongelmia, joita tilintarkastajat pohtivat jokapäiväisessä työssään ja mielellään toimintatapoja kehitettäisiinkin aina paremmiksi. Tätä pohditaan myös tutkimuskysymysten ja haastatteluiden kautta, mutta käytännössä konstruktion toteutumiseksi mitään uutta on hankala lähteä tämän tutkimuksen puitteissa testaamaan, vaikka se suositeltavaa olisikin (Lukka 1999, 141). Konstruktiiivisessa tutkimuksessa pyritään juuri ratkaisemaan reaali maailmassa tunnistettuja ongelmia yhdessä tutkimuskohteen edustajien kanssa. Tähän liittyy vahvasti pragmatistinen totuuskäsitys, eli se mikä toimii käytännössä, on totta. (Lukka 1999, 141). Toisaalta on muistettava tähän liittyvät riskit, koska esimerkiksi tilintarkastuksessa saattaa hyvinkin toimia käytännössä pitkään väärä toimintamalli ennen kuin se huomataan ja korjataan esimerkiksi laaduntarkastuksen kautta. Kyseessä voisi olla esimerkiksi riittämätön tilintarkastusdokumentaatio, joka on keskeinen osa ISA-standardeja. Tällöin on vaikeaa hahmotella totuutta pelkästään konstruktiiivisen lähestymistavan kautta ja tulisikin tutkiskella aihetta monipuolisemmin tämän takia, eikä vain pitäytyä konstruktiiivisessä totuusteoriassa.

Laadulliseen tutkimukseen liittyy siis runsaasti tutkijan omia päätelmiä tutkimusmateriaalista, joka pätee tähänkin tutkimukseen. Pyrkimyksenä on paljastaa mielenkiintoisia seikkoja ja yksityiskohtia tilintarkastajien haastatteluaineistosta induktiivisluonteista analyysia käyttäen. Tarkoitus tutkimuksessa oli edetä abduktiivisesti, eli teoria ja empiria pyrkivät käymään vuoropuhelua keskenään. Tässä tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle perinteiseen tapaan teoriapohjan tutkimisesta, jonka jälkeen otetaan esille empiria. Kun empiirisen osion mielenkiintoiset teemat oli saatu koottua ja jäsenneltyä, palattiin takaisin teorialtasolle tarkastelemaan teorian ja empirian vuoropuhelua lopun pohdinta- kappaleessa. (Hirsjärvi et al. 2005, 151–157.)

Tässä kohtaa on hyvä mainita, että myös Koskinen et al. (2005, 229) muistuttavat että on suuri virhe tieteellisessä tutkimuksessa ainoastaan kuvailla aineisto, mutta jättää se tulkitsematta ja keskustelematta aiemman kirjallisuuden kanssa. Senpä takia tässäkin tutkimuksessa on pyritty loppuun vielä muodostamaan tulosten analysointi aiempaa tietoa ja teoriaa vasten. Kappaleessa kuusi pohditaan siis erityisesti mitä eroja ja toisaalta samanlaisuuksia voidaan löytää tämän tutkimuksen tulosten ja aiemman tiedon välillä. Aiemmalla tiedolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sekä tieteellistä tutkimusta että viranomaislähteiden tietoa ja alan käytäntöjä, joita on poimittu aiemmissa kappaleissa esitellyistä lähteistä.

Näistä lähtökohdista tätä tutkimusta voidaan kutsua tapaustutkimukseksi. Tapaustutkimuksessa ei ole määritetty ideaalia aineiston määrää ja se sopii tutkimukseen, kun tutkimuksen tarkoitus on kartoittava. Tässä tapaustutkimuksessa toimittiin osittain niin, että datan keräämistä jatkettiin kunnes tutkimusongelmaan vastaamiseen tarvittava määrä arvioitiin olevan katettu, eikä uusista tapauksista arvioitu olevan uutta hyötyä tutkimusasetelman kannalta. Tämä voitiin todeta sillä, että haastattelut purettiin auki eli litteroitiin heti haastattelun tekemisen jälkeen. Tällöin voitiin jo aikaisessa vaiheessa todeta haastatteluiden antamien vastausten alkavan toistaa pitkälti samoja asioita. Tutkimuksen saturaatio saavutettiin siis täten, eli uusista haastatteluista ei olisi ollut merkittävää hyötyä tutkimuksen kannalta. (Eisenhardt 1989, 545).

Tässä lienee useimmiten myös yhteys käytännön harkintaan, kuten aikaan ja rahaan, jotka sanelevat osaltaan sen, milloin tutkimus loppuu (Eisenhardt 1989, 545). Tapaustutkimus sopi erityisesti tähän tutkimukseen, koska haluttiin selvittää ajankohtaista ilmiötä sen todellisessa kontekstissa, ja jossa ilmiöön liittyvä sääntely on jatkuvassa muutoksessa, eikä yhtä oikeaa toimintamallia ole selkeästi määritelty.

Tätä tutkimusta varten valittiin loppujen lopuksi viisi tapausta tutkittaviksi. Yin (2003, 53–54) mukaan valittaessa useita haastattelutapauksia voidaan tuloksia vertailla ja saada myös yleistettävämpää tietoa. Tätä tutkimusta voitaneen kutsua yhden tapauksen ja usean tapauksen välimalliksi, koska tutkimus sisältää molempien piirteitä Yin (2003) määritelmien mukaan. Tutkimus kuitenkin painottuu useamman tapauksen suuntaan.

Yin (2003) mukaan usean tapauksen tutkimus ei myöskään ole niin haavoittuvainen kuin yhden tapauksen varassa oleva tutkimus. Tutkimuksessa usean tapauksen avulla halutaan hakea mahdollisimman monipuolista kuvaa tutkittavasta aiheesta (Hirsjärvi et al. 2002, 168–169). Toisaalta, Koskinen et al. (2005, 46) muistuttavat, että muutamat tapaukset tutkimuksessa mahdollistavat paremman keskittymisen tutkittavaan aiheeseen, eikä ole suinkaan tavatonta, että näin toimitaan. Tämän takia ei olisi ollut välttämättä edes tarkoituksenmukaista valita enempää tapauksia tutkittavaksi.

Tyypillisesti tapaustutkimukset yhdistävät erilaisia tiedonkeräämisen menetelmiä. Ne voivat sisältää pelkästään kvalitatiivista dataa, vain kvantitatiivista dataa tai jopa molempia yhtäaikaisesti. Tästä ovat yhtä mieltä esimerkiksi Yin 2003, 14 sekä Hirsjärvi et al. 2005, 127. Tässä tutkimuksessa keskitytään lähinnä kvalitatiivisen datan hankintaa. Keskeistä tässäkin lienee tutkimuksen johdonmukaisuus, johon on pyritty metodien ja tapausten kanssa. Tällä tavoin tutkimus voi parhaiten saavuttaa tavoitteet, jotka oli asetettu tutkimuksen alussa. Tapaustutkimus on myös määritelmältään empiirinen tutkimus, jossa tutkitaan ajankohtaista ilmiötä tosielämän kontekstissa (Yin 2003, 13). Tämänkin tutkimuksen päämäärä oli ajankohtaisen tiedon tuottamisessa.

4.2. Aineiston kerääminen ja käsittely

Tämän tutkimuksen empiirinen aineisto sisältää siis viisi kappaletta haastatteluja suunnattuina hyväksytyille tilintarkastajille, jotka toimivat Suomessa tutkimusasetelman mukaisesti. Muita empiirisen tiedon keräämisen menetelmiä ei ole katsottu hyödyllisiksi käyttää tavoitellun tiedon saamisessa, sillä haastatteluilla oli mahdollista saada riittävä data tuloksia varten. Esimerkiksi Eisenhardt (1989) esittelee muun muassa havainnoinnin yhdeksi tapaustutkimuksen tiedon keräämisen välineistä, mutta tässä kohtaa sillä ei olisi ollut käytännön merkitystä tutkimuksen kannalta.

Tässä tutkimuksessa empiirinen osa keskittyy esittelemään haastatteluissa esiin tulleita merkittäviä teemoja ja haastatteluiden jäsentely empiriaksi mahdollistaa syvällisemmän analyysin empirian pohjalta. Haastattelu on siinä suhteessa ainutlaatuinen tiedon keräämisen menetelmä, että siinä ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Sen

etu muihin tiedon keräämisen muotoihin verrattuna on se, että siinä voidaan säädellä aineiston keräämistä joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastausten perusteella ohjaten haastattelua, kuten tässäkin tutkimuksessa toimittiin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34–35).

Tutkimuksessa suoritettujen haastatteluiden rungot perustuvat aiemmin hankittuihin teoreettisiin ja myös käytännönläheisiin tietoihin tieteellisistä artikkeleista ja kirjoista sekä tutkijan muuhun informaatioon tilintarkastusalasta. Haastattelun rakenne perustuu tutkimuksen tavoitteen mukaisen mallin teemoihin ja muutamaankin alakysymykseen, jotka tukevat haastattelun teemoja ja muodostavat rungon haastattelulle. Haastattelukysymysten yläteemat ovat tärkeitä, koska ne auttoivat keskittymään haastattelussa kaikkein oleellisimpiin asioihin tutkimuskysymyksiä silmällä pitäen ja niiden avulla voitiin ohjata haastattelua oikeaan suuntaan tarvittaessa, mikäli keskustelu uhkasi levitä tutkimukselle epäolennaisiin alueisiin. Edelleen, haastattelut laadittiin hyödyntäen aikaisempia tutkimuksia samasta aihepiiristä ja miettimällä niiden jättämiä aukkoja tutkimukseen. Lisäksi pidettiin mielessä tutkimuskysymykset ja – tavoitteet, jotta haastatteluvastauksilla saataisiin katettua nämä mahdollisimman hyvin. Koska kyseessä oli nimenomaan teemahaastattelu, pyrittiin kysymysrungon muodostamisessa loppujen lopuksi keskittymään siihen, että se muodostaa ennen kaikkea hyvän muistilistan, joka ei liikaa sido haastateltavaa, vaan tämä saisi tuoda mahdollisimman hyvin omat näkemykset ja painotukset esille (Koskinen et al., 2005, 108-109).

Tiedon keräämisessä teemahaastattelut sallivat haastateltavalle enemmän vapauksia ja esiin pääsee helpommin asioita, jotka eivät valmiin kyselylomakkeen kautta välttämättä tulisi esille. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 48) mukaan teemahaastattelun luonteeseen kuuluu, että vaikka kysymykset ovat kaikille samat, kaikkiin kysymyksiin ei tarvitse haastateltavan vastata ja haastattelijalla voi vaihdella kysymysten järjestystä, jos näkee sen mielekkääksi. Haastateltava voi myös itse ehdottaa lisäkysymyksiä, jos jotain keskeistä tutkimuksen kannalta muuten jäisi sanomatta. Tätä sovellettiin myös tässä tutkimuksessa.

Vapaus ja joustavuus haastattelussa olivat erityisesti tärkeitä, kun harkinnassa oli rajoitettu määrä haastatteluja. Teemahaastatteluja tehdessä oli hyvä, että haastatteluun osallistujat vastasivat haastatteluun omin sanoin niin paljon ja niin tarkkaan kuin he halusivat. Haastattelijalla vastasi kuitenkin haastattelujen luonteesta ja kulusta niin, että haastattelut etenivät teemojen mukaan eikä haastattelu muodostunut liian avoimeksi ja yleiseksi

keskusteluksi. Huomionarvoista on myös se, että haastattelut toivat esille myös jokaisen haastatellun taustan tilintarkastajana ja persoonallisen tavan vastata haastattelukysymyksiin. Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle haastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole täysin vapaa, kuten syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48).

Pääsääntöisenä tiedonkeruumenetelmänä käytettiin siis puolistrukturoitua teemahaastattelua (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47) sen monipuolisuuden ja käytettävyyden johdosta suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Tutkimuksen tarkoitus oli saada kerättyä teemahaastattelujen avulla informaatio, jota varten haastattelun kulkua pyrittiin ohjaamaan valittua aihepiiriä myötäillen. Tutkimuksen tavoitteeseen nähden tarkoituksenmukaisena nähtiin, että haastatteluja tehdään erilaisten tilintarkastustoimistojen tilintarkastajille ja joilla on jonkin verran toisistaan poikkeava tausta tilintarkastajana. Näin tutkimukseen saatiin mahdollisimman hyvin tavoitetta vastaava aineisto.

Aineiston löytämiseksi oltiin yhteydessä auktorisoituihin tilintarkastajiin eri tilintarkastustoimistoista. Pyrkimyksenä oli saada haastateltavia Suomessa toimivista Big Four -tilintarkastusyhteisöistä ja myös pienemmistä toimistoista, jotta saataisiin aikaan merkittävä vertailu isojen toimijoiden ja pienten toimijoiden toimintatavoista ja niiden eroista sekä käsityksistä tutkittavasta aiheesta. Lähtökohtaisena ajatuksena oli, että isojen tilintarkastustoimistojen tilintarkastajien toimintatavat ovat saman toimiston työntekijöillä samanlaiset tai ainakin samankaltaiset, johtuen sisäisistä tilintarkastusmetodologioista. Toisaalta pidettiin toki toivottavana, että kukin haastattelijä toisi myös omia ja toimiston toimintatavoista riippumattomia näkemyksiä esille haastatteluissa tutkittavasta aiheesta. Tähän kannustettiin haastatteluiden alussa ja tämän katsottiin vastaavan paremmin tutkimuksen tavoitteisiin.

Yksittäiset haastateltavat pyrittiin valitsemaan toimistoista niin, että heillä olisi mahdollisimman syvällinen tietämys aiheesta kokemuksen tai muun vastaavan kautta. Tällä tavoin haastatteluista saataisiin mahdollisimman paljon irti. Tätä pyrittiin varmistamaan olemalla yhteydessä tilintarkastustoimistoihin ensin alustavasti ja esittämällä tutkimuksen aihe ja siihen liittyvät tarkemmat kysymykset. Tämän jälkeen pyydettiin yhteyshenkilöä ehdottamaan sopivaa asiantuntijaa toimistosta, joka olisi valmis vastaamaan haastattelukysymyksiin ja jolla olisi tutkimuksen kannalta asianmukainen tausta sekä

tuntemus aiheesta. Kysymykset annettiin varsinaiselle haastateltavalle myös ennakoon, jotta hän saattoi tutustua niihin hyvissä ajoin ja pohtia omia vastauksiaan jo etukäteen ennen haastattelua, jotta kaikkea ei tarvitsisi keksiä itse haastattelutilaisuudessa.

Haastattelut sovittiin suoritettaviksi paikan päällä haastateltavien toimipisteissä. Niihin arvioitiin kuluvan aikaa puolesta tunnista tuntiin, joka osoittautuikin melko oikeaksi arvioksi. Keskimääräinen haastattelun kesto oli noin 39 minuuttia. Haastattelut nauhoitettiin alusta loppuun. Kaikki haastateltavat antoivat tähän suostumuksensa. Ensimmäisessä haastattelussa tuli ilmi, että haastateltava ei halua nimeään julkistettavan, vaan mielellään pysyi nimettömänä. Tämän johdosta tehtiin periaate, että muidenkaan haastateltavien nimiä ei täten julkistettaisi. Ainoastaan haastateltavien taustat, toimistot, toimipaikat ja asemat toimistoissa annettaisiin tutkimuksessa ilmi. Myös mahdolliset muut vastaavat seikat tulevat tutkimuksen puitteissa esille. Tilintarkastajista puhutaan tutkimuksessa siis vain kirjaimin A-E.

Tutkimuksen empiirisen osuuteen lopulta saadut ja valitut haastattelut toteutettiin sekä pääkaupunkiseudulla että Vaasan talousalueella elokuun 2012 aikana haastatteleamalla yhteensä viittä Suomessa auktorisoitua tilintarkastajaa. Haastatteluihin pyrittiin saamaan tilintarkastajia, joilla on jo useamman vuoden kokemus alalta käytännön työstä, jotta vastauksissa olisi mahdollisimman paljon sisältöä tutkimuksen kannalta. Kaksi pienen tilintarkastustoimiston edustajaa kieltäytyi haastattelusta vedoten siihen, että heillä ei olisi mitään relevanttia annettavaa haastattelussa tutkimuksen aiheen kannalta. Perusteluna oli siis nimenomaan huono tuntemus aiheesta vaikka molemmat kieltäytyneet tilintarkastajat olivat erittäin pitkään toimineet alalla ja täten ilmeisen kokeneita. Tämä on jo sinällään mielenkiintoinen havainto tutkimuksen kannalta. Toisaalta kieltäytyminen oli ymmärrettävää, koska henkilöt olivat lähellä eläkeikää, eikä kannan ottaminen tuntunut heistä mielekkäältä tutkimuksen aiheeseen ja välttämättä he eivät kokeneet hallitsevansa juuri viimeisintä tietoa tutkittavasta aiheesta.

Haastattelut aloitettiin kysymällä perustietoja taustasta tilintarkastajana sekä haastateltavien työkokemuksesta. Tällä tavoin pyrittiin saamaan yleiskäsitys siitä, millaisella tieto- ja kokemuspohjalla haastateltavat ovat haastatteluun lähdettäessä ja millaisesta tilintarkastustoimistosta tarkalleen on kyse, sekä valmisteltiin haastateltavaa aihepiiriin. Haastattelun kysymykset syventyivät yksityiskohtaisemmiksi haastattelun edetessä. Kysymysrunko eteni valittujen teemojen mukaan ja teemoja laajennettiin tarpeen mukaan

mikäli uusia mielenkiintoisia näkökulmia tuli esille haastattelussa. Alussa pyrittiin kartoittamaan suurempia kokonaisuuksia ja tilintarkastajien käsityksiä näistä ja hiljalleen edettiin yksityiskohtaisempiin havaintoihin ja keskusteluaiheisiin. Keskeistä haastatteluissa oli saada mahdollisimman kattavasti tilintarkastajien näkemyksiä ja käsityksiä, koska tämä juuri oli tutkimuksen keskiössä. Haastateltavat toivatkin usein omat painotuksensa esille haastattelun edetessä.

Sen lisäksi että haastattelut nauhoitettiin, tutkija teki haastattelun aikana omia muistiinpanoja koko ajan. Lopuksi haastattelu litteroitiin eli kirjoitettiin puhtaaksi, jotta olisi helpompi siirtyä tulosten kirjoittamisen vaiheeseen. Kun haastattelut oli litteroitu kirjalliseen muotoon, saatettiin aloittaa teemojen yhdistely ja haastatteluvastausten kirjoittaminen tutkimuksen tulosten muotoon. Koskinen et al. (2005, 232) kuvaavat erilaisia aineiston alustavan teemoittamisen keinoja. Tässä tutkimuksessa hyödynnettiin tähän työvaiheeseen haastatteluiden osioiden pilkkomista samojen vastausten perusteella ja täten päästiin sulattelemaan ja miettimään aineistoa lähemmin kuten Koskinen et al. (2005, 232) suosittelevat. Edelleen tehtiin merkintöjä litteroituihin haastatteluihin, jotta lopullisia teemoja saatiin yhdisteltyä mielekkäiksi itsenäisiksi osioiksi tuloksiin. Jotkin teemat tulivat hyvin selkeästi esille, toisten teemojen kokoaminen vaati enemmän litteroitujen haastattelujen tutkiskelua (Koskinen et al. 2005, 231). Tästä yhdistelystä muodostui siis lopulta kappale viisi. Tässä varsinaisessa tutkimuksen empiriaosuudessa käytettiin suoria lainauksia haastatteluista parantamaan tutkimuksen laatua ja reliabiliteettia. Vastausten sanamuotoja ei ole muutettu, vaan ne on esitetty siinä muodossa kuin haastateltava vastauksensa antoi. Ainoastaan mikäli vastaukset olivat jollain tapaa nauhalla epäselviä tai kielenkäyttö oli harkitsematonta puhekieltä tai muuta muminaa, saatettiin vastausta tarkan harkinnan jälkeen hieman muokata paremmin tarkoitus vastavaksi ja painokelpoisemmaksi.

Haastattelujen alussa valittujen aiheiden avulla haastatteluista saatiin siis kokoelma erilaisia vastauksia teemoihin liittyen. Teemat olivat hyvä apuväline jo aineistoa analysoitaessa, koska ennakkoteemat muodostivat jo sinällään hyvän aineiston jäsenyyksen, joihin saattoi jaotella vastauksia. Tutkimuksessa haastatteluaineistoon tutustuttiin huolella useita kertoja lukemalla sitä myös sen jälkeen, kun aineisto oli purettu ja eroteltu teemojen mukaisesti omiin osioihinsa (Eskola & Suoranta 2008, 174–180). Tämä vaihe mahdollisti varsinaisen aineiston analysoinnin ja vertailun aiempaan tietoon. Analyysin avulla oli tarkoitus tuoda selkeyttä aineistoon ja uutta tietoa tutkittavasta aiheesta (Eskola & Suoranta 2008, 151–153). Tämän

jälkeen suoritettiin vielä johtopäätösten ja tulosten arviointi sekä kartoitettiin jatkotutkimusmahdollisuudet.

Ohessa on vielä yhteenvetona taulukko suoritetuista haastatteluista.

Taulukko 1. Tutkimuksen haastattelut.

Haastateltava	Toimisto	Auktorisointi	Kokemus alalta	Ajankohta	Kesto (min.sek)
Tilintarkastaja A	Big Four Helsinki	KHT	12 vuotta	9.8.2012	39.16
Tilintarkastaja B	Yksityinen Vaasa	HTM	30 vuotta	13.8.2012	53.22
Tilintarkastaja C	Big Four Vaasa	HTM	30 vuotta	14.8.2012	38.32
Tilintarkastaja D	Big Four Vaasa	KHT	17 vuotta	14.8.2012	32.57
Tilintarkastaja E	Big Four Vaasa	KHT	22 vuotta	15.8.2012	29.58
Keskimääräinen haastattelun kesto 39 min					

5. Tilintarkastajien näkemyksiä

Tässä kappaleessa puretaan haastatteluiden tulokset muodostuneisiin teema-alueisiin. Empiriaan valitut teemat syntyivät osittain jo haastattelurunkojen pohdinnan ja osittain vasta varsinaisten haastatteluiden kulun ja niiden analysoinnin seurauksena. Valitut teemat olivat siis pääpiirteittäin selvillä jo haastatteluiden suunnittelussa, mutta haastatteluiden toteuttaminen toi luonnollisesti teemat vasta lopulliseen muotoonsa, koska haastateltavilla oli aina oma painotuksensa vastauksissa ja toisaalta kaikkiin kysymyksiin ei jokaisella vastaajalla välttämättä ollut mainittavan arvoista kommenttia. Tämä järjestely myös tuki tutkimuksen iteratiivista luonnetta. Lopulta empirian tuloksiksi haastatteluista muodostui tutkimuksen kannalta relevantit neljä yläteemaa. Nämä ovat seuraavassa esiteltävät hyvä tilintarkastustapa, pienten yritysten tilintarkastus, pienet tilintarkastustoimistot ja ISA-standardit muuttuneen sääntelyn avainkohtana. Paino tuloksissa on ISA-standardeilla ja sääntelyn kiristymisellä ja tämä teema jakautuukin useampaan alakohtaan, sillä tämä oli tutkimuksen tavoitteiden keskiössä.

5.1. Hyvä tilintarkastustapa

Ensimmäinen varsinainen teema haastatteluissa oli hyvä tilintarkastustapa ja sen soveltaminen nimenomaan suomalaisten pienyritysten tilintarkastuksissa. Tämä oli valittu ensimmäiseksi teemaksi, koska kaikki muu tämän tutkimuksen kohteena oleva oli vahvasti kytköksissä tähän ja se loi pohjaa muille varsinaisille teema-alueille. Haluttiin siis saada selville haastateltavien näkemyksiä aiheesta. Tällä pyrittiin kartoittamaan haastateltavien tietämystä ja muodostuneita käsityksiä tästä hyvin tärkeästä, mutta vaikeasti hahmotettavasta aiheesta. Aiheeseen haastateltavilla oli hyvin moninaisia vastauksia, kuten melkein arvata saattoi. Hyvä tilintarkastustapa on hyvin laaja käsite ja tutkimuksen kohteeksi ilmeisen hankala asiakokonaisuus, koska aiemmissakaan tutkimuksissa ei olla päästy selkeisiin tuloksiin tämän aiheen suhteen. Tämä tuli selväksi myös tämän tutkimuksen haastatteluiden perusteella ja tilintarkastaja E aloittikin vastaamalla seuraavasti:

”Hyvä tilintarkastustapa, ei vois olla epäselvempää käsitettä. Sehän päättyy kertomukseen periaatteessa.” (Tilintarkastaja E).

Edellinen kommentti toisaalta tiivistää hyvin paljon sitä, mistä muutkin haastateltavat paljolti puhuivat, eli kaikesta mikä johtaa tilintarkastuksen lopputulokseen, siis annettavaan kertomukseen. Mitään varsinaisen mullistavaa oivallusta ei ollut myöskään muilla haastatelluilla tilintarkastajilla koskien hyvää tilintarkastustapaa, mutta sen sijaan paljon ajatuksia ja keskustelua se kyllä herätti eikä se mitenkään ollut tuntematon asia tilintarkastajille. Kaikilla oli ainakin oma näkemyksensä siitä, mitä se voisi sisältää. Tilintarkastaja B mainitsikin, että hyvä tilintarkastustapa on toisaalta tilintarkastajia sitova normisto, mutta kuitenkin siitä haastava ja mielenkiintoinen asia, että sitä ei ole millään tavalla Suomen lainsäädännössä tarkkaan määritelty missään kohdassa. Silti sitä tulisi siis noudattaa jokapäiväisessä työssä tilintarkastajana. B myös lisäsi, että hänelle hyvä tilintarkastustapa on paljon sitä, että käyttää erilaisia kirjallisia oppaita tarkistaakseen, miten asiat kuuluisi hyvän tilintarkastustavan mukaan tehdä. Näitä oppaita hänelle olivat muun muassa HTM ja KHT-yhdistysten julkaisut. Sen sijaan tilintarkastaja A päinvastoin sanoi, että harvemmin tulee istuttua tarkastuksissa faktisesti erilaisten oppaiden kanssa, mutta ne ovat taustatietona olemassa erilaisten koulutusten kautta.

Helposti keskustelu hyvästä tilintarkastustavasta saattoi suuntautua haastateltavan omiin painotuksiin, mikä ei sinänsä haitannut haastattelun kulkua tai vastausten laatua, koska tämä oli tavoitteenakin. Toisaalta tämä seikka korostaa juuri sitä, että käsite on hyvin monimutkainen ja kaikilla tuntuu olevan oma käsityksensä hyvästä tilintarkastustavasta ja siihen liittyvistä painotuksista. Mitään oppikirjamaista vastausta ei saatu keltään haastateltavalta. Tilintarkastaja D:n mielestä hyvä tilintarkastustapa on sitä miten valvojat ja tilintarkastajat sen kulloinkin itse kokevat. Toisaalta hänen mukaan käsitteen voisi määritellä myös tarkastettavien kohteitten kautta, mutta se on vaikeaa, koska kohteet eivät luonnollisesti ole tilintarkastuksen asiantuntijoita, eivätkä tiedä mitä hyvän tilintarkastuksen suorittamiseen tarkalleen kuuluu. Tässä korostui tilintarkastuksen asiakaspalvelunäkökulma. Lopulta kuitenkin kyse olisi siis siitä, miten tilintarkastuksen kohteen omistaja tai muu vastaava kokee tilintarkastuksen sujuneen ja mikä on sen lopputulos.

Tilintarkastaja C painotti hyvässä tilintarkastustavassa tilintarkastajan ominaisuuksia henkilönä:

”Sulla pitää olla määrätyt ominaisuudet kun lähdet tilintarkastajaksi. Sä käsittelet siinä sellaisia asioita, jotka pitää pysyä vain sulla itsellä tiedossa. Eli vaatii määrättyä henkilötyyppiäkin.” (Tilintarkastaja C).

Käytännössä kaikki haastatellut tilintarkastajat hahmottelivat hyvää tilintarkastustapaa myös tilintarkastusprosessin kautta. Tässä tuli selkeästi esille tilintarkastajien prosessiajattelu heidän työssään, eli kaikki mikä liittyy vuoden aikana tehtävään tilintarkastukseen suunnittelusta toteutukseen, kuuluu tavalla tai toisella hyvään tilintarkastustapaan, koska se on osa prosessia. Haastateltavat jäsentelivät hyvän tilintarkastustavan mielellään jonkinlaisen vuosiprosessin muotoon luettelemalla tilikauden aikana suoritettavia tilintarkastustoimenpiteitä. Kaikille oli selvää, että asianmukaiseen prosessiin kuuluu tietyt tilintarkastuksen vaiheet, joita ei voi omavaltaisesti ohittaa, koska silloin hyvä tilintarkastustapa vaarantuisi. Tilintarkastaja C korosti suunnittelun kasvanutta merkitystä tilintarkastuksissa. Hänen mielestään suunnittelua ja riskilähtöistä tilintarkastustapaa on painotettu entistä enemmän muuttuneen sääntelyn myötä myös pienten yritysten tarkastamisessa. Tilintarkastaja A nimenomaan korosti, että hyvä tilintarkastustapa ei missään nimessä ole vain sitä, miten varsinaisen lakisääteisen tilintarkastuksen teknisesti suorittaa ja tarkastelee esimerkiksi tositteita, vaan lähtökohtaisesti sitä, miten tilintarkastus prosessina sujuu. Tähän liittyy siis esimerkiksi uuden asiakkuuden hyväksyminen ja toimeksiannon

laajuudesta sopiminen sekä esteellisyys- ja riippumattomuuskysymykset. Nämä tulisi aina ratkaista tapauskohtaisesti, koska mitään yksiselitteistä ohjeistoa ei tähän ole. Lisäksi tulisi aina ratkaista, mitä tilintarkastusasiakkaalle saa tehdä, koska voi olla, että saman tilintarkastusyhteisön tarjoama muu kuin tilintarkastuspalvelu, esimerkiksi yrityskauppakonsultaatio, saattaa vaarantaa myös riippumattomuuden ja täten hyvän tilintarkastustavan. Tilintarkastaja A kiteytti näkemyksensä hyvän tilintarkastustavan muodostumisesta työssään. Tästä selviää hyvin käsitteen laajuus ja hankala määriteltävyys:

”... ja sitten tietysti tää koko vuosittainen tarkastusprosessi, eli miten sä sen tarkastuksen suoritat ja raportoit, että mun mielestä sitä tämä hyvä tilintarkastustapa on. Kutsutaan sitä sitten millä nimellä vaan.” (Tilintarkastaja A).

5.2. Pienten yritysten tilintarkastus

Toisena teemana haastatteluissa keskityttiin pienten yritysten erityispiirteisiin tilintarkastuksen näkökulmasta, jotta saataisiin käsitystä siitä, mitä seikkoja tilintarkastajat erityisesti ottavat huomioon näissä toimeksiannoissaan verrattuna suurempiin tarkastuskohteisiin. Olennaista oli saada tietää, mitä asioita vastaajat painottivat pienen yrityksen tilintarkastuksen erityisyyteen liittyen ja mistä he ammentavat tietonsa tähän. Tätä lähdettiin selvittämään kysymällä muun muassa eroja siitä, miten pienten yritysten tilintarkastus eroaa suurten yritysten tilintarkastuksesta.

Haastatteluiden perusteella eri tilintarkastustoimistot ovat usein jo sisäisesti määritelleet pienten toimeksiantojen rajat esimerkiksi niihin budjetoitujen työtuntien perusteella. Pienissä toimeksiannoissa voi olla esimerkiksi vain kymmeniä tunteja, tai jopa alle kymmenen tuntia työaikaa budjetoituna, kun taas suuremmissa toimeksiannoissa puhutaan sadoista tunneista vuositasona. Sen lisäksi, että kirjanpitolaissa on tietyt rajat pienten yritysten määrittelemiselle, kaikilla Big Four -yritysten tilintarkastajilla oli haastatteluiden perusteella myös tarkkaan omat rajansa sille, mitä pienillä toimeksiannoilla tarkoitetaan ja mitä sellaisen kohteen tarkastamiseen liittyy. Nämä toimintamallit tulevat tarkasti toimiston sisäisistä ohjeista, mutta pohjautuvat lopulta haastateltujen mukaan kuitenkin tilintarkastusstandardeihin. Kaikkien haastateltujen mielestä oli keskeistä, että ennen tarkastusta on mietitty valmis tarkastusohjelma, joka usein on jonkinlainen sähköinen malli tai

työkalu tarkastuksen suorittamiseen, jotta kaikki tarvittava standardien mukainen tulisi tarkastettua. Tällainen menettely tavallaan takaa, että vaaditut kohdat tulevat tarkastetuiksi ja standardien vaatimukset täyttyvät, kunhan mallia vain seuraa.

Keskeistä vastauksissa oli siis se, että pienten yritysten tilintarkastuksissa pitää käydä läpi käytännössä kaikki samat asiat kuin suurtenkin yritysten tarkastuksissa, mutta huomauttavasti nopeammin tai yhdistelemällä tarkastustoimenpiteitä, koska budjetoitua aikaa on aina vähemmän. Käytännössä kaikkien vastaajien mielestä pienissä yrityksissä ei kuitenkaan ehditä tosiasiaa käymään kaikkia vaatimusten mukaisia asioita aina läpi, vaan on keskityttävä olennaisimpiin seikkoihin useimmiten. Ei siis ole edes pintapuolisesti mahdollista käydä läpi tietyn valmiin listan mukaisia asioita, koska tarkastettavaa olisi ajallisesti liikaa, vaikka tarkastuslista sitä edellyttäisi. Suurimpana syynä tähän nähtiin liian tiukat tarkastuksen sisältö- ja dokumentaatiovaatimukset. Useimmat haastateltavat toivat esille ratkaisujaan, miten sitten vastataan siihen haasteeseen, että tilintarkastus tulee suoritettua oikein ja riittävällä säännösten vaatimalla tasolla myös pienissä toimeksiannoissa, vaikka niissä on vähemmän aikaa käytettävissä. Keskeisenä haastateltavia yhdistävänä tekijänä olivat nimenomaan yrityksen sisäiset mallit ja dokumentointityökalut, joilla pyritään varmistamaan asianmukainen kattavuus tilintarkastukselle. Malleihin siis vedotaan, vaikka niitäkään ei ehditä käymään aina perusteellisesti läpi. Tilintarkastaja D kiteyttää ja viittaa myös hyvään tilintarkastustapaan:

*”Pienillä yrityksillä keskeinen lähde on meidän omat dokumentointimallit. Eli kun meillä on tällainen pienten yhtiöiden tarkastusmalli pienille yhtiöille. Kun sitä noudattaa, niin silloin toimii hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Oikeastaan mun osalta se on se tärkein lähde, firman valmis mallipaketti.”
(Tilintarkastaja D).*

Hän jatkaa sanomalla, että hänen mielestään olisi kuitenkin hyvä, jos mallipaketti olisi vain taustalla ja sitä voisi soveltaa ammatillista harkintaa käyttäen. Työkalu rakentuu standardien noudattamiselle, jonka käyttö tavallaan osoittaa, että standardeja on noudatettu. Välillä mallipaketin käyttäminen on kuitenkin liian haastavaa ajankäytön suhteen pienissä toimeksiannoissa. Toiminta siis saattaa useinkin olla ristiriidassa toimiston tarkastusmenetelmien kanssa ajankäytön asettamien haasteiden takia.

Kun haastatteluiden perusteella pienten yritysten tilintarkastuksiin on aina vähemmän aikaa käytettävissä, palkkiotkin näissä toimeksiannoissa ovat luonnollisesti pienempiä. Toisaalta tilintarkastukseen liittyvät pakolliset seikat tulisi aina suorittaa toimeksiannon koosta riippumatta, mutta vähäisemmän ajan takia pienemmissä kohteissa on tässä kohtaa aina tehtävä kompromisseja käytännön työssä. Tämä tekee pienten yritysten tarkastamisen tavallaan haastavammaksi, koska tilintarkastajan on käytettävä enemmän harkintaa, mitä asioita tarkastetaan lähemmin ja mitä jätetään tarkastusohjelman ulkopuolelle. Oltiin yleisesti sitä mieltä, että isoissa toimeksiannoissa voidaan kenties helpommin tarkastaa esimerkiksi kaikki tilinpäätöksen kohdat laajemmin, koska aikaa on muutenkin budjetoitu tarkastukseen enemmän. Kaikki haastatellut tilintarkastajat korostivat sitä, että pienten yritysten tilintarkastuksissa ei voi tarkastaa kaikkea yhtä laajasti kuin suurimmissa toimeksiannoissa. Tilintarkastaja C huomautti jopa seuraavasti pienen yrityksen tarkastamisesta:

”Voin suunnitella, että tänä vuonna katson nämä [tarkastusalueet] ja ensi vuonna nämä [tarkastusalueet]. Kaikkea ei voi eikä pidäkään katsoa joka vuosi. (Tilintarkastaja C).

Edelliseen liittyen tilintarkastaja B esitti näkemyksensä, että pienissä yrityksissä tulisi keskittyä vuosittain muutamaaan laajempaan kysymykseen ja vaihtaa tarkastuksen painopistettä vuosittain. Esimerkkinä hän mainitsi arvonlisäverotuksen oikeellisuuden tarkastamisen kirjanpidossa. Seuraavana vuonna voidaan hänen mielestään usein luottaa edellisen vuoden tarkastuksen tulokseen ja keskittyä johonkin toiseen osa-alueeseen, koska pienen yrityksen kokonaisuus on helpommin hallittavissa ja tilikaudella tapahtuneet muutokset ovat selkeämmin nähtävissä kuin suuressa yrityksessä. Tässäkin korostuu ajallinen rajoite.

Tilintarkastaja D arvioi edelleen ajankäytön suhteellisuutta tarkastustyössään. Hänen mielestään 7 tuntia pienen yrityksen tarkastuksessa voi tarkoittaa laajempaa tilintarkastuksen kattavuutta kuin 300 tuntia suuressa yrityksessä. Tämä ei vielä hänen mukaansa silti kerro mitään siitä, kummassa on luotettavimmat tarkastustulokset. Keskeistä hänen mukaansa ajankäytön suunnittelussa oli se, miten sisäinen valvonta on järjestetty tarkastettavassa kohteessa. Mikäli omistaja on pienyrityksessä vahvasti läsnä, tarkoittaa se useimmiten ajallisesti huomattavasti kevyempää tarkastusohjelmaa ja luotettavampia tarkastustuloksia. Edelleen, ajankäytön suunnitteluun pienten yhtiöiden tarkastuksessa vaikuttaa tilintarkastaja B:n ja C:n mukaan myös mahdollisen tilitoimiston luotettavuus. Tämä antaa yhden uuden

ulottuvuuden ajankäytön harkinnassa. Mikäli tarkastettavan kohteen kirjanpitoa hoitava tilitoimisto on tilintarkastajalle tuttu ja luotettava, voi se vähentää tarkastukseen käytettävää aikaa. Toisaalta tilintarkastaja E huomauttaa, että jos pienasiakkaalla on käytössä tilitoimisto, saattaa se olla haitallistakin tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Esimerkiksi arvostuskysymykset voivat olla kokonaan ratkaisematta, mikäli pienyritys käyttää tilitoimistoa kirjanpidossaan ja tilinpäätöksen laatimisessa. Myös tilintarkastaja C näpäyttää tilitoimistoja:

”... valitettavasti edelleen löytyy sellaisia tilitoimistoja, jotka ei tee niitä asioita ihan niin tarkasti kuin pitäisi tehdä.” (Tilintarkastaja C).

Sen sijaan tilintarkastaja B puhui enemmänkin siitä, että nykyään auktorisoituun tilitoimistoon voi hyvin luottaa ja piti hyvää tilitoimistotapaa keskeisenä apuna tilintarkastuksen riskiarviolle. Hän vertasi myös tilitoimistoalan KLT tutkintoa HTM tutkintoon ja piti niitä melko samanlaisina tutkintoina vaatimustasoltaan, mikä oli hyvä asia tilintarkastuksen kannalta.

Keskeinen ero suurten ja pienten toimeksiantojen välillä on siis ajankäyttö. Tästä kaikki vastaajat olivat yhtä mieltä. Tämä näkyy käytännön työn järjestelyissä monella tapaa. Yleensä pienen toimeksiannon tarkastustyön hoitaa yksi tilintarkastaja, kun suuremmassa toimeksiannossa työ tehdään ison tiimin voimin. Tästä taas seuraa lisää haasteita liittyen muun muassa tilintarkastuksen laatuvaatimukseen esimerkiksi työn varmentamisen suhteen. Pieniin toimeksiantoihin kuluu paljon vähemmän työtunteja, koska palkkiotkin ovat paljon pienempiä, kuten tilintarkastaja A huomautti. Tilintarkastaja C mainitsi, että pienten yritysten tarkastuksia Big Four -yhtiöissä tekevät pitkälti halvemmän tuntitaksan assistentit. Tilintarkastaja B painottaa, että ajankäyttö voi olla sen takia maltillisempaa pienissä toimeksiannoissa, koska pienen yrityksen asiat ovat helpommin hallittavissa ja liiketoiminnasta voi helpommin muodostaa kokonaiskäsityksen.

Kaikkien haastateltujen tilintarkastajien mielestä pienten yritysten tilintarkastus poikkeaa myös sisällöllisesti melko olennaisesti suurten yritysten tarkastuksesta. Keskeistä tässä oli nimenomaan tilintarkastuksen laajuuskysymys, mutta myös vastaan tulevat tyypilliset pienten yritysten erityiskysymykset. Myös tarkastuksen luonne eroaa pienissä yrityksissä. Niissä tehdään enemmän aineistotarkastustoimenpiteitä. Tällä tavoin hyvää tilintarkastustapaa ei siis

ole mahdollista määrittää yksiselitteisesti myöskään tilintarkastuksen laajuuden suhteen tilintarkastajien näkökulmasta. Miltei kaikissa haastatteluissa tuli esille myös kontrollinäkökulma pienten yhtiöiden tarkastukseen liittyen. Tarkastuksen sisältö poikkeaa merkittäväällä tavalla pienten ja suurten tilintarkastustoimeksiantojen välillä haastattelujen mukaan siinä miten hyödynnetään erilaisia tilintarkastuksen lähestymistapoja. Tilintarkastaja A mainitsi, että yksi selkeä ero on siinä, että pienissä yrityksissä on aina selkeästi vähemmän henkilökuntaa töissä, jolloin on mahdotonta testata kontrolleja samassa mittakaavassa kuin suurissa yrityksissä. Tällöin tarkastus painottuu huomattavissa määrin aineistotarkastustoimenpiteisiin. Lisäksi sisäisen valvonnan taso on laadultaan erilaista isoissa ja pienissä yrityksissä kaikkien vastaajien mukaan. Suurissa yrityksissä tähän on paneuduttu ja sisäinen valvonta on järjestetty useimmiten asianmukaisesti. Pienissä yrityksissä sisäinen valvonta tarkoittaa useimmiten omistajayrittäjän omaa toimintaa liikeyrityksessä, jolloin sisäinen valvonta hoidetaan ikään kuin muun liiketoiminnan ohessa. Tästä huomauttaa myös tilintarkastaja D kommentissaan:

”Jos omistajayrittäjä on toimitusjohtajana mukana, niin ei sitä kontrollia voita oikeastaan mikään.” (Tilintarkastaja D).

Kontrolleista puhuttiin laajemminkin. Myös tilintarkastaja A huomautti, että pienessä yhtiössä ei vain ole mahdollista esimerkiksi tehdä vedenpitävää tehtävien eriyttämistä, koska työntekijöitä on usein niin vähän, että saman henkilön on hoidettava useampaa tehtävää. Edelleen, hänen mukaansa kontrollien tarkastaminen painottuu nimenomaan suuriin yrityksiin ja pienissä yrityksissä tehdään enemmänkin aineistotarkastusta, josta samaa mieltä oli myös tilintarkastaja C.

Kysyttiin myös tilintarkastajan valintaperusteista niissä tilanteissa kun tilintarkastuspakon rajat eivät täyty, mutta yritys haluaa silti valita itselleen tilintarkastajan. Perusteluita sille, miksi valitaan vapaaehtoisesti tilintarkastaja pieniin yrityksiin, joissa ei tilintarkastuspakon rajat täyty, oli muutamia. Tilintarkastaja C lähti liikkeelle siitä olettamasta, että usein yrittäjällä ei ole aikaa paneutua kaikkiin yrityksen talousasioihin, jolloin tilintarkastaja on oiva vastapeluri yrittäjälle. Tämä asetelma varmistaa sen, että yrityksen talousasioita hoidetaan lain mukaan oikealla tavalla. Tilintarkastaja A huomautti, että keskeiset seikat, miksi tilintarkastuspakon rajojen alle jäävä yritys voi valita tilintarkastajan, liittyvät käytännössä täysin samoihin syihin, joista suuremmatkin yritykset hyötyvät. Verotus ja

kirjanpito kulkevat usein käsi kädessä, joten vapaaehtoinen tilintarkastus on eräänlainen laatuleima myös verottajaa kohtaan. Sanaa laatuleima käytti myös tilintarkastaja D. Hänen mielestään nimenomaan sen saamisesta kannattaa maksaa tilintarkastuksessa.

Lisäksi mainittiin usein rahoituksen helpompi saatavuus, mikäli yrityksen luvut on tilintarkastettu. Tilintarkastaja A:n mielestä yritysten on helpompaa lähteä tekemään yritystransaktioita, jos yrityksen luvut on tilintarkastettu. Tilintarkastaja B toi esille seikan, että moni pienyrittäjä arvostaa tilintarkastuksessa sitä, että tilintarkastaja opastaa omistajayrittäjää toimimaan paremmin lain edellyttämällä tavalla ja antaa neuvoja esimerkiksi hallituksen jäsenten vastuukysymyksiin liittyen. Monesti hänelle oli tullut vastaan tilanteita, että yrittäjä tai hallituksen jäsenet eivät tunne vastuitaan ja velvollisuuksiaan. Tällöin korostuu tilintarkastajan neuvoa antava rooli. Myös tilintarkastaja E viittasi konsultatiiviseen rooliin pienten yhtiöiden tilintarkastuksissa. Hänen mukaan perheyrittäjät haluavat nimenomaan neuvoja oman liiketoimintansa parantamiseen pelkän tilintarkastuskertomuksen lisäksi. Pelkkä kertomus ei tyydytä pienyrittäjän odotuksia tilintarkastuksen tuloksista.

Keskeisimmät alueet pienyritysten tarkastuksissa olivat melko samat kaikilla haastatelluilla. Esiin nostettiin erityisesti tilinpäätöksen oikeellisuus, jonka tärkeydestä kaikki olivat yhtä mieltä. Tilintarkastaja A ei osannut sanoa yhtä yksittäistä keskeistä asiaa, vaan luetteli tarkastustoimenpiteitä, joita piti tärkeänä kaiken kokoisissa yrityksissä. Muilla oli selkeämmin omat painotukset, joita pitivät tärkeimpänä pienten yritysten tarkastuksessa. Tilintarkastaja E korosti keskusteluja omistajan kanssa pienen yrityksen tarkastuksessa varmuuden saamiseksi. Hän painotti lisäksi voitonjakokysymysten tarkastuksen tärkeyttä, koska ne ovat usein pienyritysten omistajien erityisintressissä. Tilintarkastaja D mainitsi analyttiset toimenpiteet tärkeimmäksi sillä edellytyksellä, että pienyrityksen toiminta on tasaista tilikaudesta toiseen. Tilintarkastaja C sen sijaan oli sitä mieltä, että analyttiset tarkastustoimenpiteet voi jättää kokolailla syrjään pienissä yhtiöissä, koska niissä toiminta varmasti vaihtelee suuresti tilikaudesta toiseen. Myös hallinnon tarkastus nostettiin esille pienyritysten tarkastuksen suhteen. Tässä kohtaa kaikki vastaajat olivat käytännössä samaa mieltä siitä, että hallinnon tarkastaminen on tarkastettavan materiaalin takia paljon kevyempää pienissä yhtiöissä, joissa pöytäkirjoja on vain muutamia ja tarkastettavia asioita vähemmän.

Toiminnantarkastuksen laajentaminen pieniin osakeyhtiöihin herätti vastaajissa melko laajalti vastustusta, koska sen käytännön järjestäminen samalle laatuvaatimustasolle kuin varsinainen

tilintarkastus ja sen valvonta, olisivat hankalaa. Sitä pidettiin melko sopimattomana tarkastuksen muotona tavallisiin osakeyhtiöihin, vaikka periaatteessa vastaajat olivat sitä mieltä, että kevyempi tarkastus voisi sopia pieniin yrityksiin. Toisaalta sen pitäisi myös siinä tapauksessa olla vastaajien mukaan ammattilaisten hoitamaa. Tilintarkastaja E esitti hyvin kärkkäästi seuraavan kommentin maallikkotarkastuksesta ja toiminnantarkastuksesta:

”Kyllä kevyemmänkin tilintarkastuksen pitää olla ammattilaisten tekemää kuitenkin. Että ei mitään toiminnantarkastusta siihenkään. Eikä kadunmiestä. Väitän, että ne missä oli ennen maallikkotarkastaja ja nyt on HTM tai KHT tarkastaja, niin varmasti on nyt tarkastettu paremmin. Ainakin se kokemus, mitä mä oon nähnyt, eihän niitä ennen edes tarkastettu, laitettiin vaan nimi alle.” (Tilintarkastaja E).

Tilintarkastaja A otti esille laadunvarmistuksen. Kaikki auktorisoidut tilintarkastajat ovat jonkin valvonnan alaisia, mutta toiminnantarkastajat eivät ole. Tämä voisi johtaa epätasaisuuteen toiminnantarkastuksen laadun tasossa, koska ei olisi mitään laatuvaatimusta, joka pitäisi täyttää. Sen takia hän ei ottaisi toiminnantarkastusta osakeyhtiöihin. Tilintarkastaja B sen sijaan perusteli siten, että vastuukysymykset eivät ole selkeällä tavalla ratkaistu toiminnantarkastuksessa, joka saattaisi aiheuttaa ongelmia pienyhtiöille soveltaessaan tällaista tarkastusta. Nimenomaan maallikkotarkastuksesta luopumalla näihin vastuukysymyksiin tuli vastaajan mielestä parannus, kun kaikilla tilintarkastajilla on selkeämpi vastuu nykyään. Tämä tasaa B:n mukaan tilintarkastuksen laatua, kun toiminnasta poistuvat sellaisetkin maallikkotarkastajat, jotka eivät ole millään tavalla perehtyneet laskentatoimeen.

Sekä tilintarkastajat B, C että D korostivat sitä, että toiminnantarkastus tarkastuksen muotona on suunniteltu nimenomaan asunto-osakeyhtiöille, joiden asukas toiminnantarkastaja usein on ja täten paremmin perehtynyt yhtiön asioihin ja myös valmiimpi tarkastamaan niitä. Tilintarkastaja D lisäsi, että oikeastaan maallikkotarkastuksesta luopuminen oli juuri tilintarkastuslakimuutoksenkin ydintä ja tämä tarkoitti myös toiminnantarkastusuudistusta, johon hän viittasi sanomalla ja tiivistämällä ajatuksen:

”Maallikkotarkastuksen poistuminen on tuonut muun muassa sen hyödyn, että tilintarkastajan määritelmä on selkiytynyt. Että nyt se on niinkun ammattilainen, kun on tilintarkastaja. Ennen se oli ihan mitä vaan.” (Tilintarkastaja D).

Kysyttäessä, miten muutoin uusi, vuoden 2007 tilintarkastuslaki on muuttanut pienten yritysten tilintarkastusta, vastauksissa painottui nimenomaan tilintarkastajan vastuukysymysten selkiyttäminen ja laadun parantuminen sekä tilintarkastuksen tasaisuus. Kautta linjan pidettiin hyvänä, että tilintarkastus ammattimaistuu ja maallikot poistuvat kentältä hiljalleen. Mainittiin myös että pienyrittäjille on hyvä, että maallikot eivät enää hoida heidän tilintarkastustaan ja että pienyrittäjät tämän myös tiedostaisivat ja osaisivat arvioida paremmin myös tilintarkastajan vastuukysymyksiä. Tällä tavoin saadaan laatuun tasaisuutta ja tilintarkastajan käsite selkiytyy asiakkaillekin. Tiedostettiin, että vaatimukset ja odotukset tilintarkastajia kohtaan toisaalta tulevat kasvamaan ammattimaistumisen myötä. Tilintarkastaja A huomauttikin:

”... eihän HTM ja KHT tenttejä mennä läpi kävelemällä. Ja sit meillä on laadunvarmistukset sun muuta ja kaikki nää vaatimukset, riittävä määrä koulutusta per vuosi.” (Tilintarkastaja A).

Tilintarkastaja C tutkiskeli pienyritysten tarkastuksen muuttumista siltä kannalta, miten oma työ on viime vuosien aikana muuttunut. Hänen mukaan asiakkaita ei ole tullut merkittävästi lisää maallikotarkastuksen poistumisen jälkeen. Hän piti enemmänkin todennäköisenä, että useimmat yritykset, joilla on aikaisemmin ollut maallikotarkastaja, alittavat tilintarkastuspakon rajan ja ovat luopuneet tilintarkastuksesta siten kokonaan ainakin toistaiseksi. Toisaalta myös maallikotarkastajat ovat hänen mukaan poistuneet vuosien kuluessa vähin äänin toimikentältä oma-aloitteisesti kokiessaan mahdollisesti alan muuttuneen haasteellisemmaksi. Lopulta tilintarkastuksen taso siis yhtenäistyy muutosten myötä. Myös tilintarkastaja E oli sitä mieltä, että maallikotarkastuksesta luopuminen ei ole muuttanut radikaalisti tilintarkastusta, vaan muutos on ollut nähtävissä jo pitkän ajan kuluessa vähitellen. Tilintarkastaja D huomautti jopa, että pienimmät tilintarkastustoimistot alkavat pudota pois eivätkä enää tarjoa tilintarkastusta, koska toimintakenttä muuttuu liian haastavaksi. Lakimuutos ja maallikotarkastuksesta luopuminen vaikuttaisivat siis jopa pienimpiin ammattitilintarkastajiin, niin että he alkavat lopetella toimintaansa. Tätä tilintarkastaja D piti jopa hyvänä kehityksenä, sekä ammatin yleisen arvostustason nousun kautta, että myös toki suurten toimistojen liiketoiminnan ja talouden kannalta, joka oli vastaajan intressissä.

Tilintarkastajilta kyseltiin myös mitä he näkevät pienten yritysten tilintarkastuksen tulevaisuudessa olennaisena ja millaista sen tulisi olla. Haluttiin saada esille

kehitysehdotuksia suhteessa nykykäytäntöihin, eli tätä voidaan pitää normatiivisena tavoitteena haastattelun kysymysrungossa. Vastaajien lausunnoissa ja suosituksissa painottui toisaalta konsultatiivinen ote ja käytännön opastus pienissä tilintarkastuksissa, mutta samalla tiedostettiin sen haastavuus tilintarkastajan roolin kaventuessa. Liikkumavaraa ei ole yhtä paljon kuin ennen. Suurten tilintarkastustoimistojen sisällä vastuualueet on jaettu palvelulinjoihin, mutta tällainen järjestely käy haastavaksi pienissä toimistoissa ja mahdottomaksi yhden miehen toimistoissa. Toisaalta nähtiin, että pienissä toimistoissa tilintarkastajan konsultatiivinen rooli tulee säilymään vielä jonkin aikaa pidempään.

5.3. Pienet tilintarkastustoimistot

Kolmantena teemana käsiteltiin pienten tilintarkastustoimistojen roolia ja tulevaisuutta Suomessa muuttuneen vaatimustason ja ISA-standardien valossa. Kysyttäessä pienten toimistojen tulevaisuudesta haasteiden edessä, saatiin myös monenlaisia vastauksia. Kaikkien vastaajien kesken yhdistävänä linjauksena oli kuitenkin, että suurilla toimistoilla on yleisesti paremmat edellytykset toimia jatkossa tiukentuvassa sääntelykentässä, jota tulee jatkuvasti seurata ja muuttaa omia prosessejaan sen mukaisesti. Sen sijaan pienet toimistot saattavat saada markkinoita tietyissä kapeissa asiakassegmenteissä, joissa ei tarvita laaja-alaista osaamista standardeista vaan esimerkiksi jonkin tietyn kapean toimialan tai markkina-alueen tuntemusta pikemminkin. Tällä tavoin pienet toimijat saattavat vastaajien mukaan siis jopa hyötyä tiukemmasta sääntelystä, jos suuret toimistot eivät halua enää keskittyä pienten asiakkaiden, esimerkiksi asunto-osakeyhtiöiden, hankkimiseen asiakkaiksi niiden suhteellisen suuren työmäärän ja pienen palkkion vuoksi. Tilintarkastaja D tiivistää osuvasti viitaten tilintarkastajien asiakkaiden näkökulmaan:

”Taloudellisessa mielessä on ihan paikallaan, että on jatkossakin näitä yksityisiä [toimistoja] ja luulen että niille löytyy markkinarakoa jatkossakin. Mutta on niillä varmaan haaste pysyä kärryillä. Mutta on niillä aiemminkin ollut, että ei se ole vain ISA-standardien takia”.

Tilintarkastaja C puhui vahvasti sen puolesta, että pienen toimiston riskinä on liian laaja osaamisvaatimus, kun useimpien asiakkaiden entistä monimutkaisemmat ongelmat vaativat eri alojen asiantuntemusta, siis paljon muutakin kuin vain perinteistä tilintarkastusta. Tällöin tulisi olla tarjolla esimerkiksi veroasiantuntijan tai yrityskauppa-asiantuntijan palveluita.

Tilintarkastaja E toisaalta korosti, että tilintarkastajat ovat nykyään entistä enemmän nimenomaan tarkastajia tiukentuneen standardikentän ja IFACin antamien eettisten ohjeiden sisältämän riippumattomuussääntelyn myötä. Aikaisemmin tilintarkastajan rooliin kuului myös selkeämmin muita osa-alueita kuten veroasiantuntemusta ja yrityskauppa-asiantuntemusta ja tällä tavoin tilintarkastajat olivat eräänlaisia yleismiehiä, joilta asiakkaat saattoivat saada asiantuntijapalveluita suuremmalla skaalalla. Paljon tästä entisestä roolista on poistunut ja on vielä poistumassa tiukentuneen sääntelyn takia, mutta myös monimutkaistuneen toimintaympäristön seurauksena. Enää ei voida ottaa yhtä helposti kantaa kaikkiin kysymyksiin miettimättä esimerkiksi mahdollisia vahingonkorvausseuraamuksia. Tilintarkastajan tulisi olla hyvin varovainen neuvoessaan asiakkaita. Tilanne on siis se, että kysyntää monipuolisille taloushallinnon konsultointipalveluille monesti olisi, mutta tarjontapuolta rajoittaa tilintarkastajien varovaisuus erityisesti riippumattomuuden säilyttämiseksi. Tämä asettaa haastattelujen mukaan suuren haasteen pienille tilintarkastustoimistoille, jotka eivät voi ohjata asiakkaitaan saman toimiston sisällä toiselle asiantuntijalle yhtä helposti kuin suurissa tilintarkastustoimistoissa voisi tehdä. Toisaalta mainittiin, että myös Big Four -toimistoissa on tarkat ohjeet siitä, millaisia muita palveluita tilintarkastusasiakkaille voidaan tarjota. Myös tilintarkastaja C huomautti, että suurissa Big Four -asiantuntijatoimistoissa eri alojen asiantuntijat ovat nimenomaan oman kapean alansa osaajia, ja usein apua pyydetäänkin talon sisältä muilta palvelulinjoilta esimerkiksi verotuskysymyksissä tai yrityskauppa-asioissa nykyään myös pienten asiakkaiden kohdalla. Hän selventää:

”... mutta mä sanon silti, että ei pidä mennä tekemään juristin hommia, kun et oo juristi. Ja vielä se, että järjestelyt, joita tehdään tuolla yritysmaailmassa, ne on mennyt monimutkikkaammiksi. Jos ennen puhuttiin vaikka, että jossain on jakaantuminen, niin ajateltiin, että ei koske meidän asiakkaita. Tänään se on ihan tavallista ... Että se on ihan puhdasta juristin hommaa.” (Tilintarkastaja C).

Ajatuksessa keskeistä on se, että sekä suuressa että pienessä toimistossa tulisi huomata itse, koska tarvitsee pyytää apua jonkin muun alan asiantuntijalta. Pienessä toimistossa tämä voi olla usein haasteellisempaa, koska ei ole montakaan henkilöä, jonka kanssa voi ajatuksiaan vaihtaa. Usein tulee kääntyä jonkin toisen toimiston puoleen ja ulkoistaa osa palveluista, kuten tilintarkastaja B myös sanoi usein tehneensä. Pitäisi vain tietää, koska omat resurssit loppuvat ja millaisissa kysymyksissä olisi hyvä kääntyä jonkin toisen tahon puoleen. Suuresta toimistosta löytyy sen sijaan apu käytännössä kysymykseen kuin kysymykseen kollegoiden

kautta. Tätä piti tilintarkastaja E suuren toimiston merkittävänä etuna. Asiakaspalvelun sujuvuus siis on keskeistä tilintarkastustoimistossa, tapahtui neuvonanto sitten tilintarkastuksen ohessa tai muuna erikseen hoidettavana palveluna. Hän viittasi myös omaan aiempaan taustaansa toimiessaan aiemmin yksityisenä tilintarkastusyrittäjänä kuuden vuoden ajan, jolloin tiedon etsiminen oli huomattavasti työläämpää. Hän oli sittemmin palannut Big Four -yhtiön palvelukseen ja nykytilannetta hän piti huomattavasti helpompana toimiessaan suuren toimiston kautta. Kukaan haastatelluista ei sen sijaan kokonaan väittänyt, että pienten tilintarkastustoimistojen olisi täysin mahdotonta toimia jatkossa tiukentuneen sääntelyn ja monimutkaistuneen toimintakentän seurauksena, jos vain riittävän kattava palvelun taso tavalla tai toisella voidaan taata.

Myös tilintarkastaja B oli samoilla linjoilla kuin C ja korosti edelleen yksin toimivien tilintarkastajien yhteistyöverkoston tärkeyttä. Hän piti sitä erinomaisen keskeisenä edellytyksenä sille, että voi jatkossakin toimia yksityisenä tilintarkastusyrittäjänä Suomessa ja toisaalta mikäli haluaa tarkastaa vähänkään laajempia yrityksiä. Toiseksi hän mainitsi myös tilintarkastajien yhdistysten tuen yksittäiselle tilintarkastajalle. Yhdistyksen tarjoama koulutus on toimintaedellytys, mutta silläkin oli vastaajan mukaan varjopuolensa. Kustannukset koulutuksista ja muista apupalveluista ja tukimateriaaleista tekevät ison loven yksittäisen yrittäjän talouteen pakollisina kuluina, joita ei oikein voi välttää. Tämä lisää paineita siirtyä suuren toimiston palvelukseen tai jopa lopetella toimintaa. Tilintarkastaja E mainitsi tähän liittyen, että nykyiset pienten toimistojen usein suurten kaupunkien ulkopuolella toimivat ns. maaseututilintarkastajat ovat usein iäkkäitä HTM tilintarkastajia, joilla ei välttämättä ole enää intoa opetella uutta sääntelyä yhtä aktiivisesti kuin nuoremman polven tarkastajilla, vaan pikemminkin jopa lievää vastustusta tätä kohtaan. Nuoremmille tarkastajille uusia standardien mukaisia asioita opetetaan jo koulun penkillä ja viimeistään suurten toimistojen mittavissa sisäisissä koulutuksissa. Edelleen, tähän liittyen tilintarkastaja E huomautti, että esimerkiksi HTM yhdistys kyllä järjestää mittavaa koulutusta jäsenilleen, mutta on eri asia käyvätkö näissä koulutuksissa kaikki, joiden olisi syytä niissä käydä. Sen sijaan Big Four -yhtiöiden tilintarkastajien ei tarvitse olla yhtä huolissaan koulutuksen riittävydestä, koska se pyörii jatkuvasti toimiston sisällä ja se on jopa kaikille pakollista urasuunnittelun mukaan. Tähän viittaa myös tilintarkastaja A, joka sanoi, että koulutus kuuluu kaikkien tarkastajien vuosikalenteriin tavalla tai toisella suurissa toimistoissa ja sitä tulisi olla vuodessa tietty määrä, jotta henkilökohtaiset tavoitteet täyttyisivät kaikkien eri vaatimustasojen tilintarkastajilla alkaen assistentista päättyen partneriin.

Tilintarkastaja C näki pienten tilintarkastustoimistojen tulevaisuuden toisaalta siinä mielessä valoisana, että tilintarkastajista on yksinkertaisesti pulaa tälläkin hetkellä ja isoilla toimistoilla on kädet täynnä töitä. Sen takia pienillä toimistoilla tulee olemaan töitä ainakin lähitulevaisuudessa, koska niille on kysyntää markkinoilla. Tähän vaikuttaa tietenkin myös tilintarkastuspakon melko alhaiset rajat Suomessa. Tilintarkastaja B näki että rajoja tullaan nostamaan vääjäämättä lähitulevaisuudessa, mutta toisaalta hänen mukaan on aina myös niitä, jotka haluavat tilintarkastuksen yrityskoosta riippumatta vapaaehtoisesti ja ovat siitä valmiita maksamaan. Tilintarkastuspakon nostamisen kannalla ovat jo Suomen naapurimaat olleet aiemmin ja osassa onkin toimittu asian suhteen. Tähän kansainväliseen kehitykseen viittaa tilintarkastaja B ja tiivistää ennusteensa Suomen osalta:

*”Mun mielestä ne [tilintarkastuspakon] rajat on nostettava korkeammalle. Että ei ole nämä mikroyritykset vaan vähän isommat pienet yritykset tarkastuksen kohteena. Mun mielestä se on ainoa tie. Siihen se johtaa tämä asia.”
(Tilintarkastaja B).*

Tilintarkastaja E nosti sen sijaan esille seikan, että tilintarkastuspakon rajoja nostettaessa monelle pienelle tilintarkastustoimistolle voi olla haasteena saada asiakkaita, koska monet niiden asiakassegmenttiin kuuluvat pienet yritykset voivat tällöin luopua tilintarkastuksesta kokonaan. Hän näki asian siis hiukan negatiivisempänä pieniä toimistoja ajatellen verrattuna tilintarkastaja B:n aiempaan näkemykseen ja luottamukseen, että tilintarkastusta kysytään ilman pakkoakin jatkossa. Ainakin nämä pienet toimistot tulevat paljon riippuvaisemmiksi muutamasta asiakkaasta, koska potentiaalinen asiakaskunta kapenee, jos tilintarkastuspakon rajoja nostetaan ja vapaaehtoinen tarkastus tulisi kuitenkin suorittaa ISA-standardien mukaan riittävällä tasolla. Kuitenkin myös hänen mielestään tilintarkastuspakon rajoja on vääjäämättä nostettava, jotta tarkastuksen mielekkyys säilytetään pienyritysten tarkastuksissa.

Edelleen tiedusteltiin mitä muita oleellisia haittoja ja etuja on toimia alalla isona ja toisaalta pienenä tilintarkastustoimistona jatkossa muutosten myötä. Tilintarkastaja A nosti esille keskeisenä seikkana toimiston sisäisen laadunvalvonnan ja sen tärkeyden. Pienissä toimistoissa se on paljon haastavampaa hänen mukaan kuin suuressa toimistossa. Suuren toimiston sisäisessä laadunvalvonnassa joku muu työntekijä käytännössä käy läpi vielä tehdyn tarkastustyön, jotta saadaan riittävä varmuus työn laadun asianmukaisuudesta ja siitä, että se täyttää standardien vaatimukset. Tilintarkastaja A piti erittäin suurena riskinä sitä, että

pienessä toimistossa tähän ei vain ole yksinkertaisesti samanlaisia resursseja. Hän teki silti havainnon, että vaikka olisi vain yksi tarkastaja, joka tekee työn alusta loppuun yksin, tulee tämän saman tarkastajan myös allekirjoituksellaan vakuuttaa että tarkastustyö on asianmukaisesti suoritettu laatuvaatimukset täyttäen joka tapauksessa, muun muassa riittävän tilintarkastusevidenssin suhteen, johon vakiomuotoisessa kertomuksessakin viitataan. Tällä katetaan hänen mukaan riskiä dokumentoinnin asianmukaisuudesta ja se korvaa tavallaan sisäistä työn tarkastamista ja laadunvalvontaa pienessä toimistossa. Samaan asiaan viittasi myös tilintarkastaja E. Hän uskoi myös, että Big Four -yhtiöiden toimintamallit ovat hyvin lähellä toisiaan sisäisen laadunvalvonnan suhteen, koska laadunvalvonnan malli tulee käytännössä kansainvälisestä ISQC 1 laadunvalvontastandardista, joita kaikki Big Four -toimistot enemmän tai vähemmän soveltavat omissa sisäisissä järjestelyissään.

Tilintarkastaja C huomautti myös asiakaslähtöisestä näkökulmasta tässä kohtaa, että kaikki tilintarkastajan valitsevat asiakkaat eivät välttämättä halua suurta tilintarkastustoimistoa tilintarkastajakseen syystä tai toisesta. Syitä voi olla esimerkiksi liian korkea tilintarkastuksen hinta tai pelko siitä, että tarkastettavan yrityksen tiedot valuvat turhaan suuren ihmismäärän tietoon, jota ei nähdä tarkoituksenmukaisena. Tämä pelko saattaa tosin käytännössä olla varsin aiheeton, mutta silti se voi vaikuttaa psykologisesti tilintarkastajan valintaan. Tilintarkastaja B:n mielestä pieni toimisto on paljon joustavampi toimija ja näki tämän luonnollisesti pienen toimiston etuna:

”... asiakkaan on helpompi lähestyä tällaista pientä toimistoa, siellä on aina vain yksi tai kaksi henkilöä vastassa. Ja tällainen iso toimisto on hyvinkin kasvoton loppujen lopuksi. Pieni toimija voi tehdä työn myös vähän halvemmalla. Pienen asiakkaan on helpompi kysyä neuvoa pieneltä toimistolta.”
(Tilintarkastaja B).

Hän jatkoi vielä esimerkillä siitä, kuinka hänen asiakkaakseen oli halunnut merkittävä julkisuuden henkilö nimenomaan sen takia, että halusi yrityksensä tilintarkastuksen hoidettavan pienessä yhtiössä suuren sijaan, jotta tarkastettavat asiat pysyisivät pienemmän piirin tiedossa eivätkä leviäisi laajalle. Myös tilintarkastaja C oli tästä samaa mieltä, eli pieneen toimistoon voi olla halukkaita asiakkaita nimenomaan, jos haluaa välttää ison toimiston raskaita prosesseja. Myös tilintarkastaja D oli tästä yhtä mieltä ja sanoi, että aika ajoin tulee kysymyksiä, mistä saisi tilintarkastuksen halvemmalla. Hän myönsi, että pienelle yhtiölle, joka hakee vain lakisääteistä tilintarkastusta eikä tarvitse juuri muita palveluita, Big

Four -tilintarkastustoimisto on hyvin raskas ja kallis. Varsinkin pääkaupunkiseudun ulkopuolella tämä tilintarkastuksen korkea vaatimustaso nostaa kysymyksiä tilintarkastajien asiakaskunnassa, erityisesti Big Four -tilintarkastajien asiakkaissa ja vaihtoehdoille on todellista kysyntää.

Kaikki vastaajat olivat loppujen lopuksi sitä mieltä, että pienet tilintarkastustoimistot tulevat säilymään ainakin jossain muodossa, vaikka niiden toimintaympäristössä tapahtuu muutoksia, joka pakottaa ne melko ahtaalle. Ohessa yhteenvetona esiin tulleita haasteita ja toisaalta etuja, joita pieni tilintarkastustoimisto voi kohdata lähitulevaisuudessa Suomessa.

Taulukko 2. Pienen tilintarkastustoimiston vahvuudet ja heikkoudet.

Vahvuudet				Heikkoudet
Joustavampi hinnoittelu				Osaamisen ylläpitäminen kallista
Nopea palvelu				Sisäinen laadunvarmistus hankalaa
				Tarkastustyön tasaisuus haasteena
				Työvoiman riittävyys

5.4. ISA-standardit

Neljännessä teemassa pureuduttiin sääntelyn ja erityisesti ISA-standardien soveltamisen tuomiin muutoksiin alalla. Teemaa lähdettiin aluksi purkamaan kysymällä ISA-standardien soveltamisen laajuudesta ja sen tuomista muista haasteista tilintarkastajilta. Olennaista oli selvittää miten tilintarkastajat ISA-standardeja työssään käyttävät ja soveltavat. Käytännössä kaikki vastaajat sanoivat käyttävänsä ISA-standardeja kaikissa toimeksiannoissaan tavalla tai toisella. Oikeastaan heillä ei vastausten mukaan ollut muita vaihtoehtoja, koska standardit ovat velvoittavia tilintarkastuslain myötä osana hyvää tilintarkastustapaa ja tämä oli kaikilla hyvin tiedossa. Sen sijaan, miten niitä käytetään ja sovelletaan ja mistä oppia ammennetaan, vaihtelee suuresti. Tähän liittyy paljon eri syitä. Lisäksi vastauksissa painottuivat muutama suurempi kokonaisuus, jotka on koottu aihepiireihin kansainvälistyminen ja tilintarkastuksen odotuskuilu. Lopuksi haastateltavilla oli runsaasti kehitysehdotuksia ja tulevaisuudennäkymiä siitä, miten ISA-standardeja jatkossa tullaan soveltamaan ja miten niiden käyttö tulee

vaikuttamaan alaan. Tässä luvussa käsitellään näitä ISA-standardien tuomia muutoksia ja haasteita jaoteltuina alaotsikoihin.

5.4.1 Perushaasteet

Haastatteluiden perusteella voidaan muodostaa ISA-standardien tuomat perushaasteet, jotka esitellään tässä sattumanvaraisessa järjestyksessä eli ensimmäinen ei ole muita merkityksellisempi:

- 1. Soveltaminen pienissä toimeksiannoissa*
- 2. Kirjallisten oppaiden käyttäminen*
- 3. Osaamisen ylläpitäminen*

1. Soveltaminen pienissä toimeksiannoissa:

Kaikki haastatellut tunsivat ISA-standardit ainakin jollain tasolla. Kaikki myös myönsivät käyttävänsä niitä arkipäiväisessä työssään, vaikka harvoin itse standardikirjan kanssa faktisesti istutaan tarkastamassa, kuten tilintarkastaja A sanoi. Selvää sen sijaan oli se, että niitä harvoin voi käyttää sellaisinaan, vaan niitä tulee käytännössä aina soveltaa tilanteen mukaan. Tilintarkastaja E esitti ihmetyksensä siitä, miten ISA-standardeja tulisi soveltaa esimerkiksi pienessä säätiössä, jossa on vain viisi tositetta vuodessa. Siihen hänellä ei ollut suoraa vastausta. Missään ei hänen mukaan lue, että tällainen tapaus olisi esimerkiksi vapautettu ISA-standardien käytöstä kokonaan. Eikä hän tiennyt kuka tällaisen tilanteen lopulta ratkaisee. Standardien skaalautuvuuden ongelma oli siis heti vahvasti esillä.

Tämä oli kautta linjan vastauksissa eteen tullut problematiikka, eli standardien velvoittavuus ja niiden skaalautuminen pieniin toimeksiantoihin. Tässä isot toimistot ovat ottaneet ohjat omiin käsiinsä haastattelujen mukaan ja muokanneet tarkastusmallejaan pieniin tarkastuksiin sopiviksi, koska lainsäätäjän tasolta ei näin yksityiskohtaista ohjeistusta ole annettu. Tähän viittasivat kaikki Big Four -yhtiöiden haastatellut tilintarkastajat erimuotoisilla sähköisillä tilintarkastusohjelmillaan ja tarkastuslistoillaan. Haasteena nähtiin myös, että ISA-standardit on suunniteltu nimenomaan suurten yritysten tarkastuksiin, mutta myös toisaalta suurten tilintarkastustoimistojen tarpeisiin. Tilintarkastaja E näki, että skaalautuminen Suomen tasolle

on haastavaa, koska merkittävä osa asiakaskunnasta määrällisesti on pieniä asiakkaita. Tilintarkastaja A muistutti, että pienet ja keskisuuret asiakkaat ovat kuitenkin Suomessa erittäin merkittävä asiakasryhmä myös markkinajohtajille eli Big Four -yhtiöille, joten jollain tavalla ISA-standardien skaalautumisen haasteeseen tulisi tarttua vielä pontevammin. Hän piti ISA-standardien laajuutta merkittävänä haasteena. Yhtenä ratkaisuna hän toi esille ajatuksen, että pienten yritysten tarkastuksissa tulisi yhden tarkastustoimenpiteen kattaa jo iso osa standardeista, jolloin voidaan sanoa, että niitä noudatetaan riittävällä tasolla. Tilintarkastaja A näki standardien skaalautuvuuden haasteen myös asiakkaan näkökulmasta, kun kaikki muut käsittelivät sitä pelkästään tilintarkastajan näkökulmasta. Hänen mukaan asiakas kokee usein aivan samalla tavalla kuin tilintarkastajat, että standardien täysin kirjaimellinen noudattaminen harvoin on tarkoituksenmukaista. Tästä kerrotaan lisää tilintarkastuksen odotuskuilu- aiheen alla.

2. Kirjallisten oppaiden käyttäminen:

Kaikille haastatellulle tarkastajille oli tuttu HTM yhdistyksen käännösopas ISA-standardien soveltamisesta pieniin yrityksiin, mutta sen lukeminen oli jäänyt käytännössä katsoen kaikilla vähemmälle, paitsi tilintarkastaja B:llä, joka suoraan sanoi lukeneensa koko oppaan läpi ja palaavansa siihen aika ajoin tarpeen vaatiessa. Kaikki vastaajat myös tunsivat suoran suomenkielisen käännöksen ISA-standardeista ja myönsivät sen kuuluvan kirjajhyllyn kalustoon. Tilintarkastaja B kertoi tukeutuneensa HTM yhdistyksen soveltamisoppaaseen paljonkin käytännön työssä ja piti hyvänä asiana, että sen kaltainen malli on laadittu. Hän painotti sitä, että tulisi olla selvät kirjalliset pelisäännöt tilintarkastajien oikeanlaisesta ja riittävästä toiminnasta, joihin voi tarvittaessa vedota. Malliin hän viittasi sanomalla:

”Onhan näitä asioita ollut ennenkin esimerkiksi koulutuksissa, kirjoissa, tilintarkastuslehden kautta, mutta nyt nää on yksissä kansissa. Kyllä erittäin hyvä kirja ja käytän sitä soveltuvin osin.” (Tilintarkastaja B).

Tilintarkastajat A ja C käsittelivät kysymystä standardien soveltamisesta siitä näkökulmasta, kuinka he tukeutuvat yksittäisiin standardeihin suorittaessaan tilintarkastuksia. A sanoi harvoin käyttävänsä varsinaista standardikirjaa apunaan, koska itse toimiston tilintarkastusmetodologia jo sisältää standardien soveltamisen. Varsinainen standardikirja oli siis käytännössä vain hakuteoksena taustalla. Hän myös viittasi tilintarkastusassistenttien laajaan dokumentointityöhön, joka käydään aina läpi vanhempien tarkastajien toimesta

suurissa toimistoissa. Tilintarkastaja C myös nimenomaan korosti tilintarkastusassistenttien roolia standardien vaatimusten täyttämässä, koska heillä on merkittävä tehtävä standardien mukaisen tilintarkastusevidenssin keräämisessä. A kuitenkin korosti standardien merkitystä ja sanoi, että on ensiarvoisen tärkeää tuntea niiden sisältö:

”Paras tapahan on tehdä standardien mukaan. Silti se [tarkastus] voi mennä mönkään. Jos on kuitenkin tehnyt työsi hyvin, niin ei sulla oo hätää.” (Tilintarkastaja A).

C sen sijaan varoitti tukeutumasta liikaa yhteen tiettyyn metodologiaan. Hänen mielestään kannattaisi mieluummin panostaa pienten yritysten tarkastuksessa oman osaamisen soveltamiseen ja hyödyntämiseen:

”Mutta mä oon aina sanonut, että jos joku metodologia alkaa ohjaamaan sua, niin se vasta on vaarallista. Siinä voi isokin virhe mennä ohi, jos sä alat täysin jonkun systematiikan mukaan menemään.” (Tilintarkastaja C).

Toisaalta myös tilintarkastaja A varoitti siitä, että standardit ja metodologian mukaiset mallit alkavat helposti liikaa ohjata varsinaista työtä ja viedä fokusta pelkästään erilaisten listojen täyttämiseen substanssin sijasta:

”Että sulla on valmiit lomakkeet, mitkä pitää täyttää, niin välillä lopetetaan se, että ei mietitä itse. Välillä kun miettii itse taaksepäin, että kyllä tätä olis voinu kelata vähän enemmän. Tää johtaa vähän niinkun semmoseen tsik, tsik, tsik, mutta sä et ikinä pysähdy miettimään, että onks tää nyt järkevää? ... eli välillä saa kuulla sitä, että hieno lomake, mutta ootko sä miettiny tätä?” (Tilintarkastaja A).

Tässä korostui nimenomaan nykyinen pyrkimys täyttää mahdollisimman hyvin standardien vaatimukset, jolloin substanssi saattaa kärsiä. Myös tilintarkastaja E varoitteli siitä, että tarkastus ei saisi mennä tähän. Suuri vaara piilee hänen mukaan siinä, että prikkamerkki kyllä on joka paikassa, mutta substanssi on unohtunut tarkastuksesta.

Tilintarkastaja B koki ISA-standardit erittäin tarpeellisiksi myös pienten yritysten tilintarkastuksissa. Hänen mukaan ne tuovat tarkastamiseen lisää itseluottamusta ja varmuutta. Nimenomaan se, että standardit ovat kirjallisessa muodossa ja suomeksi käännettyinä oli hänen mielestään hyvä asia, koska kirjaan voi aina vedota tilanteessa kuin tilanteessa. Myös tilintarkastaja C koki, että on hyvä kun on kirjallisia oppaita, joista näkee mitä on ajateltu ja

sovittu. Sen sijaan hän koki, että kirjalliset oppaat ovat usein aivan liian raskaita pienten yritysten tarkastuksiin, vaikka niistä onkin HTM yhdistyksen suomentama kevyempi versio olemassa:

”Kyllähän nämä standardit vois olla kevyemmät. Jos pantas 100 sivua 500 sivun sijasta, niin saatais jo aivan hyvin nämä pienet yritykset hoidettua. Sitä sais niinkun varmasti typistää jollain tavalla.” (Tilintarkastaja C)

3. Osaamisen ylläpitäminen:

Lisäksi tiedusteltiin haastateltavilta, kuinka paljon ja mistä he saavat koulutusta ja tukea liittyen ISA-standardeihin ja niiden soveltamiseen. Big Four -yhtiöiden edustajat sanoivat että koulutusta saa riittävästi talon sisältä, koska kaikilla on tietty määrä pakollista koulutusta vuosittain ja se on kytköksissä toimiston tilintarkastusmetodologiaan ja tilintarkastajien kehittämiseen, joka nuoremmilla tarkastajilla tähtää auktorisointiin. Koulutusta pidettiin yleisesti tilintarkastajien keskuudessa merkittävänä ja tärkeänä asiana työn ja ammattitaidon kannalta. Tilintarkastaja C painotti, että myös Big Four -yhtiöiden tarkastajien tulee kuitenkin itse olla hereillä ammattitaidon päivittämisen suhteen. Talo kyllä tarjoaa koulutusta ihan riittävästi, mutta hänen mukaan tilintarkastajana toimimiseen kuuluu hyvin pitkälti omatoiminen asioiden opettelu työn ohessa. Toisaalta tilintarkastaja D vaikutti hyvin huolettomalta koulutuksen ja ammattitaidon päivittämisen suhteen. Hänen mukaan toimisto kyllä pitää siitä huolen, että henkilökunta tulee koulutettua. Sitä kautta hän saa aina tiedon, mitä milloinkin kuuluu soveltaa. Nimenomaan ISA-standardien kouluttaminen oli kuulemma riittävällä tasolla hoidettu. Pienen toimiston edustaja tilintarkastaja B selvitti sen sijaan omaa tilannettaan koulutuksen suhteen:

”Olen käynyt standardien osalta koulutuksessa pariinkin otteeseen ja mulla on aika hyvä tää verkostoituminen näiden suurten tilintarkastustoimistojen kanssa niin kyllä heidän kanssa pystyn keskustelemaan asioista ja sitä kautta oon saanut oppia standardien soveltamisesta” (Tilintarkastaja B).

Edellisen perusteella siis vastauksessa painottui tilintarkastajan kyky verkostoitua sekä muiden yrittäjien että HTM tai KHT-yhdistysten kanssa, jotka järjestävät merkittävässä määrin koulutusta, ja sitä kautta ylläpitää ammattitaitoa, joka on osa hyvää tilintarkastustapaa. Toisaalta tilintarkastaja B myös painotti, että monet iäkkäät yksin toimivat tilintarkastajat ovat

lopettaneet tai lopettamassa toimintaansa, koska nimenomaan uuden oppiminen ja siihen liittyvän vaatimustason nousu toimii jopa pelotteena alalla. Monet eivät siis enää uskalla ottaa riskiä siitä, että oma osaamistaso ei enää riitäkään ilman merkittävää kouluttautumispänsästä, jolloin myös riski siitä, että riittävää laatua omassa toiminnassa ei voida taata, kasvaa. Mainittiin, että riski on sekä tilintarkastajalla, että myös tilintarkastettavalla kohteella liittyen sen liiketoimintaan. Tilintarkastaja B selvitti, että monet hänen kollegansa ovat tunteneet tietynlaista riittämättömyyttä, kun ala on muuttunut niin paljon viime vuosina ja kouluttautumiseen tulisi panostaa entistä enemmän. Tilintarkastaja C:n kommentit tukevat tätä väitettä. Hän sanoi, että jos toimisi yksin pienessä yhtiössä, niin tuntuisi kyllä raskaalta ylläpitää omaa osaamistaan ilman suuren toimiston koulutustukipalveluita. Tilintarkastaja D oli myös samoilla linjoilla tässä väitteessä. Hänenkin mielestään pienet toimijat joutuvat käyttämään entistä enemmän KHT ja HTM yhdistysten palveluita myös kouluttautumisessa. Hänen mukaan pienten toimistojen kannattaisi myös käyttää näiden yhdistysten valmiita malleja enemmän muun muassa dokumentoinnin tukena, jotta se olisi paremmin ISA-standardien mukaista. Tässäkin painottui valmiin dokumentointityökalun olemassaolo, jota toisaalta tilintarkastajat A ja C aiemmin varoittelivat seuraamasta liikaa siinä pelossa, että fokus tarkastukselta katoaa. Edelleen, tilintarkastaja E oli myös iloinen siitä, että ei enää joutunut toimimaan yksityisenä yrittäjänä alalla niin kuin oli aiemmin toiminut kuuden vuoden ajan, juuri koulutuksen määrän ja vertaistuen ollessa parempia suuren toimiston palveluksessa työskennellessä.

Koulutuksen tarjonta ja saatavuus eivät välttämättä vielä kerro ammattitaidon ylläpitämisestä riittävästi. Tämän takia yhtenä keskeisenä seikkana esiin otettiin haastattelussa myös tilintarkastajien halu oppia tuntemaan ISA-standardeja paremmin. Tätä asiaa käsiteltiin vastauksissa monesta näkökulmasta. Tilintarkastajien nykyisestä tietotasosta ja mahdollisuuksista saada uutta tietoa standardeista pohdittiin haastatteluvastauksissa myös laajalti. Karkealla tasolla voitaneen sanoa, että nuoremmat haastateltavat olivat kiinnostuneempia standardien syvällisestä omaksumisesta kuin vanhemmat kollegansa. Vanhemmat haastateltavat vaikuttivat luottavansa omaan kokemukseen ja ammattitaitoon siinä mielessä, että se kattaa jo standardien sisällön eikä niihin tarvitse tukeutua tarkastuksissa niin suurella määrällä kuin nuoremman polven tarkastajien. Standardien vaatimukset olisivat siten jo ennestään kokeneiden tarkastajien toimintatavoissa sisällytettyinä. Toisin sanoen, pidempään alalla olleet haastateltavat olivat enemmän sitä mieltä, että standardit eivät ole myöskään muuttaneet heidän toimintatapojaan suuremmin. On huomattava, että tämä on

toisaalta hieman ristiriidassa aiemmin mainitun tilintarkastaja B:n saaman käsityksen kanssa kollegoistaan, jotka pitivät standardeja liian vaikeaselkoisina ja vaikeina opeteltavina. Myös Big Four -tarkastajien mukaan kaikki normitus, joka on nyt standardien muotoon laadittu, on jo ennenkin pitkälti sisältynyt tilintarkastajien käytännön työhön toimiston valmiiden mallipakettien kautta. Kautta linjan vastauksissa kuitenkin pidettiin hyvänä, että koulutusta on tarjolla standardien sisällöstä, tuli se sitten toimiston ulkopuolelta, esimerkiksi tilintarkastajien yhdistyksiltä, tai toimiston sisäpuolelta.

5.4.2 Kansainvälistyminen

Keskeisenä puheenaiheena oli myös tilintarkastuksen kansainvälistyminen. Tämä nähtiin nimenomaan ISA-standardien tuomana merkittävänä muutoksena. Haastatteluissa tuli selkeästi esille tilintarkastustyön kansainvälistymisen tuomat haasteet. Tämä näkyy erityisesti pienissä tilintarkastusyhtiöissä. Sekä suurten toimistojen että pienten toimistojen edustajien mukaan nimenomaan pienten toimistojen tilintarkastajien työ käy siinä mielessä hankalammaksi jatkossa, että niiden tulee soveltaa omaan työn tekemisen tapansa kansainvälisiä normeja, tässä tapauksessa lähinnä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ja niiden tuomia vaatimuksia. Haasteena on nimenomaan tietotaidon ylläpitäminen ja muuttuvan kansainvälisen normikentän seuraaminen, koska tilintarkastustyötä tehdään pienissä toimistoissa hyvin paikallisesti, jolloin kansainväliset normit tuntuvat turhan kaukaisilta.

Tilintarkastaja A huomautti lisäksi, että erilaiset kirjalliset vahvistukset, jotka ovat tulleet pakollisiksi siirryttäessä suosituksista standardeihin, ovat tuoneet ison muutoksen tilintarkastuksen toteutukseen. Asiakkaat saattavat olla jokseenkin epätietoisia ja jopa epäluuloisia näiden vahvistusten sisällöstä ja merkityksestä. A:n mukaan nämä nykyään kirjallisilla vahvistuksilla hoidettavat asiat olivat aikaisemmin enemmän tai vähemmän suulliseen sopimiseen perustuvia. Uusia ISA 580 standardin mukaisia kirjallisia vahvistusilmoituksia ovat ainakin johdon vahvistuskirjeet, joissa johto vakuuttaa antavansa kaikki tarvittavat tiedot tilintarkastajalle sekä toimeksiantokirjeet, jossa sovitaan toimeksiannon sisällöstä tietyksi ajanjaksoksi eteenpäin. Nämä kirjalliset vahvistukset, joita ei ole aiemmin suomalaisessa tilintarkastuskentässä tunnettu kovin hyvin, ovat hyvin vahvasti kansainvälistä kehitystä haastateltujen mukaan.

Tilintarkastusdokumentaatio on keskeisessä asemassa kansainvälisten tilintarkastusstandardien oikeanlaisessa soveltamisessa. Dokumentaation vaatimukset ISA-standardien kautta oli merkittävimpiä asioita, joihin haastateltavat halusivat keskittyä. Myös tämä muutos voitiin asettaa tilintarkastuksen kansainvälistymisen ja laajuusteeman alle haastateltavien mukaan. Haastatteluissa tuli ilmi, että vaikka dokumentaatioon on annettu erillinen standardi, sen oikeanlainen soveltaminen ja standardin täyttäminen on joka tapauksessa hyvin haastavaa. Tilintarkastaja B sanoi:

”Se kirjallisen materiaalin tuottaminen on monelle haaste. Että ei pysty niin kuin kirjoittamaan siitä asiasta mitään. Ja kuitenkin siitä on hyvät mallit olemassa miten sen voi tehdä. Ja siihen voi käyttää omaa järkeäkin, siihen dokumentointiin. Ja kun sen on muutaman kerran tehnyt niin huomaa mikä on oleellista ja mistä kannattaa kirjoittaa asiakkaallekin.” (Tilintarkastaja B).

Toisaalta dokumentaatio saattaa siis olla suurikin kynnys pienille tilintarkastustoimistoille jatkossa, vaikka hyviä neuvoja ja käytännön apuja tähän standardin tuomaan vaatimukseen löytyisi. Tilintarkastaja E muistutti, että KHT ja HTM yhdistykset ovat laatineet malleja pienille tilintarkastustoimistoille, miten laatia standardien mukainen laadukas dokumentaatio. Nekään eivät siis periaatteessa ole ilman valmiita malleja, jotka Big Four -yhtiöissä laaditaan jo toimiston sisäisesti. Hankalaa tilintarkastajalle ei välttämättä olekaan itse asia, vaan muutoksen tuomat uudet vaatimukset ja sopeutuminen siihen. Jos tilintarkastustyötä on tehnyt vuosia samalla työskentelytavalla välittämättä oikeanlaisesta dokumentoinnista, niin sen asian muuttaminen voi tuntua ylitsepääsemättömältä tilintarkastaja B:n mukaan. Tilintarkastaja D muistuttaa, että pienen yhtiön tilintarkastuksessa ei tahdo olla edes aikaa dokumentoida kaikkea vaadittua, vaikka tahtoa siihen löytyisikin, koska toimeksiannon tuntibudjetti ei vain anna periksi. Tarkastus on suoritettava tehokkaasti. Tilintarkastaja B laskeskeli, että ISA-standardit ovat juuri tiukemman dokumentoinnin takia lisänneet hänen tarkastukseen käyttämänsä aikaa noin 30 %, mutta hän ei silti ole voinut laskuttaa kaikkea tästä lisäajasta asiakkailta, koska ei ole kyennyt sitä asiakkailleen perustelemaan niin, että he olisivat valmiita siitä maksamaan. Erityisen vaikeana hän piti sitä, miten perustelee pienille asiakkailleen standardien käytön ja niiden velvoittavuuden. Kansainvälinen ulottuvuus ja EU-tason sääntely eivät hänen mukaan tuota hänen asiakkaisiaan halua maksaa ylimääräistä tilintarkastuksesta, joka pienille asiakkaille on useimmiten vain pakollinen kulu.

Myös tilintarkastaja E oli sitä mieltä, että pienillä tilintarkastustoimistoilla hintojen nostaminen kasvaneen dokumentaation vuoksi voi olla hankalampaa kuin suurilla toimistoilla. Pienet toimistot paikkaavat tätä kuitenkin hänen mukaan siinä, että niillä on merkittävästi pienemmät kiinteät kustannukset yleensä, verrattuna suuriin kilpailijoihinsa, jolloin ne voivat säilyttää joustavuutensa. Edelleen, tilintarkastaja E tarjosi oikeanlaisen dokumentaation laatimisen lääkkeeksi myös olennaisuuden huomioimista tilintarkastuksessa. Myös tilintarkastaja B mainitsi, että standardien myötä olennaisuuden käsite ja olennaiset asiat tilintarkastuksessa ovat eri tavalla tulleet mukaan. Ennen standardien käyttöönottoa hänen mukaan olennaiset asiat tuli enemmän oman kokemuksen kautta kuin standardien kautta ajatteleamalla. Muut haastateltavat eivät ottaneet olennaisuuden käsitettä yhtä lailla esille, vaikka siitä on olemassa myös oma ISA-standardinsa ja myös haastattelurunko sisälsi olennaisuuden esimerkkinä eri standardeista. Sen sijaan ammatillisen harkinnan käsite oli esillä enemmänkin, johon tilintarkastaja D myös vahvasti tukeutui. Ilmeisesti nämä kaksi merkittävää käsitettä menevät jokseenkin ristiin välillä:

”Standardit on hyvä teoreettinen raami tälle asialle, mutta ne ei saa olla niin sitovia, vaan pitäis voida käyttää ammatillista harkintaa. Nyt vaaditaan, että pitää noudattaa aika tarkkaan kaikkea” (Tilintarkastaja D).

Tilintarkastaja E korosti seikkaa, etteivät dokumentointivaatimukset ole muuttaneet työn sisältöä mitenkään, mutta nyt työn tulokset pitäisi vain saada kattavammin paperille tai muuhun dokumentoituun muotoon. Suurissa toimistoissa hyödynnetään paljon tietoteknisiä sovelluksia ja mallityökaluja, joita voidaan soveltaa sitten kaikkiin toimeksiantoihin. Näillä on pyritty kattamaan kaikki standardien dokumentointivaatimukset. Käytännössä kaikki suurten toimistojen edustajat pitivät sitä nimenomaan suuren toimiston merkittävänä etuna yksittäiseen, yksin toimivaan tilintarkastajaan nähden, että suuri toimisto kykenee tarjoamaan työntekijöilleen valmiin työkalun tilintarkastuksen suorittamiseen pienissä toimeksiannoissa. Valmiin työkalun avulla voi saada parempaa varmuutta siitä, että työ on suoritettu varmasti oikein ohittamatta standardien dokumentointivaatimuksia. Haastateltavat pitivät hyvänä sitä, että suurissa toimistoissa on käytössä kaikissa maissa sama tilintarkastuksen perusmallit ja ohjelmat. Ilman niitä olisi vaikea noudattaa standardeja kansainvälisesti samalla tavalla. Tilintarkastaja C piti lisäksi dokumentaatiota ja yhteisiä kansainvälisiä toimistojen sisäisiä malleja ennen kaikkea tilintarkastajien lisääntyneenä itsepuolustuksena viitaten viime vuosien kansainvälistä julkisuutta saaneisiin laskentaskandaaleihin.

Toisaalta kansainvälistymistä ei nähty vain negatiivisena asiana. Tilintarkastaja A katsoi, että se suojaa myös tilintarkastajan asiakasta. Asiakas voi nykyään paremmin luottaa siihen, että tilintarkastus on hoidettu samoja standardeja noudattaen riippumatta siitä, missä päin maailmaa tilintarkastus on tehty, jolloin tilintarkastuksen tuote selkiytyy. Myös tilintarkastuksen laajuus on selkeämmin määritelty, kun kaikki ovat velvollisia käyttämään samoja standardeja. Tähän viittasi myös tilintarkastaja D, joka katsoi, että kansainvälisten konsernien tilintarkastus on nykyään parempaa, koska niiden tarkastuksiin ISA-standardit on oikeastaan suunniteltukin. Kansainvälistyminen johtaa haastateltujen mukaan toisaalta erilaiseen tilintarkastuspalveluun ja tilintarkastajan rooliin kuin mihin Suomessa monet tilintarkastuksen asiakkaat ovat ehkä tottuneet. Tilintarkastaja B kuitenkin puolustaa kehitystä:

”Kansainvälistyminen luo toki omat haasteensa näille tilintarkastuksille, että pieneen Suomeenkin tulee tietoon mitä siellä ulkopuolella tapahtuu. Nyt voi sitten vertailla tilinpäätöksiä, jotka on tarkastettu samojen standardien perusteella, niin luottamus siihen tilinpäätökseen on ihan erilainen.” (Tilintarkastaja B).

5.4.3 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Yhdeksi keskeiseksi puheenaiheeksi nousi tilintarkastuksen odotuskuilu asiakassuhteissa ja sen muutokset viime vuosien aikana. Odotuskuilulla tarkoitetaan tässä yhteydessä tilintarkastajan ja tilintarkastuksen asiakkaan välistä eroa siinä, mitä tilintarkastuksella tarkoitetaan ja mitä kaikkea siihen sisältyy tai kuuluisi sisältyä. Lisäksi odotuskuilun käsitteeseen kuuluu vahvasti tilintarkastuksen hinnoittelun problematiikka ja käsityserot tilintarkastajan ja asiakkaan välillä. Yllättävän moni haastateltava otti odotuskuilun käsitteen puheeksi jollain tavalla, vaikka sitä ei varsinaisesti ollut haastattelurungossa. Haastateltavat pohtivat odotuskuilun muuttumisen ja ennen kaikkea sen kasvamisen syitä. Erityisesti nähtiin, että odotuskuiluteoria pätee pienten yritysten tilintarkastuksiin. Perimmäisenä syynä tilintarkastuksen odotuskuilun kasvamiseen nähtiin kansainvälisen sääntelyn kehityksen nopeus ja ISA-standardit. Tilintarkastaja A sanoi odotuskuilusta:

”Niin kauan kuin nämä standardit ovat olleet, niin aika perusteellisesti ollaan jouduttu selittämään meidän asiakkaille, että näin se homma on ... Mutta sitten on aina nämä asiakkaat, jotka eivät halua ymmärtää.” (Tilintarkastaja A).

Selvästi oli havaittavissa, että tilintarkastajien mielestä lisääntyvä sääntely ja siihen liittyvä byrokratia ovat omiaan kasvattamaan tilintarkastuksen odotuskuilua nimenomaan lyhyellä aikavälillä. Tilintarkastajien huolenaiheena olivat ISA-standardien edellyttämät mittavat lisäponnistukset toimeksiantojen läpiviennissä. Toisaalta odotuskuilu saattaa olla suurempi erityisesti Big Four -toimistojen tuottaman tilintarkastuksen ja pienten yritysten välillä, koska tilintarkastajat A, D ja E mainitsivat siitä, kuinka niiden sisäinen laatu- ja dokumentointivaatimus on vielä raskaampi kuin mitä ISA-standardit velvoittaisivat. Tällöin pieni tilintarkastustoimisto voi toimia paljon joustavammin. Tästä tilintarkastaja E huomautti seuraavasti:

”Sitten taas Big Four -yhtiöiden oma valvonta voi olla vielä tiukempaa kuin esimerkiksi Keskuskauppakamarin valvonta. Niin se on pienen [toimiston] etu”. (Tilintarkastaja E).

Tähän viitaten myös Big Four -yhtiön tilintarkastaja A puhui ongelmasta, että pienten yritysten tarkastuksissa tulee usein ikävä tunne, jossa asiakas ei huomaa omaa hyötyään riittävän selkeästi ja tilintarkastuksen odotuskuilu on suuri nimenomaan pienissä toimeksiannoissa:

”Kun tullaan tarkastamaan pientä firmaa, niin asiakas miettii, että mikä on heidän hyöty tästä. Isoissa firmoissa on helpompaa perustella hyvä tilintarkastustapa, mutta pikkufirmoissa ne ihmettelee että tuleeko tilintarkastaja vain turvaamaan oman selustansa.” (Tilintarkastaja A).

Suurissa yrityksissä on usein talouden ammattilaisia, jolle on siis helpompaa perustella muuttunut tilintarkastusympäristö. Sitä vastoin pienten yhtiöiden tilintarkastuksissa voi olla vaikeaa perustella asiakkaille kaikkia tarvittavia toimenpiteitä, jolloin odotuskuiluteoria toteutuu käytännössä. Vastausten perusteella monet pienet tilintarkastusasiakkaat ovat heikosti tietoisia siitä, mitä kaikkea tilintarkastukseen kuuluu ja mitä siihen toisaalta ei kuulu. Tilintarkastaja E puhui siitä, kuinka pienet asiakkaat ovat tottuneet siihen, että tilintarkastaja on heidän tarvitsema talouden yleismies ja konsultti, jolta voi kysyä mitä vain. Nykyään tilintarkastajan tulisi pitäytyä entistä tiukemmin tilintarkastajan roolissa, eikä saisi ottaa kantaa enää juuri muihin kysymyksiin ainakaan kovin helposti, koska tilintarkastajan rooli on kaventunut ja riippumattomuuskysymykset ovat entistä enemmän esillä. Sen sijaan tulisi lisätä asiakkaan näkökulmasta ehkä epämieluisia tilintarkastustoimenpiteitä, joiden suoraa hyötyä pienen asiakkaan on vaikea havaita. Tämä aiheuttaa usein paineita asiakassuhteiden

hoidossa tilintarkastajilla. Tilintarkastaja C oli huolestunut asiakaspalvelun heikentymisestä standardien velvoittavuuden myötä vaikka hänen mielestään tilintarkastus olisi nimenomaan oltava asiakaspalvelunäkökulmasta käsin suunniteltu. Hänen mielestään tilintarkastus on ennen kaikkea asiakaspalvelutyötä. Hän selventää ajatustaan:

”Eihän nää yritykset ja yrittäjät tiedä näistä [ISA] standardeista oikeestaan yhtään mitään. Että nehan ei ajattele niinkun alkuunkaan tätä touhua. Että kyllä tää on puhtaasti tilintarkastajien kautta. Jos sä sanot jollekin yrittäjälle, että ei tää nyt mene jonkun standardin mukaan, niin ne ihmettelee, että mitä sä nyt puhut oikein.” (Tilintarkastaja C).

Ajatuksessa kiteytyy hyvin toistaiseksi ratkaisematon ongelma siitä, miten standardien tuoma lisätyö tulisi kommunikoida asiakkaille. Tilintarkastajien mielestä voidaankin kysyä, kuka hyötyy standardien tiukentumisesta. Tiukentumisen kommunikoiminen asiakkaille ja sen perusteleminen lopulta hyvänä tilintarkastuspalveluna voi olla haastavaa ja kysyä aikaa, jotta pienyritysasiakaskunnassa tähän totutaan. Tilintarkastaja A oli tässä samoilla linjoilla:

”On X määrä standardeja, jos niitä ei ole noudatettu, niin sit ollaan ongelmissa. Me tiedetään että on rajallinen aika pienten yritysten tarkastuksissa. Asiakkaat ei halua että me istutaan siellä 2 viikkoa. Ja vielä vähemmän ne haluaa sitä laskua maksaa, joka tulee sen jälkeen.” (Tilintarkastaja A).

Tilintarkastaja E:n mukaan odotuskuilu on nimenomaan lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisen jälkeen usein esillä, kun ollaan antamassa tilintarkastuskertomusta ja asiakas odottaisi myös muunlaista raportointia tilintarkastuksesta pelkän vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen rinnalle. Hänen mukaan asiakkaat eivät siitä useinkaan mitään saa, vaikka kyseessä olisi puhdas kertomus, joka sinällään on tilintarkastajan näkökulmasta optimaalinen tilintarkastuksen tuote. Usein asiakkaat toivovat esimerkiksi ideoita sisäisen raportoinnin kehittämiseen, joka ei varsinaisesti tilintarkastajalle kuulu. Tässä odotuskuilu voi kasvaa haastateltujen mukaan sen takia, kun myös raportoinnin sääntely lisääntyy ja kiristyy, jolloin tilintarkastajan liikkumavaraa kavennetaan. Enää ei uskalleta kirjoittaa mitään raportteja kevein perustein. Myös tilintarkastaja C mainitsi siitä, että jos antaa nykyään tilintarkastajan lausunnon, niin siinä kaikki on mennyt tarkemmaksi ja seikkaperäisemmäksi. Enää ei voi kirjoitella tilintarkastajan lausuntoon mitä tahansa, vaan niistäkin alkaa olla valmiit mallinsa, joiden mukaan tulisi edetä. Asiakkaat eivät välttämättä ole tämän kehityksen kanssa samalla tietotasolla.

Suurten toimistojen edustajien mukaan toimiston sisäinen tilintarkastusmetodologia on siis jopa raskaampaa kuin mitä standardit edellyttäisivät. Myös erilaiset riippumattomuuskysymykset saattavat rajoittaa suurissa Big Four -toimistoissa eri palveluiden tarjontaa enemmän kuin pienissä toimistoissa, joissa riippumattomuuteen ei välttämättä ole tartuttu vielä samalla tavalla. Tätä mieltä olivat tilintarkastajat A ja E. Suurissa toimistoissa riippumattomuuskysymykset ovat jo arkipäivää ja ne on huomioitu sisäisissä prosesseissa haastatteluiden mukaan melko tarkasti. Tämä on haastattelujen mukaan toistaiseksi pienen toimiston eduksi tilintarkastuksen odotuskuilun suhteen. Tilintarkastaja E mainitsi, että on pienen toimiston etu, että siellä voidaan joustavammin antaa monipuolisempia asiantuntijapalveluita, koska ei ole myöskään muodostettu eri palvelulinjoja kuten suurissa toimistoissa on tapana tehdä. Suurissa toimistoissa on haastattelujen mukaan selvästi vähennetty konsultatiivisuutta nimenomaan tilintarkastuksen suorittamisen yhteydessä. Muut asiantuntijapalvelut myydään useimmiten erikseen suurissa toimistoissa, kun pienessä toimistossa ne tulevat vielä toistaiseksi tilintarkastuksen ohessa ikään kuin hyvänä asiakaspalveluna. Tätä vahvisti myös tilintarkastaja B:n kommentti:

”Kyllä pienille yhtiöille pitää sanoa suoraan ne asiat ja neuvoa sitten kun näkee, että joku asia ei mee ihan oikein ja antaa myöskin neuvoja ja ohjeita ja opastusta. Että se menee vähän niinkun yli tän tilintarkastuksen. Mutta tuota koska sitä ne kaipaa, eikä osaa välttämättä itse kysyäkään tilitoimistolta.” (Tilintarkastaja B).

Jo aiemmin mainittu ajankäytön hallinta tilintarkastuksessa tulee entistä haastavammaksi nimenomaan ISA-standardien myötä. Tilintarkastaja D korosti moneen otteeseen, että kasvavat aikataulupaineet ja ISA-standardien vaatimukset sopivat huonosti yhteen, kuten kommentteistakin voi päätellä. Toisaalta tilintarkastaja A mainitsi, että lisääntyvä ajankäyttö ei välttämättä ole aina huono asia tilintarkastajan liiketoiminnan kannalta, mutta tällöin asiakkaana tulisi olla suurehko yritys, jossa työtunteja muutenkin on paljon ja suhteellinen työmäärän kasvu standardien takia ei välttämättä ole niin dramaattinen. Lisälasku on helpompaa tehdä suurelle asiakkaalle kuin pienelle asiakkaalle kuten aiemmin jo mainittiinkin. Kaikki tehdyt työtunnit tulisi luonnollisesti saada laskutettua asiakkaalta tässä tapauksessa. Tilintarkastaja E:n mielestä ISA-standardit ovat aivan varmasti lisänneet tilintarkastukseen käytettävää aikaa, mutta saadaanko kaikkea lisäaikaa laskutettua, on hänen mielestään epävarmaa. Suuri osa lisätyöstä tulee siis tilintarkastajan harteille kannettavaksi, eikä sitä saa laskutettua eteenpäin. Toisaalta hänen mielestään pitäisi olla varsin helppoa perustella asiakkaille, miksi tilintarkastuksen kustannukset ovat kohoamaan päin. Edelleen

hän myönsi, että nousseet kustannukset on sitä helpompi laskuttaa mitä suurempi asiakas on kyseessä. Myös tilintarkastaja C oli huolissaan siitä, että osa lisääntyneen tilintarkastuksen dokumentoinnin kustannuksista on jäänyt tilintarkastustoimiston kannettavaksi, koska kaikkea ei vain ole saatu laskutettua. Hän piti erittäin ristiriitaisena tilannetta siitä, että toisaalta tilintarkastuksen sisältö ei saisi liiaksi kärsiä kun budjetoidussa aikataulussa pitäisi pysyä ja toisaalta olisi paineita laskuttaa enemmän, jotta työtä ei tulisi karsittua liikaa.

5.4.4 Kehitysehdotuksia ja tulevaisuuden näkymiä

Lopulta haastateltavilta tiedusteltiin kehitysehdotuksia ja tulevaisuuden näkymiä liittyen viimeaikaisiin muutoksiin alan kansainvälistyneessä sääntelyssä pienyritysten tilintarkastusten näkökulmasta. Kysyttiin myös miten merkittävästi tilintarkastus eroaa nykyään siitä, mitä se oli vielä ennen ISA-standardeja sekä mitä syitä viime vuosien kehitykselle voidaan esittää.

Tilintarkastaja A:n mukaan todennäköisesti ei ole tulossa kokonaan uusia ja kevyempiä standardeja pienyritysten tarkastuksiin, vaikka sellaisia saatettaisiinkin kentällä kaivata juuri sen takia, että niitä olisi helpompi soveltaa. Hänen mukaan pikemminkin sääntely saattaa nykytilanteesta vielä kiristyä. Vaatimukset ovat menossa siihen suuntaan, että tilintarkastajan tulee vielä enemmän perustella, miten hyvää tilintarkastustapaa on sovellettu ja miten riskejä on tilintarkastuksessa taklattu. Hän kuitenkin jatkaa, että tilintarkastuksen menestyksekkäs hoitaminen pienyritysten suhteen vaatii jatkossa parempaa kommunikointia asiakkaan suuntaan, jotta voidaan saada viesti perille tiukentuneesta sääntelystä ja sen vaikutuksesta tilintarkastukseen, jotta odotuskuilua saataisiin kavennettua. Vaihtoehtoja toisin sanoen ei tilintarkastuspakon alaisilla asiakkailta enää juuri ole. Keskeistä tilintarkastajalle on liiketoimintamielessä saada asiakkaat kokemaan uudenlainen tilintarkastus sellaiseksi, että he ovat siitä valmiita maksamaan. Myös tilintarkastaja B painotti standardien tuoneen hänen työhönsä lisää kommunikointia asiakkaan suuntaan. Hän mainitsi lisänneensä tilintarkastuksen vapaaehtoista raportointia merkittävästi, jotta asiakas kokisi saavansa tilintarkastuksesta lisäarvoa. Asiakkaille ei saa tulla tunnetta, että tilintarkastus on turhan raskas prosessi, jossa vain täytetään ISA-standardien vaatimukset, kuten tilintarkastaja A kiteytti modernin tilintarkastuksen luonteesta:

”Ideanahan on, että vastapuolikin ymmärtää paremmin mikä tää tilintarkastus on.” (Tilintarkastaja A).

Tilintarkastaja B korosti sitä, että paineita olisi kevyemmille standardeille ja omasta puolestaan uskoo sellaisten myös tulevan jollain aikavälillä. Hän vertasi tarvetta kevyemmille standardeille pienen yrityksen tasekirjavaatimukseen Suomessa, jotka ovat huomattavasti kevyemmät kirjanpitolain määrittelemällä pienellä yhtiöllä. Tällä logiikalla voisi hänen mukaan myös pienten yhtiöiden tilintarkastusstandardit olla hieman kevyemmät. Hän myös painotti sitä, että olisi äärimmäisen tärkeää, että Suomessa nostettaisiin tilintarkastuspakon rajoja, jopa 3-4- kertaiksi siitä, mitä ne nyt ovat. Myös erilaiset HTM ja KHT-yhdistysten mallit ja niiden käyttö tulevat korostumaan pienten tilintarkastustoimistojen työssä jatkossa, jotta ne voivat toimia vaaditulla laatuasteella B:n mukaan. Myös tilintarkastaja C ehdotti, että vapaaehtoisen tilintarkastuksen rajaa nostettaisiin. Hänen mukaan olisi paikallaan myös tiiviimpi pohjoismainen yhteistyö sääntelyn ja standardien kehittämisen suhteen ja tästä oli samoilla linjoilla tilintarkastaja D, joka ehdotti tilintarkastuspakon rajojen pohjoismaista yhdenmukaisuutta.

Tilintarkastaja D ehdotti niin ikään erillisiä ja kevyempiä standardeja pienyritysten tarkastuksiin, jotta ne voitaisiin hoitaa kustannustehokkaammin. Toisena vaihtoehtona hän piti sitä, että pienyritysten tarkastuksessa vain osa standardeista olisi velvoittavia. Myös tilintarkastuspakon rajojen nostaminen oli hänen toimenpidelistallaan, vaikka siinä ei aivan samoihin rajoihin asettauduttaisi kuin esimerkiksi Ruotsissa. Toisaalta tämä johtaisi hänen mukaan pienten tilintarkastustoimistojen vähenemiseen, johon myös tilintarkastaja E viittasi aiemmin, koska monet niiden asiakkaat luopuisivat helpommin tilintarkastuksesta sen muuttuessa vapaaehtoiseksi. Tilintarkastaja D suuntasi katseen myös EU-tason sääntelyä kohti, koska sillä voi olla suuri merkitys Suomen kannalta lähitulevaisuudessa. Hän uskoi siltä suunnalta tulevan uutta ohjeistusta lähiaikoina. Kaiken kaikkiaan, tilintarkastaja D oli varma, että nykyiset tilintarkastuspakon rajat eivät tule kauaa Suomessa enää pysymään, vaan niitä tullaan nostamaan lähitulevaisuudessa. Tilintarkastaja C sanoi standardeista sen sijaan:

”Jos tää olis Ranska niin uskoisin, että tulis kevyemmät standardit nopeastikin, mutta kun tää on Suomi, niin en tiedä. Ei tätä kukaan aktiivisesti aja tällä hetkellä. Tässä pitäis olla joku taho, joka sitä ajais.” (Tilintarkastaja C).

Kommentissa kiteytyy hänen ajatuksensa siitä, että periaatteessa Big Four -toimistot pidemmällä aikavälillä jopa hyötyvät tiukentuneista vaatimuksista, jos ne saavat kustannukset vyörytettyä asiakkailleen laskuilla. Tällä tavoin isoilla toimistoilla ei välttämättä olekaan

painetta pyrkiä keventämään standardeita, koska ne voivat olla tilintarkastuksen liiketoimintamielessä jopa ihan paikallaan. Toisaalta hän muistuttaa, että vaikka tilintarkastusala oli pitkään hyvin stabiili, niin viime vuosina se on kokenut runsaasti muutoksia eikä olisi ihme jos ne jatkuisivat vielä. Myös tilintarkastaja D oli sitä mieltä että muutoksia on odotettavissa tilintarkastusosalalla lähitulevaisuudessa ja että ala on jatkuvassa murroksessa. Tämän takia tilintarkastajien tulisi olla jatkuvasti ajan hermolla.

Kysyttiin myös miten tilintarkastus on muuttunut standardien myötä ja mitkä ovat merkittävimmät hyödyt, jotka ovat tulleet standardien käyttöönoton jälkeen esille. ISA-standardien hyödyt olivat tilintarkastaja D:n mukaan siinä, että kansainvälisiä konserneja voidaan tarkastaa samoin periaattein ja tilintarkastuksen asiakas voi luottaa siihen, että ympäri maailmaa noudatetaan samoja periaatteita, jolloin vertailukelpoisuus kasvaa. Voidaan siis hänen mukaan sanoa, että tilintarkastuksen sisältö yhtenäistyy. Tilintarkastaja C oli sitä mieltä, että ISA-standardien käyttöönotolla on parannettu ja yhtenäistetty huomattavasti tilintarkastusten dokumentaatiota, kun kaikki tarkastajat ovat velvollisia noudattamaan samoja periaatteita. Sen sijaan tilintarkastuksen ja tilinpäätösten laadun parantumisesta hän ei ollut niinkään varma, koska kokeneet tilintarkastajat ovat hänen mukaan ennestäänkin noudattaneet osaamisellaan hyvän tilintarkastustavan periaatteita. Erona on vain ollut se, että aikaisemmin kaikkea ei dokumentoitu yhtä tarkasti. Myöskään tilintarkastaja D ei uskonut tilintarkastuksen laadun parantuneen Suomessa ISA-standardien käyttöönoton myötä merkittävästi. Hän näki myös, että kustannus-hyöty –suhde oli kärsinyt ISA-standardien käyttöönoton myötä.

Toisaalta dokumentaation lisääminen oli tilintarkastaja C:n mukaan tilintarkastajien itsepuolustusta siinä mielessä, että siihen voidaan jatkossa paremmin vedota riita- ja vahingonkorvausvaadetilanteissa. Hän viittasi nimenomaan tilintarkastajien pelkoon siitä, että ulkopuolelta tulee moite tai vahingonkorvausvaade. Standardeja on muokattu ja kiristetty viime vuosien kansainvälisten laskentaskandaalien vuoksi, joihin tilintarkastaja C myös viittasi. Toisaalta tilintarkastaja B uumoili, että standardien merkitys saattaa jopa pienentyä, mikäli esimerkiksi verotuksessa mennään enemmän ajantasaiseen verotukseen, jossa veroja maksettaisiin esimerkiksi kuukausittain niin kuin jo nykyään tehdään arvonlisäveron kohdalla. Tällöin tarkastuksen tarve voisi paikoitellen jopa vähentyä. Kaiken kaikkiaan erilaiset automatisoidut prosessit taloushallinnoissa ja kirjanpidossa ovat tilintarkastaja B:n mukaan vähentämässä tilintarkastuksen tarvetta, jos esimerkiksi verottaja voi tulevaisuudessa suoraan päästä enemmän ja enemmän yritysten kirjanpitoon tarkastelemaan tapahtumia.

Tilintarkastaja B sen sijaan oli sitä mieltä, että myös tilintarkastuksen laatu on parantunut ISA-standardien myötä tarkemman dokumentaation ohella tai ehkä juuri sen takia. Hän perusteli asiaa siten, että tilintarkastus on nykyään helpompi hoitaa enemmän tai vähemmän samalla tavalla kaikissa asiakkuuksissa kun standardeista on kirjalliset oppaat olemassa. Laatu oli hänelle siis ennen kaikkea tilintarkastustyön tasaisuutta. Myös tilintarkastaja A:n mukaan parempi laatu ja tilintarkastuksen tasaisuus ovat juuri ISA-standardien seurausta. Hänen mielestään tilintarkastuksen laatu oli parantunut viime vuosina merkittävästi muutosten myötä, toki poikkeuksia aina löytyy hänen mielestään. Toisaalta hän myös muistutti, että pelkkä dokumentaation lisääminen ei tuo laatua, vaan aina tulisi säilyttää tilintarkastuksen fokus pitkien tarkastuslistojen ulkopuolella. Tilintarkastaja E ei uskaltanut vielä ottaa kantaa siihen, paraneeko tilintarkastuksen laatu ISA-standardien myötä. Hän oli vielä varsin skeptinen asian suhteen. Hänen mielestään ollaan vielä niin vahvasti sääntelymuutosten ylimenokaudella, että vielä ei voida sanoa ISA-standardien kaikista vaikutuksista. Tässä hän viittasi aiempiin KHT-yhdistyksen suosituksiin, jotka toisaalta eivät olleet yhtä laajoja eivätkä yhtä velvoittavia kuin ISA-standardit nykyään. Tilintarkastaja E toi vielä esille seikan että konsultatiivisuus katoaa hiljalleen tilintarkastuksesta, koska tilintarkastajan roolissa siihen tulisi suhtautua erityisen varovasti riippumattomuuskysymysten takia:

”Ennen katottiin yhdessä asiakkaan kanssa kuinka tää tilinpäätös pitäis tehdä, mutta nyt vaan pyydetään korjaamaan ja tullaan viikon päästä uudestaan tarkastamaan.” (Tilintarkastaja E).

ISA-standardien vaatimukset saivat siis sekä kritiikkiä että kiitosta tilintarkastajilta, mutta enimmäkseen niitä pidettiin kyllä hyvinä työtä ohjaavina periaatteina. Suurin kritiikki kohdistui niiden laajuuteen ja sitä kautta raskaaseen soveltamiseen monissa pienissä toimeksiannoissa. Haastateltavat ottivat hyvin esille ISA-standardien käyttöönoton seuraukset pienissä tilintarkastustoimeksiannoissa. Sekä etuja että varjopuolia käsiteltiin. Keskeisimmät haasteet tulevaisuuden kannalta olivat tiivistettyinä standardien laajuuskysymys, eli miten laajat standardit tulisi olla käytössä ja toisaalta minkä kokoluokan tilintarkastuksissa niitä tulisi käyttää. Toinen merkittävä aihe oli standardien harmonisointikysymys, jota pidettiin yleisesti merkittävänä etuna standardien käyttöönotossa. Varsin selvää on, että ISA-standardien käyttöönotto eri maissa lisää tilintarkastuksen lopputulosten vertailtavuutta siinä missä samat tilinpäätösstandardit lisäävät tilinpäätösten vertailtavuutta. Haastavimmaksi

aiheeksi tulevaisuuden kannalta jäi standardien soveltaminen ja niiden käyttöä tukevien mallien merkitys ja suunnittelu.

6. Pohdinta ja loppusanat

Tässä kappaleessa kerätään yhteen empirian keskeisimmät tulokset ja pohditaan niiden merkitystä sekä tulkitaan valittujen teemojen kautta millaisia seurauksia ja vaikutuksia tutkimuksessa esiin tulleilla havainnoilla voi olla koskien tilintarkastusalaa. Lisäksi otetaan kiinni siitä, miten tutkimuksessa esitellyt teoreettiset seikat ja niistä virinneet keskustelut ja väitteet näyttäytyvät tämän tutkimuksen tulosten valossa. Mielenkiintoista on, miltä osin aiempi kirjallisuus on linjassa nyt tehtyjen haastatteluiden kanssa ja missä määrin haastatteluissa on eriävää näkemystä aiempiin julkaisuihin verrattuna. Lopuksi tehdään yhteenveto tämän tutkimuksen tuloksista ja pohditaan, miten jatkossa aihetta voitaisiin tutkia.

6.1. Tulosten analyysi

Hyvä tilintarkastustapa

Hyvää tilintarkastustapaa ei kukaan haastatelluista käsitellyt kovin oppikirjamaisesti. Toisaalta tämä oli melko yllätyksetöntä, koska käsite yksinkertaisesti on niin laaja. Kaikilla tilintarkastajilla oli omat painotuksensa hyvän tilintarkastustavan sisällöstä ja sen soveltamisesta. Voitaneen sanoa, että hyvä tilintarkastustapa tutkimuskohteena on melko lailla haastava eikä välttämättä niin hedelmällinen. Tässä suhteessa ei tullut eroa aikaisempiin gradututkimuksiin, joissa aihe on myös pysytellyt varsin vaikeasti eriteltävänä kuten esimerkiksi Katzin tutkimuksessa 2009. Haastateltavien tilintarkastajien asenteet tilintarkastusstandardeja kohtaan ovat varmasti hieman parantuneet vuosien varrella, eivätkä tarkastajat enää voi sivuuttaa niitä kevein perustein. Toisaalta Satopään (2003) tutkimusta pohdittaessa on huomattava, että sen valmistumisen aikaan ISA-standardeista ei ollut vielä KHT-yhdistyksen julkaisemaa suoraa käännöstä vaan siihen aikaan suositukset tulivat KHT-yhdistyksen suositusoppaasta, joka sisälsi myös kansallisia osioita, eikä täten ollut tarkka käännös englanninkielisestä versiosta. Kaiken kaikkiaan kuitenkin tässä tutkimuksessa haastatellut asennoituivat positiivisemmin standardien käyttöön verrattuna Satopään

tutkimuksen tuloksiin 2003, jossa tilintarkastajien asenteet standardeja kohtaan olivat varsin välinpitämättömät paikoin.

Tavallaan voisi jopa ajatella, että hyvä tilintarkastustapa kokonaisuutena on jäämässä toistaiseksi hieman sivuun tilintarkastusalan keskustelusta. Ainakin tämän tutkimuksen valossa vahvemmin esille nousee sen sijaan hyvän tilintarkastustavan yksi osa-alue eli tilintarkastusstandardien noudattaminen tilintarkastustyössä. Nimenomaan ISA-standardien oikeanlainen soveltaminen on kriittistä modernin tilintarkastuksen kannalta myös suomalaisessa tilintarkastuskentässä. Tämä voidaan nähdä vahvasti kansainvälisen sääntelyn lisäämisen ja sen harmonisoinnin tuloksena. Mielenkiintoista oli havaita, että haastatteluiden kautta tuli ilmi sama seikka kuin aiemmassa kirjoittelussa siitä, että IFACilla tai EU:lla ei välttämättä ole pienten jäsenmaiden intressiä rakentaa erillisiä kevyempiä standardeja pienten yritysten tilintarkastuksiin. Jäsenmaissa on sekä aiemman kirjoittelun että haastatteluiden perusteella havaittu, että tähän ongelmaan olisi tartuttava itse, jos siihen haluttaisiin muutosta. On kuitenkin hieman erikoista ajatella, että jos kerran on saatu aikaiseksi yhdet yhteiset tilintarkastuksen standardit, niin miksi yksittäiset maat alkaisivat taas rakentaa omiin tarpeisiinsa soveltuvia kevyempiä versioita muokaten yhteisiä pelisääntöjä. Voisi kuvitella, että standardien skaalatuvuussuunnittelun kannattaisi siis olla ainakin jossain määrin IFACin, EU:n tai muun kattojärjestön suunnalta ohjattua, jotta siinä säilyisi alkuperäinen ajatus tilintarkastuksen sääntelyn yhtenäistämisestä.

Pienten yritysten tilintarkastus

Toisaalta voidaan ajatella, että tilintarkastuksen laatu ja dokumentoinnin määrä kulkevat jossain määrin käsi kädessä. Vastausten perusteella monien mielestä dokumentaatio oli kyllä parantunut ISA-standardien myötä, mutta tilintarkastuksen laadun takeena se ei kaikkien mielestä ole. Jokin yhteys näillä kahdella keskeisellä käsitteellä kuitenkin lienee, koska toisaalta dokumentoinnin tarkentamisella ja lisäämisellä pyritään luonnollisesti parantamaan tilintarkastusta. Kantavana ideana tässä on se, että varsinainen suoritettu tilintarkastus on vasta sellainen tarkastus, joka on dokumentoitu. Jos työtä ei ole dokumentoitu, johtopäätöksiä voi olla vaikeaa perustella myöhemmin. Keskeisenä esille tuotuna ongelmana haastateltuja yhdistivät dokumentoinnin raskaat vaatimukset erityisesti pienten yhtiöiden tarkastuksissa. Tässä on vahva yhtymäkohta aiempiin käsityksiin, kuten Hahlin (2010) tutkimukseen, jossa pohdittiin laatukysymystä.

Pienten tarkastettavien yhtiöiden kohdalla dokumentoinnin ongelma on usein ratkaistu jonkin valmiin mallin avulla. Käytännössä kaikki vastaajat olivat jokseenkin samaa mieltä siitä, että pienten yritysten tilintarkastuksiin tulisi luoda kevyempi sääntely kuin mitä tällä hetkellä vaaditaan. Tähän monet suuret tilintarkastusyhteisöt ovat jo sopeuttaneet omia toimintamallejaan rakentamalla kevyempiä dokumentointipohjia ja muita malleja. Tässä piilee kuitenkin vaara. Voidaan pohtia, mihin tilintarkastuksen sisältö on menossa, jos pääpaino keskitetään siihen, että saadaan mahdollisimman hyvä dokumentaatio aikaiseksi ja kaikki työpaperilistat täytettyä. Tässä kohtaa esitettiin haastatteluissa usein huoli tilintarkastuksen substanssin katoamisen uhasta.

Kärsiikö siis itse tilintarkastuksen substanssi ISA-standardien vaatimusten takia? Tämä problematiikka tuli hyvin usein vastaan haastatteluissa. Valmiit tarkastuslistat olivat siis monessa vastauksessa lääkkeenä riittävän laajan tilintarkastuksen suorittamiseen. Perushaasteena siis nähtiin usein se, miten voidaan varmistua, että kaikki tarvittava on tehty juuri ISA-standardien mukaisesti. Yhtenä merkittävänä ratkaisuna laajaan tarkastusvelvollisuuteen ja sen dokumentointiin erityisesti Big Four -yhtiöissä on vastattu myös laajojen kansainvälisessä käytössä olevien sähköisten mallien kautta. Pienemmillä toimistoilla ei tällaiseen luonnollisesti ole teknisiä resursseja. Aiemmassa tutkimuksessa tähän ei ole juuri puututtu. On hyvin vähän pohdittu sitä, miten erilaisten mallien avulla toteutettu tilintarkastus ja sen dokumentointi on onnistunut ja onko se ollut riittävää. Toisaalta tämä ratkaisu korostaa aiemman kirjoittelun painotusta siitä, että standardeja tulisi voida soveltaa paremmin pienten yritysten tarkastukseen. Vapauksia otetaan siis kenties sähköisten mallien ja tarkastuslistojen kautta.

Tilintarkastuspakon rajat ja kevyemmät standardit olivat selvästi tilintarkastajien viestinä päättäjille. Voisi myös esittää kysymyksen, mitä eroa palvelussa tilintarkastusta tarjoavilla toimistoilla enää on, jos kaikkien niiden metodologia perustuu täsmälleen samoihin standardeihin? Mitä kilpailuvaltteja toimistoille enää jää muuta kuin hinta? Tämä voi olla kohtalokas kehitys jo valmiiksi erittäin pitkälti hinnalla kilpaillulla alalla. Millä tilintarkastuksessa kilpaillaan, jos siitä tehdään vähitellen kaavamainen bulkkituote, jossa asiakas ei enää erota eri palveluntarjoajien eroja muuta kuin laskusta, joka seuraa tilintarkastuksen jälkeen. Edelleen haastavaksi pienten yritysten tilintarkastuksen tulevaisuudessa tekee kiristyvät aikapaineet, tilintarkastukset tulisi kilpailun vuoksi suorittaa

entistä tehokkaammin. Samaan aikaan tulisi dokumentointia lisätä, jotta voidaan saavuttaa laaduntarkastuksissa riittävä taso. Tässä on siis merkittävä konflikti käytännön tilintarkastuksessa, jossa entistä lyhyemmässä ajassa tulisi saada aikaan entistä parempaa ja tehokkaampaa tilintarkastusta. Viranomaisten tulisi siis kuunnella tässä herkällä korvalla myös tilintarkastajia pohtiessaan millä tavalla valvontaa ja sääntelyä tulisi muokata vastaamaan markkinoiden tarpeita. Kuten aiemman kirjallisuuden pohjalta on tullut selväksi, on tilintarkastus ollut aikaisemmin pitkälle alan itsesääntelyä ja kehittynyt sitä kautta. Nyt esimerkiksi Euroopan komission vihreän kirjan (2010a) kautta virinnyt sääntelyvimma on sen sijaan ollut paljolti kehitystä, joka ei ole suoraan tilintarkastuksen sisäisesti synnyttämää.

Keskeisenä käsitteenä haastatteluissa nousi esille tilintarkastuksen kasvanut odotuskuilu tilintarkastajan ja asiakkaan välillä. Toisaalta on hyvä muistaa, että nykyään tilintarkastuksen asiakkaat törmäävät samaan aiheeseen kiristyneistä tilintarkastuksen vaatimuksista kaikkialla riippumatta siitä, mistä he valitsevat tilintarkastuksensa. Odotuskuilun odottaisi siis olevan melko ohimenevä ongelma ainakin jollain aikaperspektiivillä, mikäli tilintarkastuksen sääntelyn muutokset vähenevät ja asiakkaat alkavat tottua uusiin käytäntöihin. Toisaalta tämä edellyttäisi, että kaikki tilintarkastajat ottaisivat omiin toimintamalleihinsa samat periaatteet, muun muassa kirjalliset vahvistusilmoitukset. Toistaiseksi tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että pienillä tilintarkastustoimistoilla on tässä vielä tehtävää ennen kuin samat toimintamallit saavutetaan kuin mitä Big Four -yhtiöt tätä nykyä soveltavat.

Hyvin merkittävä rooli voidaan tutkimuksen valossa nähdä olevan myös ISA-standardien kääntäjillä. Standardit ovat suoria käännöksiä englannin kielestä ja niiden käännöstyöhön on vaikuttanut ilmeisen pieni joukko suomalaisia tilintarkastajia tai muita alan asiantuntijoita. Tämä aiheuttaa merkittävän lisähaasteen niiden soveltamiseen suomalaiseen ympäristöön, haastatteluiden valossa, koska niiden soveltaminen tulisi olla mahdollista kaiken kokoisiin yrityksiin eri puolella Suomea. On hyvin vaikeaa nähdä, miten yhdet yleiset standardit voisivat sellaisenaan sopia kaikkiin tilintarkastuksiin. Toki helpotusta on jo tullut esimerkiksi HTM- yhdistyksen suomentaman ja IFACin alun perin laatiman standardien soveltamisohjeen muodossa. Tämä opas ohjeistaa nimenomaan pienten toimeksiantojen suorittamiseen. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että myös pienten tilintarkastustoimistojen tulisi jatkuvasti pystyä päivittämään osaamistaan voidakseen tarjota laadukasta tilintarkastuspalvelua. Tämä tilintarkastajan ammatin perusteema jatkuvasta osaamisen ylläpidosta ei siis ole ainakaan kadonnut mihinkään, vaan päinvastoin tuntuu lisäävän merkitystään entisestään.

Tutkimuksen tulokset ovat hyvin pitkälti linjassa muiden samaa aihepiiriä käsitelleiden gradutöiden kanssa. Erityisesti Hahlin (2010) tutkimuksen tulokset ovat hyvin yhteneviä tämän tutkimuksen kanssa, joten voitaneen sanoa, että tämä tutkimus antaa lisää painoarvoa aikaisemmillekin tutkimuksille, joissa on lähestytty samoja aiheita.

Erilaisten tilintarkastustoimistojen asema tulevaisuudessa

Keskeisenä havaintona tutkimuksessa nousi esille seikka, että suurten tilintarkastustoimistojen tilintarkastajilla on merkittävä etu vastuukysymyksissä, koska he ovat suuren yhtiön palveluksessa, joka tarjoaa apua muun muassa dokumentointivaatimusten täyttämässä. Pienten yhtiöiden edustajien tulee sen sijaan kehittää usein omat mallinsa, miten toimia tulkinnanvaraisissa tilanteissa, eikä heillä ole suuren yhtiön vastaavaa vertaistukea tai malleja siitä miten kuulusi toimia. Pienen toimiston edustajat puolustivat vakaasti oman toimintamallinsa ja – muotonsa hyvyyttä, kun taas suurten toimistojen edustajat olivat enemmänkin sitä mieltä, että ainoastaan suuret toimijat voivat vakavasti olla tilintarkastusmarkkinoilla jatkossa tarjoamassa palveluitaan. Tämä on varmasti merkittävä seikka tilintarkastusmarkkinoiden kehittymisessä. Toisaalta tässä on huomattava, että myös pienten toimistojen on mahdollista hyödyntää esimerkiksi yhdistysten tarjoamia valmiita malleja, joten tavallaan niidenkään ei tarvitse niin sanotusti keksiä pyörää joka kerta uudelleen.

Nimenomaan dokumentoinnin vaatimukset vaikuttavat olevan monelle pienelle tilintarkastusalan toimijalle suurena haasteena. Tätä aikaisempaa käsitystä asiasta, joka oli muodostunut vahvasti teorian ja keskustelun pohjalta (muun muassa Satopää, 2007), vahvistivat nyt tehdyt haastattelut. Tilintarkastuksen käytännöt ja sisältö eivät välttämättä muuten ole kovin paljoa muuttuneet, mutta se, miten työ nykystandardeilla tulisi dokumentoida kirjalliseen muotoon, on muuttunut erittäin merkittävästi viime vuosien aikana. Haastattelujen perusteella haastateltavien vanhemmat kollegat ja erityisesti pienten tilintarkastustoimistojen iäkkäät yrittäjät kokevat dokumentoinnin jopa ylitsempääsemättömäksi esteeksi ja ovat usein harkitsemassa vetäytymistä tilintarkastusmarkkinoilta. Tätä käsitystä puoltavat myös aiemmin esitellyt tilastot muun muassa HTM tilintarkastajien korkeasta keski-ikästä, eli ajan henki näyttää suosivan suurten yhtiöiden palveluksessa toimivia, joilla on suuren organisaation tuki takanaan. Merkittävä muutos on tapahtumassa parhaillaan

tilintarkastajien keskuudessa, jota voisi ehkä kutsua nuorennusleikkaukseksi. Toisaalta tämä saattaa aiheuttaa pulaa kokeneista ja pätevistä tarkastajista, joista muutenkin on jo pulaa vastausten perusteella. Lainsäätäjän ja valvovien viranomaisten lienee syytä havahtua tähän tilanteeseen jollain aikavälillä ja näin on toki jo osittain tapahtunutkin, kun meneillään on jatkuvasti keskustelua tilintarkastajajärjestelmän uudistamisesta Suomessa. Edelleen, olennaista pienten tilintarkastustoimistojen kannalta näyttäisi olevan myös lainsäädännön muutokset. Haastatteluvastausten perusteella pienten toimistojen edellytykset tarkastaa suuria pörssiyrityksiä ovat hyvin rajalliset, mutta toisaalta mikäli EU:ssa ehdotukset esimerkiksi kahdesta tilintarkastajasta tai tilintarkastajien nopeammasta ja pakollisesta kierrosta toteutuvat, olisi tilanne aivan uudenlainen taas.

Kuten aiempi teoria osoitti muun muassa Nagy & Cenker (2007) varoittivat siitä, että liika sääntely saattaa vähentää tilintarkastusalan houkuttelevuutta ja vaikeuttaa tilintarkastustoimistojen työvoiman saantia. Tämä selittää entisestään tilastoja auktorisoitujen tilintarkastajien korkeasta keski-ikästä, varsinkin pienissä toimeksiannoissa toimivien tilintarkastajien eli käytännössä HTM tilintarkastajien osalta. Haastatteluiden perusteella ei ole vaikea päätellä, että pienten tilintarkastustoimistojen määrä Suomessa on laskemaan päin ja lähitulevaisuudessa tilintarkastusta tarjoavat Suomessa enenevässä määrin myös pienille yrityksille Big Four -toimistot. Onkin haasteellista ja jopa paradoksaalista viranomaisten näkökulmasta samaan aikaan pyrkiä kiristämään tilintarkastuksen sääntelyä ja toisaalta varmistaa että tilintarkastusmarkkinat eivät liikaa keskittyisi resursseiltaan suurempien Big Four -toimistojen haltuun, josta Euroopan komission vihreässä kirjassa (2010a) oltiin huolestuneita. On aiheellista kysyä, kuka suorittaa pienten yritysten tilintarkastuksia jatkossa yhä tiukentuvassa sääntely-ympäristössä.

Lainsäädännön näkökulmasta on mielenkiintoista havaita, että monesti on puututtu nopealla tahdilla puutteelliseksi katsottuun sääntelyyn ja mietitty muun muassa miten tilintarkastuksen valvontaa voitaisiin tehostaa, kun havaitaan siinä puutteita. Esimerkiksi Euroopan komission, (2010) ja TEMin (48/2012) päällimmäisenä huolenaiheena näyttää olevan valvonnan tehokas järjestäminen, jolla parannetaan tilintarkastuksen laatua. Samalla tulisi kuitenkin huolehtia myös tilintarkastuksen riittävästä tarjonnasta. Haastatteluiden perusteella tilintarkastajat tuntevat selvästi toimivansa aiempaa haastavammassa tilintarkastusympäristössä, jossa toiminnan tekee haasteelliseksi jo pelkästään alati monimutkaistuva tilintarkastusasiakkaiden liiketoiminta.

ISA-standardit ja tilintarkastuksen sääntelyn lisääminen

Euroopan komission antaman vihreän kirjan (2010a) aiheet sivusivat myös tämän tutkimuksen tuloksia. Vihreässä kirjassa pohdittiin tämän tutkimuksen kannalta olennaisia seikkoina sekä pienten yritysten tilintarkastusta että pienten tilintarkastustoimistojen roolia ja mahdollisuuksia toimia jatkossa muun muassa tiukentuneen sääntelykentän takia. Lisäksi muut Euroopan komission tavoitteet tilintarkastuksen uudistamisesta EU:ssa tiivistyivät hyvin pitkälti vihreän kirjan teemoihin, jonka ympärille on muodostunut jatkokeskustelua monesta näkökulmasta.

Merkittävä johtopäätös tutkimuksen teorian ja empirian vuoropuhelussa on myös viranomaisten ja tilintarkastajien ammattilaisten jokseenkin eriävät näkemykset muun muassa tilintarkastuksen suorittamisesta, sisällöstä ja tilintarkastajan vastuusta raportoinnissa. Lisäksi viranomaistaholta on tullut viestiä siitä, että tilintarkastusmarkkinoille tulisi saada enemmän kilpailua erityisesti suurten pörssiyritysten tilintarkastuksiin. Kuten Euroopan komission vihreästä kirjasta (2010a) selviää, viranomaistaholta on tullut avauksia siitä, kuinka tilintarkastajan raportointia tulisi muuttaa informatiivisemmaksi. Toisaalta tämän tutkimuksen valossa haastatellut tilintarkastajat olisivat nimenomaan vähentämässä ylimääräistä tilintarkastajan raportointia ja neuvonantoa ja täten keskittyisivät enemmän tilintarkastajan rooliin. Tulosten mukaan erityisesti ISA-standardien vaatimukset riippumattomuudesta ja tilintarkastajan vastuusta saivat vastaajissa aikaan haluttomuutta lisätä raportointia. ESPC Europen raportista (2011) selvisi, että eurooppalaisten pörssiyritysten tilintarkastusmarkkinat ovat hyvin keskittyneet Big Four -toimistoille. Viranomaiset pohtivat miten saataisiin uusia tilintarkastustoimistoja tarkastamaan pörssiyrityksiä Big Fourin lisäksi, jotta markkinat eivät olisi liian keskittyneitä näille. Vihreän kirjan (2010a) mukaan Euroopan komissio haluaisi selvittää tilintarkastusmarkkinoille pääsyn esteitä, jotta uusilla toimijoilla olisi mahdollisuus tarjota tilintarkastuspalveluita. Haastatteluvastausten mukaan kuitenkin oltiin vahvasti sitä mieltä, että entistä enemmän ollaan menossa siihen suuntaan että suuret toimistot tarkastavat suuria yrityksiä ja pienet toimistot pieniä yrityksiä, muun muassa sen takia että tilintarkastuksen sääntely on tiukentunut. Tässä on tietynlainen paradoksi siitä, että tilintarkastuksen sääntelyä ja standardeja lisäämällä vaikeutetaan toista tavoitetta, eli tilintarkastusmarkkinoiden monipuolistamista.

Merkittävä riski liian suuressa tilintarkastusalan sääntelyssä näyttäisi olevan myös tilintarkastuksen sisällön kärsiminen liian suuren sääntelypaineen alla. Asia ennen muotoa -periaate tulisi muistaa kun uusia säännöksiä alalle laaditaan. Tämä on selkeä viesti tilintarkastajilta. Haastatteluiden mukaan tilintarkastajien työ on menossa entistä enemmän valmiiden tarkastuslistojen ja pohjien täyttämiseen, jotta kaikki standardien vaatimukset aina täyttyisivät. Tilintarkastajat elävät pelossa, että nurkan takana vaanii aina vahingonkorvausvaade, joten on parasta täyttää listat viimeistä pistettä myöten, jolloin taas tilintarkastuksen varsinainen sisältö saattaa kärsiä. Tämä haastatteluiden keskeinen tulos vahvistaa muun muassa Burnsin ja Fogartyn (2010) päätelmiä.

Tässä haastattelututkimuksessa saatiin vahvistusta monelle väitteelle, jotka ISA-standardien käytössä ovat puhuttaneet aiemman tutkimuksen mukaan. Sääntelyn kritiikki kohtasi tämän tutkimuksen valossa samankaltaisia haasteita kuin mitä on nostettu esille muissakin lähteissä.

6.2. Yhteenveto ja jatkotutkimusaiheet

Tämän tutkimuksen alussa luotuun kysymyksenasetteluun löydettiin myös tutkimuksen edessä mielenkiintoisia vastauksia. Tutkimuksessa haluttiin selvittää miten hyvä tilintarkastustapa näyttäytyy tiukentuneen sääntelyn valossa. Lisäksi haluttiin saada vastauksia siihen, miten ISA-standardit ja tiukentunut tilintarkastuksen sääntely vaikuttavat erilaisten tilintarkastustoimeksiantojen suorittamiseen. Painopiste oli nimenomaan pienten yritysten tilintarkastuksissa. Näiden ohella tutkittiin erilaisten tilintarkastustoimistojen toimintamahdollisuuksia ja edellytyksiä toimia tulevaisuudessa. Lisäksi haluttiin tietoa siitä, miltä tilintarkastuksen tarjontapuoli tulee lähivuosien aikana alalla tapahtuneiden ja tapahtuvien sääntelymuutosten myötä näyttämään.

Näitä kysymyksiä lähestyttiin ensin teorian pohjalta ja sitten haastatteleamalla tilintarkastajia eri tilintarkastustoimistoista. Yhteensä haastateltiin viittä tilintarkastajaa. Vastauksia koottiin teemoihin mielenkiintoisten aiheiden kautta. Tämä tutkimus on antanut lisää tietoa siitä, miten tilintarkastusalan kansainvälisen sääntelyn kiristyminen ja lisääntyminen vaikuttaa tilintarkastajien työhön ja millaisia haasteita se asettaa. Perinteinen ammattikunnan käsite hyvä tilintarkastustapa ei ole muuttunut välttämättä mitenkään selkeämmäksi

kansainvälistyvän tilintarkastuksen myötä. Keskeinen havainto tässä oli, että tilintarkastajat hahmottavat tilintarkastuksen nimenomaan prosessina, jossa hyvä tilintarkastustapa on läsnä koko ajan. Pienten yritysten tilintarkastuksessa korostuu ajankäytön haasteet, kun tilintarkastus tulisi suorittaa entistä tehokkaammin, mutta samalla pitäen mielessä riittävän tilintarkastusdokumentaation tuottaminen. Edelleen on saatu lisää tietoa siitä, kuinka markkinoilla toimivien erikokoisten tilintarkastustoimistojen on otettava huomioon sääntelyn muutokset. ISA-standardien tuleminen osaksi sääntelyä on ollut kiistatta suurimpia muutoksia myös suomalaisessa tilintarkastuksessa viime vuosien aikana. Tilintarkastuksen kansainvälistyminen näkyy muun muassa Euroopan komission pyrkimyksissä yhtenäistää tilintarkastuksen valvontaa alueellaan. Toisaalta komissio pyrkii lisäämään tilintarkastuksen tarjontaa ja estämään alan keskittymistä muutamalle suurelle kansainväliselle toimistolle.

Merkittävä tulos tässä tutkimuksessa on erilaisten tilintarkastustoimistojen asema tulevaisuudessa. Vaikka Euroopan komissiossa on haluttu ohjata tilintarkastusta pois liiasta keskittymisestä muutamalle toimijalle, niin tämän tutkimuksen tulosten perusteella ollaan vahvasti menossa Big Four -toimistojen tahdissa eteenpäin niin markkinaosuuksien suhteen kuin hyvän tilintarkastustavan muotoutumisen määrittelyssä esimerkiksi dokumentoinnin mallein. Samaan aikaan pienempien toimistojen merkitys näyttää olevan kaventumassa, koska niiden on vaikea ylläpitää riittävää osaamistasoa. Tämä voi näyttäytyä monella eri tapaa, muun muassa vaikeuksina hahmottaa ISA-standardien kaikkia vaatimuksia, kuten riittävää tilintarkastuksen dokumentointia. Lisäksi haasteita saattaa tuottaa ajankäyttö tilintarkastuksissa, joissa tulisi aina varmistua standardien täyttymisestä. Odotuskuilu voi kasvaa tilintarkastajan ja asiakkaan välillä erityisesti pienissä toimeksiannoissa, joissa on vaikea perustella kaikkea vaadittavaa rutiininomaista työtä.

Mikäli tilintarkastuksen pakollisuuden rajoja viedään entistä korkeammalle, vähentää tämä entisestään pienten tilintarkastustoimistojen määrää ja kenties myös kilpailua, toisin kuin alun perin Euroopan komission tavoitteissa on pohdittu. Tulevat muutokset esimerkiksi tilintarkastuksen pakollisuuden rajoissa voivatkin olla kohtalokkaita pienille suomalaisille tilintarkastustoimistoille. Toisaalta tuotiin myös esille pienten tilintarkastustoimistojen etuja nykytilanteessa, jollei sääntely siis dramaattisesti tule muuttumaan. Pienet toimistot voivat tulosten perusteella usein toimia paljon joustavammin ja tarjota helpommin asiakkaille muitakin kuin tilintarkastuspalveluita, toisin kuin suuret toimistot, joita tässä kohtaa rasittaa laajat riippumattomuussäännöt muiden palveluiden tarjoamisen suhteen.

Mihin tämä kaikki sitten johtaa? Jatkotutkimusideana voisi jalostaa tutkimusaihetta tilintarkastajan vastuusta pienissä yhtiöissä. Tämä tutkimus antaa odottaa pienten tilintarkastustoimistojen saavan olla varpaillaan sääntelyn kiristyessä. Aihetta voisi tutkia myös jollain kvantitatiivisella menetelmällä, esimerkiksi keräämällä dataa erilaisista tapauksista joissa tilintarkastajan vastuu on toteutunut jollain tapaa. Olisi mielenkiintoista tietää, miten tilintarkastajan vastuun toteutuminen eroaa riippuen tilintarkastustoimeksiannon koosta tai onko sillä merkitystä.. Lisäksi näiden tapausten pohjalta olisi mielenkiintoista pureutua ongelmaan, millaista tilintarkastusdokumentaatio on niissä tapauksissa, joissa huomautettavaa on ollut tilintarkastuksen laadusta. Mitä tässä kohtaa voisi siis oppia oikeanlaisesta tilintarkastusdokumentaatiosta? Voisi myös pureutua tapausten laatuun, eli millaisia kysymyksiä tulee vastaan koskien tilintarkastajan vastuuta pienten yritysten tilintarkastuksissa. Toimeksiannon koko voisi olla mitattuna esimerkiksi tilintarkastuspalkkion suuruudella. ISA-standardit ja niiden soveltamisen voisi hyvinkin liittää tällaiseen tutkimukseen yhtenä taustatekijänä.

Olisi myös mielenkiintoista lähteä tutkimaan, millä perustein eri taustoista tulevat tilintarkastajat antavat muokattuja tilintarkastuskertomuksia. Tätä voisi tutkia jopa haastattelututkimuksella, koska muokatun kertomuksen perustelu voi olla hyvin monen tyyppinen. Tällä tavoin voitaisiin kartoittaa sitä, miten tilintarkastajien tausta vaikuttaa kertomuksen muotoon ja millaisia kertomuksia tilintarkastajat antavat. Tilintarkastuskertomusten muodosta on säännökset ISA-standardeissa ja täten niiden soveltamisen tutkiminen olisi mielenkiintoista myös tämän tutkimuksen jalostamisen kannalta.

Lähteet

- Ahjos, Hilikka (2010). Tilintarkastuksen hyöty pk- yritykselle yrityksen päätöksentekijän näkökulmasta. Lisensiaatintutkimus, Helsingin kauppakorkeakoulu. Helsinki.
- Alakare, Sanna – Koskinen, Hannu – Reinikainen, Mikko – Sedig, Riitta – Simola, Anna-Maija (2008). Uusi tilintarkastuslaki: säännöksistä käytäntöön. KHT-Media Oy, Helsinki.
- Alander, Ilse – Taskinen, Anja (2009). Tilintarkastajien ammattitaidon valvonta ja laaduntarkastukset. Teoksessa: Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen, toim. Johanna Heiskanen, Lili-Anne Kihn, Salme Näsi, 112-126. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Asikainen, Kari (2011). Tilintarkastuksen kulut uhkaavat kasvaa. *Kauppalehti* 1.7.2011.
- Burns, Jennifer – John Fogarty (2010). Approaches to auditing standards and their possible impact on auditor behavior, *International Journal of Disclosure and Governance*, Vol 7,4, 310-319.
- Collis, Jill – Jarvis, Robin – Skerratt, Len (2004). The demand for the audit in small companies in the UK, *Accounting and Business Research*, Vol 32, 87-100.
- Cullinan, Charlie (2004). Enron as a symptom of audit process breakdown: can the Sarbanes-Oxley Act cure the disease? *Critical Perspectives on Accounting*, Vol 15, 853-864.
- DeAngelo, Linda E. (1981). Auditor Size and Audit Quality, *Journal of Accounting and Economics*, Vol 3, 183-199.
- DeFond, Mark L. – Lennox, Clive S. (2011) The effect of SOX on small auditor exits and auditor quality. *Journal of Accounting and Economics*, Vol 52, 21-40.
- Duhovnik, Metka (2011). Time to Endorse the ISAs for European Use: The Emerging Market's perspective. *Accounting in Europe*, Vol 8, 129-140.
- Eisenhardt, Kathleen M. (1989). Building Theories from Case Study Research, *Academy of Management Review*, Vol 14, 532-550.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha (2008). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- ESPC Europe (2011). Study on the effects of the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market. 9.11.2011.
- Euroopan komissio (2010a). Vihreä kirja, Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. KOM (2010) 561 lopullinen 13.10.2010.
- Euroopan komissio (2010b). Consultation on the Adoption of International Standards on Auditing. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/isa/isa-final_en.pdf [luettu 6.5.2013]

Euroopan komissio (2011a). Commission Staff Working Paper Impact Assessment. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/impact_assessment_en.pdf [luettu 15.5.2013]

Euroopan komissio (2011b). Restoring confidence in financial statements: the European Commission aims at a higher quality, dynamic and open audit market. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1480_en.htm?locale=en [luettu 15.5.2013]

Euroopan komissio (2013). The EU Single Market. Auditing. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/index_en.htm [luettu 6.5.2013]

Euroopan parlamentti ja neuvosto (2006). Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY, tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta.

Fraser, P. Nicholas (2010). A single set of worldwide auditing standards: the road is long, *International Journal of Disclosure and Governance*, Vol 7, 298-309.

HE 194/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

Hahl, Sari. (2010). Kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA-standardit) pk-yritysten tilintarkastuksen työvälineenä. Pro Gradu tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.

Halonen, Kaarina – Steiner, Maj-Lis (2010). Tilintarkastusprosessi käytännössä. WSOY Pro, Helsinki.

Hertsi, Anneli (2010). Yletön säätely pelottaa tilintarkastusalaa. *Kauppalehti* 29.6.2010.

Hertsi, Anneli (2011). EU-komissio valmistelee kahden tilintarkastajan pakkoa. *Kauppalehti* 6.7.2011.

Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena (2000). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula (2005). Tutki ja kirjoita. Tammi, Helsinki.

Horsmanheimo, Pasi – Steiner, Maj-Lis (2008). Tilintarkastus – Asiakkaan opas. WSOY Pro, Helsinki.

Hyvönen, Anne (2009). Hyvä tilintarkastaja tuntee asiakkaansa nousuissa ja laskuissa. *Tilintarkastus – Revision* 1, 24-27.

IFAC (2009). Clarity Center Project Overview. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/isa/isa-final_en.pdf [luettu 1.9.2012]

IFAC (2010). Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2010. Suomenkielinen käännös KHT-yhdistys, Helsinki.

IFAC (2011). Guide to Using ISAs in the Audit of Small- and Medium-Sized Entities, 3rd Edition. IFAC 2011, New York.

Iivonen, Jyrki (2011). Tilintarkastajat ajautuivat kinaan yhteistyöstä. *Helsingin Sanomat*, 30.3.2011.

Immanen, Anne (2009). ISA-standardien mittava uudistus päätökseen. *Tilintarkastus – Revision* 3, 51-54.

Jensen, Michael C. – Meckling, William H. (1976). Theory of the firm. Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, Vol. 3, 305-360.

Juusela, Mirja – Kaskimies, Katariina – Lähdekorpi, Saila – Rauman, Eeva – Sutinen, Teija (2011). Tilintarkastuksen dokumentointimalli päivitettiin. *Tilintarkastus – Revision* 1, 54-57.

Katz, Jenni (2009). Hyvä tilintarkastustapa Keskuskauppakamarin Tilintarkastuslautakunnan vuosien 1997-2006 ratkaisujen mukaan, Pro Gradu- tutkielma, Helsingin Kauppakorkeakoulu.

KHT-yhdistys (2009). Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. KHT- Media Oy, Helsinki.

KHT-yhdistys (2010). Lausunnot ja kuulemiset, Green Paper on Audit Policy. <http://www.khtyhdistys.fi/toiminta/lausunnot-ja-kuulemiset/2010/green-paper-on-audit-policy-8.12.2010> [luettu 20.8.2013]

KHT-yhdistys (2013). Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. <http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit> [luettu 3.3.2013]

Koskela, Markku (1990). Tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-125. Helsinki

Koskela, Markku (2005). Tilintarkastajan näkökulma pk-yrityksessä havaittuihin ongelmiin. *Tilintarkastus – Revision* 6, 21-23.

Koskinen, Ilpo – Alasuutari, Pentti – Peltonen, Tuomo (2005). Laadulliset menetelmät kauppateieteissä. Vastapaino, Tampere.

Kosonen, Leena (2008). Vaarinpidoista Virtuaaliaikaan – Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Digipaino, Lappeenrannan Teknillinen Yliopisto.

Kutila, Jenni – Ihantola, Eeva-Mari (2009). HTM-tilintarkastajien kokemuksia laaduntarkastuksista vuosina 1998-2006. Teoksessa: Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen, toim. Johanna Heiskanen, Lili-Anne Kihn, Salme Näsi, 127-145. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.

Lukka, Kari (1999). Case/Field- tutkimuksen erilaiset lähestymistavat laskentatoimessa. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja, Turku.

MARC (2009). Evaluation of the differences between International Standards on Auditing (ISA) and the standards of the US Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center.

Mäkinen, Vesa (1980). Yrityksen toiminnan tutkimisen lähestymistavoista. Toiminta-analyyttisen tutkimusstrategian kehittäjä. Tampereen Yliopisto Sarja A:1, Tampere.

Nagy, Albert L. – Cenker, William J. (2007). Accounting firms cautiously maneuver in the new audit environment – a note. *Managerial Auditing Journal*, Vol 22, 218-225.

Neilimo, Kari – Näsi, Juha (1980). Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede. Tutkimus positivismiin soveltamisesta. Tampereen Yliopisto Sarja A:2, Tampere.

Niemi, Lasse (2004). Millaiset ovat Suomen tilintarkastusmarkkinat tänään – ja huomenna? *Tilintarkastus – Revision* 4, 54-62.

Niskanen, Mervi – Karjalainen, Jukka – Niskanen, Jyrki (2010). The Role of Auditing in Small, Private Family Firms: Is It About Quality and Credibility? *Family Business Review*, Vol 23, 230-245.

Näsi, Salme (2009). Katsaus tilintarkastuksen opetukseen ja tutkimukseen Suomen kauppatieteellisissä yksiköissä. Teoksessa: Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen, toim. Johanna Heiskanen, Lili-Anne Kihn, Salme Näsi, 19-37. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.

Rehn, Joakim (2009). Vaihtoehtoiset tarkastusmenetelmät puhuttavat maailmalla. *Tilintarkastus – Revision* 4, 34–37.

Salonen, Markus (2010). Uuden tilintarkastuslain mukaisen raportoinnin muutokset ja muut keskeiset vaikutukset tilintarkastajan näkökulmasta. Pro Gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.

Satopää, Rauno (2003). Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa – odotukset, sääntely, käytäntö. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A: Turun Kauppakorkeakoulu, Porin yksikkö. A4, 2003, Turku.

Satopää, Rauno (2007). Hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa – tilintarkastajien käsityksiä. *Tilintarkastus – Revision* 3, 41-46.

Sorsa, Eero (2005). Tiukentuvassa sääntelyssä turvattava tilintarkastajan toimintaedellytykset *Tilintarkastus – Revision*, 4, 8-12.

Sviili, Tarja (2009a). ISAT:t istuvat pientenkin yritysten tarkastuksiin. *Tilintarkastus – Revision*, 5, 35–38.

Sviili, Tarja (2009b). Katse tilintarkastajajärjestelmän tulevaisuuteen. *Tilintarkastus – Revision*, 5, 44-47.

Törnwal, Rhea – Vahtera, Pauli (2011). Tilintarkastuksen perustehtävä unohtui. *Kauppalehti*, 24.5.2011.

TEM (2008). Suomalaisen tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen – millaista tilintarkastusta tarvitsemme tulevisuudessa? Arviomuistio 17.12.2008.

TEM (2010a). Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen – selvitysmiehen raportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 1/2010.

TEM (2010b). Selvitysmiehen raportti tilintarkastajajärjestelmän uudistamisesta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 65/2010.

TEM (2011). Tilintarkastajien valvonnan ja auktorisoinnin yhdistäminen. TEM raportteja 16/2011.

TEM (2012). Tilintarkastajien tutkinnot ja valvonta –työryhmän raportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 48/2012.

TEM (2013). Valtion tilintarkastuslautakunta.
http://www.tem.fi/yriytykset/tilintarkastus/valtion_tilintarkastuslautakunta [luettu 5.5.2013]

TILA (2011). Puutteellinen dokumentointi toi huomautuksen listayhtiön tilintarkastajalle.
<http://tilintarkastuslautakunta.fi/puutteellinen-dokumentointi/> [luettu 10.10.2012]

TILA (2013a). Kansainvälinen valvontayhteistyö laajenee: Suomen tilintarkastuslautakunta solmi sopimuksen USA:n kanssa. <http://tilintarkastuslautakunta.fi/kansainvalinen-valvontayhteistyö-laajenee-suomen-tilintarkastuslautakunta-solmi-sopimuksen-usan-kanssa/> [luettu 13.8.2013]

TILA (2013b). Tilastoja. <http://tilintarkastuslautakunta.fi/tilintarkastuslautakunta/tilastoja/> [luettu 6.7.2013]

University of Duisburg-Essen (2009). Evaluation of the Possible Adoption of International Standards on Auditing (ISAs) in the EU.

Viljanen, Laura-Maria (2011). ISA-standardien muutos ja vaikutukset tilintarkastuksen toimintakäytäntöihin. Pro Gradu- tutkielma, Turun Kauppakorkeakoulu.

VM (2013). JHTT-listat ja tutkinto.
http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtionalous/04_raportointi_ja_valvonta/jhtt_lautakunta/01_tutkinto/index.jsp [luettu 6.7.2013]

Waris, Pasi (2008). Milloin ja millainen tilintarkastaja on valittava? *Tilisanomat* 2, 63-65.

Yin, Robert K. (2003). *Case Study Research, Design and Methods*. Sage Publications.

Öhman, Peter – Wallerstedt, Eva (2012). Audit regulation and the development of the audit profession: the case of Sweden. *Accounting History*, Vol 17, 241-257.

Haastattelut:

Tilintarkastaja A, Helsinki, elokuu 2012

Tilintarkastaja B, Vaasa, elokuu 2012

Tilintarkastaja C, Vaasa, elokuu 2012

Tilintarkastaja D, Vaasa, elokuu 2012

Tilintarkastaja E, Vaasa, elokuu 2012

Liitteet

Haastattelurunko:

- Haastateltavan taustatiedot
 1. Kokemus tilintarkastajana?
 2. Koulutustausta?
 3. Tilintarkastustoimiston koko?

- Hyvä tilintarkastustapa
 1. Mistä asioista mielestäsi koostuu hyvä tilintarkastustapa?
 2. Mikä on tärkein hyvän tilintarkastustavan lähteeksi pienten yritysten tarkastamisessa?
 3. Miten ISA-standardit ja niiden kehitys vaikuttavat hyvään tilintarkastustapaan?

- Pienyritysten tilintarkastus
 1. Miten pienyhtiöiden tilintarkastus mielestäsi eroaa suurempien yritysten tarkastamisesta?
 2. Mitä hyötyä tilintarkastuksesta on pienyritykselle, miksi ne valitsevat vapaaehtoisen tarkastuksen, vaikka ei olisi pakko?
 3. Mikä on keskeisin alue pienyrityksen tilintarkastuksessa mielestäsi?
 4. Miten tarkastat hallinnon pienessä yrityksessä ja eroaako se suuren yrityksen hallinnon tarkastamisesta?
 5. Mitä mieltä olet toiminnantarkastuksen tai muun vastaavan review- tyyppisen tarkastuksen laajentamisesta pieniin yrityksiin sovellettavaksi ja mitä luulet tilintarkastusrajojen nostosta?
 6. Miten vuoden 2007 tilintarkastuslaki on mielestäsi muuttanut pienten yritysten tarkastusta (mm. maallikkotarkastuksen poistuminen)?
 7. Onko pienenä / isona toimijana (tilintarkastustoimistona) etuja tai haittoja alalla?
 8. Millaista pienyhtiöiden tilintarkastuksen tulisi olla?

- ISA-standardit pienissä toimeksiannoissa
 1. Käytätkö standardeja kaikissa tilintarkastuksissa? Miten tämä näkyy käytännössä työssäsi?
 2. Kuinka tarpeelliseksi koette ISA-standardit pienyritysten tarkastuksissa?
 3. Ovatko ISA-standardit lisänneet tilintarkastukseen käytettävää aikaa ja kustannuksia? Ovatko ne muuttaneet sinun toimintatapojasi?
 4. Oletko tutustunut oppaaseen ISA-standardien soveltamisesta pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastuksiin ja mitä tuumaat siitä (HTM-Info Oy)?
 5. Miten ISA-standardeja tulisi mielestäsi soveltaa pienten yritysten tarkastuksiin ja mitkä standardit tulisivat olla erityistarkastelun kohteena näissä tilintarkastuksissa (esim. seuraavat: laadunvalvonta, dokumentaatio, säädösten ja määräysten huomioon ottaminen, suunnittelu, olennaisuus, evidenssi, analyyttiset toimenpiteet, otanta, lähipiiri)?
 6. Mitä haasteita näet ISA-standardien soveltamisessa suomalaisiin pienyritysten tilintarkastuksiin?
 7. Sopivatko ISA-standardit pienyritysten tarkastukseen, millaisia kehitysehdotuksia sinulla olisi?
 8. Koetko saaneesi tukea jostain uusien standardien omaksumiseen? Jos olet saanut, niin mistä? Mitä kautta opit standardien soveltamisen?
 9. Miten luulet standardien soveltamisen pienyritysten tarkastuksiin kehittyvän tulevaisuudessa?
 10. Paraneeko tilintarkastuksen laatu standardien myötä? Miten muuten arvioisit tilintarkastuksen kehittyneen muuttuvan sääntelyn myötä?
 11. Mitä syitä näette standardien kehitykselle? Ovatko standardit velvoittavampia kuin ennen?